

Lató

2024. január
XXXV. évfolyam
1. szám

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:

MARKÓ BÉLA

(1989. december – 2005.)

GÁLFALVI GYÖRGY

(2005. december – 2007.)

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

(2008. január – 2019. május)

Tiszteletbeli szerkesztők:

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

LÁNG ZSOLT

Főszerkesztő:

Szerkesztők:

VIDA GÁBOR

ANDRÉ FERENC

CODĂU ANNAMÁRIA

FISCHER BOTOND

SZABÓ RÓBERT CSABA

MOLNÁR ROZÁLIA

SZÓCS KATALIN

Tördelőszerkesztő:

Korrektor:

Tipográfia:

BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT

IRSAI ZSOLT

TARTALOM

FANCSALI KINGA:

délkelet-ázsia bosszúja; hozzád haza (Versek) ■ 5

SZEKRÉNYES MIKLÓS:

Valahol Európában (Novella) ■ 7

ENDREY-NAGY ÁGOSTON:

Tigris; narcisszusz rettegni kezd; só (Versek) ■ 14

MOHÁCSI BALÁZS:

cento hazafelé; hiába bűgös burukkolás (Versek) ■ 17

SZÁZ PÁL:

Az erdélyi rengetegben és a Tisza vidékén (Jaroslav Hašek elbeszélései elé) ■ 20

JAROSLAV HAŠEK:

Mezei munkák; A nemes Csendes; A hegyeken túl a román oldalon (Novellák; Száz Pál fordításai) ■ 24

BENKŐ IMOLA ORSOLYA:

Bérelhető test; Szövetek útján (Versek) ■ 33

FEHÉR IMOLA:

Két nő, egy kalap (Regényrészlet) ■ 37

LÁSZLÓ NOÉMI:

csak egy cigi (Vers) ■ 44

JUHÁSZ TAMÁS:

Emese álma; Sekk (Novellák) ■ 45

FARKAS ARNOLD LEVENTE:

táplál és óv (Vers) ■ 51

JUHÁSZ ZSUZSANNA:

Találkozás; Vallásféltecsből; Tartály; Tripla börtön (Kisprózák) ■ 53

CSEH KATALIN:

Fészek; Hunyt szemek; Csöndvilág; A nyugalmazott költő (Versek) ■ 59

„Ekkora lenne a kolozsvári szuterén amfiteátrum” (Korpa Tamás

Visky Andrással beszélget) ■ 62

SÉTATÉR

MICHAŁ OKOŃSKI:

Michnik titka (Pályi András fordítása) ■ 77

NÉZŐTÉR

KOVÁCS BEA:

A gyertyák csonkig égtek (Az igazság gyertyái című előadásról) ■ 90

DÖGEI MÁTYÁS:

Egyszerűen egyszerű (Az igazság gyertyái című előadásról) ■ 94

TÉKA

BORSODI L. LÁSZLÓ:

A senkitől a valaki felé (Tompá Andrea: *Sokszor nem halunk meg*) ■ 98

SZEKERNYÉS TÜNDE:

Egy diktatúrába tévedt lurlugina (Alina Nelega: *mintha mi sem történt volna*) ■ 106

TALÁLT VERS

FÉNYI ISTVÁN:

Sors, virággal ■ 110

NÉVJEGY

FANCSALI KINGA ■ 111

DÉLKELET-ÁZSIA BOSSZÚJA

1.
mikor először éreztem hogy idegen vagyok
egy bérszoba párnái kebelezték be
kettő közé szorult be fejem
nem láttam semmit abból
ami az ágy mellett a tükörben történt
pedig fontos lehetett a körülményeket tekintve
irigyen gondoltam a férfirra aki látott mindent
szerettem volna ha velem is megtörténik amit sokan mesélnek
és ott volt a tükör erre a célra
a látványnak fel kellett volna idéznie az elfelejtett szerepeket

2.
az indonéz kultúrának nem része a következetesség:
a teknős hátára veszi a majmot átviszi a folyón
mikor szárazföldet érnek a majom nyárson kisüti a teknős húsát
szatét csinál belőle a nemzeti konyha puritán de jellegzetes ételét

valaki engem is átvitt az óceánon
elég volt egyszer kérnem
részegen ülök a parton felismerem a nyomort
aminek nekivetem a hátam és előre nézek
az olajos óceánra a meleg vízre
ebből a pozícióból gondolkodom saját pozíciómon
ahogy beszorult fejemmel is gondolkodtam

a fej szent és meg nem érinthető de
khimárt viselő asszonyok között az enyém meztelen
csodálják és lenyúznák róla a fehér bőrt
hatalmas testem dobálja az óceán
akár egy coca colás palackot
persze hogy utálnak
nem kéne itt lennem

HOZZÁD HAZA

mindig van egy lakás barnuló falakkal
mindegy kié
érkezés után úgyis biztat
reméli az éjszaka
biztonságban megtart
annak színeitől nem különbözve
vemhes árnyakként tapadunk a falhoz

vagy túl sokáig maradok
vagy nem eleget
nehéz kihasítani a városból
amit az éjszaka maga után meghagyott
vastag a bérházak bőre
virrad éppen egy vasárnap
mikor kilépek a vaskapun
útközben azt játszom hogy szeret nem szeret
szeretsz vagy szeretlek-e
mástól jövök mikor hozzád hazamegyek

szeretnék kiérni a fényre
mozgólépcsőn ki a metróból
vagy legalább kifelé tartani oda
ahol arcon vág a nap
azt kell áttörni még azt a kirakatot
amelyben magunkat kiárusítjuk
félünk a rossz döntésektől ezért
nem döntünk egyáltalán

VALAHOL EURÓPÁBAN

M fia találta meg Medvigy holttestét a temető melletti út mentén. Arra biciklizett délután, amikor tartott egy kis pihenőt az öldöklésben. Az iskolai szünetekben, ha más nem adódott, lövöldözős játékokat nyomtatott a gépén. Akár egész nap irtotta az ellenséget. A tanárt, mert M a helyi általános iskolában tanított, sosem érdekelte, miért játszik ilyen játékokkal, mint ahogy az sem, ezeknek mi a céljuk az ölésen kívül. A fia viszont néha besokallt tőlük, és elment bicajjal kóborolni a környékre, olykor fél napokra is eltűnt, és sosem mesélte el, merre járt, az apja pedig nem kérdezte. Mindig csak annyit beszéltek, amennyit a fiú akart. És ő nagyon ritkán akart, olyankor is keveset. Nem érdekelte más, csak legyen otthon enni- és innivaló, sok nasi meg némi sör.

A tanár sosem látta olyan koncentrálnak és kommunikatívnak a fiát, mint amikor hazaért azon a napon, amikor megtalálta a holttestet. Medvigy juhász volt, magánakvaló, fura figura, minden évszakban ugyanazt a zsíros posztókalapot viselte, időnként cserélte rajta a madártollat. Kéves emberrel tartott kapcsolatot, de amikor a falu utcáit járta, mindig egy bárány porosz-kált a nyomában, nyakában csengettyű lógott, már messziről jelezve, hogy Medvigy közeledik.

A fiú elmondása szerint a temető melletti földúton tekert a dombra, a kilátóhoz igyekezett, amikor észrevette a fűben fekvő Medvigyet. Először azt hitte, alszik, aztán azt, hogy valami baleset érhetette, vagy rosszul lett. Leszállt hát a biciklijéről, hogy megnézzé, mi van a juhással. Különös volt, mondta, hogy egyetlen birkát nem látott a közelben, Medvigy kutyái sem mutatkoztak, és amikor a csengettyűs bari moccanatlan testét észrevette a juhásztól nem messze, már tudta, hogy nagy a baj. A biciklijét a fűbe fektette, nem nyúlt a tetemekhez, csak körbejárta őket, néha leguggolt, hogy közelebbről megnézzén egy-egy részletet. Legalábbis így mesélte az apjának. Szerinte Medviggyel és a báránnyal is egyetlen lövés végzett. Tiszta, pontos, profi munka, mondta. A kilátóból jöhettek a lövések, és aki leadta őket, úgy értette a dolgát, mint egy mesterlövész. A különös az, folytatta a fiú, hogy alig nézett szét, a domb alján máris megjelent egy katonai terepjáró.

Nem rendőrök, apa, mondta, katonák, bazmeg, sose láttam őket. Hogy kerültek oda? Honnan tudták, hogy találnak ott valamit? Lezárták a kör-

nyéket. A műút, a temető, a kilátó és a legelő irányába kordont húztak, nem engedtek senkit a területre, hazafelé hallottam néhány sráctól, hogy a körzeti megbízott autója is a kordonon kívül várakozott, ő maga pedig a katonákkal vitatkozott. Gondolom, nehezményezte, hogy nem engedik a helyszín közelébe. Velem közölték, hogy elmondhatom a faluban, amit láttam, de semmiképp ne terjesszek hülyeségeket, elég nagy trauma lesz ez így is az embereknek, hogy a juhász előbb a kedvenc bárányával, majd magával is végzett. Tudták, ki az áldozat, érted? Még a bárányról is volt infójuk. Őrület! Együttérezőn, mi több, bambán bólogattam. Mint egy rendes Coen-filmben, szúrta közbe az apja, hogy jelezze, figyel. Aha, ahogy egy falusi suttyótól elvárható, folytatta a fiú, ezt kellett tennem, hogy ne legyen gyanús, tisztában vagyok veled, átvernek. Mert egyértelmű volt, hogy átbasznak, és még a kilátó környékén szét akartam nézni, ezért amikor a sok bólogatás után végre elengedtek, mert ártalmatlannak gondoltak, a kilátó felé indultam. Az egyik kanyarban, ahol senki sem láthatott, gyorsan leugrottam a bringáról, a hátsó keréken letekertem a szelepszapokát, addig nyomtam két kézzel a külsőt, hogy távolról is laposnak tűnjön a gumi, visszatekertem a szelepszapokát, és folytattam az utamat. A kilátó közelében egy katona állt, kérdezte, mit keresek ott, mondtam neki, hogy a főnökeiktől azt az utasítást kaptam, a legrövidebb úton húzzak haza, és hát erre, a dombon át vezet a legrövidebb út. Géppisztolyának csövét, amit eddig ferdén a föld felé tartott – lassan, hogy alig vettem észre –, a lábamra irányította. Nem paráztam, mert láttam, hogy nincs kibiztosítva. Legyek szíves kicsit várni, mondta. Bólintottam. A gyakorlójából előhalászott egy adóvevőt, s míg jobb keze mutatóujját végig a ravaszon tartotta, gyorsan ellenőrizte a sztorim hitelességét. Oké, mondta, amikor elrakta az adóvevőt, mehetsz. Felszálltam a cangára, indultam a kilátó felé. Alig haladtam pár métert, amikor utánam szólt. Hé, kölyök, nem érzed? Lapos a hátsód. Basszus, mondtam, köszö, nem tudom, mi van veled, mostanában gyakran leereszt. Meg kéne nézned a szelepet, esetleg a belsőt. Az lesz, csak vergődjek el valahogy hazáig, apám ért hozzá. Leszálltam a gépről, lekattintottam róla a pumpát, a katona felé mutattam. Szerencse, hogy ez mindig nálam van. Hát te meg hová mész, kérdezte, amikor látta, hogy pumpával a kezemben tovább tolongok a bicajra a kilátó felé. A napon nem olyan jó pumpálni, mutattam a kilátó által vetett árnyék irányába. Nem is vagy te olyan ostoba, mondta a katona. Lassan tolongtam a bicajra, végig a földet figyeltem előtte. Mákom volt. A kilátó alatti árnyékos részen valami fehérlett a fűben. Úgy támasztottam le a cangát, hogy a kerék takarja az apró, fehér tárgyat. Szelepszapka le. Pumpálni kezdtem.

Közben világossá vált, hogy egy eldobott cikket találtam. Pumpálás közben megtöröltem izzadó homlokomat, s mintha a mozdulat ezzel függne össze, felnéztem a kilátóra. Igen, valószínűleg onnan pöckölte le valaki, méghozzá olyan ember, aki nagyjából az akkor még valószínűleg élő juhász felé nézhetett. Amikor visszacsavartam a szelepszapkát, a markomba rejtettem a bizonyítékot, mert tudtam, hogy az, csak még azt nem tudtam, mire. A katona semmit nem vehetett észre. Intettem neki. További eseménytelen posztolást kívántam, s indultam haza. Valamit válaszolt, de nem figyeltem már rá, csak az izgatott, hogy minél hamarabb alaposan szemügyre vehessem a zsákmányomat. A pincesoron behúzódtam egy elhagyott pinceház mögé, kinyitottam a tenyerem, és ezt láttam. Egy cikket helyezett M elé, az asztalra. Ami elsőre feltűnt, az a füstszűrő fölötti felirat volt. A tanár látta, hogy nem az ő nyelvükön írták. A betűk egy része olyan volt, mint az ő írásukban is használt latin betűk, némelyikük viszont semmilyen, általa is ismert írásjegyre nem emlékeztetett. Amíg a fia történetét hallgatta, az ámulat, a büszkeség, a kíváncsiság és a féltés meccselt benne. Körmérvőzős tornájukon mindig más állt a tabella élén. Ekkor éppen a kíváncsiság. De az ő zseniális fia, aki két éves kora óta, amikor az édesanyját egy szörnyű vonatbalesetben elveszítette, kénytelen volt M-mel beérni, most is előállt egy ötlettel.

Figyu, apa, van egy játék, amelyiknek az egyik jelenetében mintha ilyen betűkkel volna az ellenség föld alatti bunkere fölé írva valami. Keresek róla egy képet a neten, okés?

Már csinálta is. Beírt valamit a keresőbe, néhányat kattintott, és tényleg megjelent a képernyőn egy bunker, fölötte pedig egy felirat. Kinagyította, mellé tette a cigicsikket. A két szóban két ismeretlen betű egyezett. Milyen nyelv ez? Mind a ketten erre gondoltak, de a fiú valószínűleg már a válaszhoz vezető utat is ismerte, amikor az első robbanás megrázta a falut. Házuk falai megremegtek, a csillár örült pörgésbe kezdett, majd kiszakadva a plafonból, egy Jack White-poszteren tört darabjaira. Belemerevedtek a döbbenetbe. De már jött is a következő, hallották, hogy a tető gerendái megreccsennek. Nem volt idő várni. M-nek rémlett, hogy egy kötelező polgári védelmi oktatáson azt mondták, bombázás vagy tüzéségi tűz esetén mindenki azonnal rohanjon a tűzoltószertárhoz, mert alatta akkora bunkerrendszer van, hogy elvileg elfér benne az egész falu. Futás a tűzoltószertárhoz, üvöltötte. Kirohantak a házból, s mire az utcára értek, már mindhárom templom harangját félreverték, a robbanások és a sűrű harangszó elegye hullámozott körülöttük. A faoszlopokra szerelt hangszórókból áradó riadt emberi hangokból alig hallatszott valami. Mindenfelől gyalog, biciklivel,

csetteggővel, tolókkocsival és autóval menekülő emberek és állatok özönlöttek az utcákra. Sosem gondolták volna, hogy ennyi lélek fér el abban a néhány utcányi építményben, ami a falujukat alkotta. A robbanások hangja kottázható volt, de mintha mind a temető utcája felől érkezett volna. Tüzek égtek arra, füst gomolygott a falu felé. Felsivített néhány riasztó, majd el is hallgatott azonnal, vagy beleolvadt az általános hangzavarba. A tűzoltószertár környékén feltorlódtak az autók, kiugráltak belőlük az emberek, gyerekeket, idős vagy járóképtelen betegeket cipelve igyekeztek a cél felé. Kis csapatok járták végig a házakat, hogy mindenkit a tűzoltószertárba irányítsanak vagy vigyenek. A kapuk nyitva álltak, polgárőr egyenruhás emberek terelték a népet a bunkerrendszer lejárata felé, karszalagos önkéntesek palackos vizet és élelmiszer-csomagokat osztottak az udvaron, egy szobapincsi vagy egy kismama miatt egymásra üvöltöző embereket próbáltak lenyugtatni a hirtelen hivatásukra találó problémamegoldók. Nyugtalanító volt a káosz, de nyugtalanító volt az is, hogy mennyi ember milyen gyorsan képes domesztikálni azt. A bunkerbe vezető lépcsőkön araszoltak a tömegben, amikor M-nek beugrott, hogy már járt itt. Egy kisebb tanárcsoporttal körbevezették őket a labirintusszerű teremrendszeren, amelyben termenként egy zuhanyzókabin és néhány furnélemezzel leválasztott vécé is volt. A komplexum vízellátásáról és szellőzéséről is magyaráztak valamit, de nem érdekelte, tehát nem figyelt, akkor viszont igen, amikor megmutatták, hogy a legnagyobb terem zuhanyfülkéjéből nyílik egy menekülőjárat. Mintha kamaszkora valamelyik kalandregényében találta volna magát hirtelen. A csempézett falnak tűnő rész valójában úgy működik, mint egy elforgatható ajtó. Be is mutatták. A bal felső csempe megnyomásakor a kattán hang után az egész fal beforgható egy föld alatti folyosóba, amelyben egy átlagos magasságú felnőtt ember kényelmesen tud haladni egy darabig, pár száz méter után viszont az alagút magassága és szélessége csökken, az utolsó 50 métert már szinte négykézláb mászva kell megtenni. Azt is elmondták, hogy a kijárat a falu végén, a folyó partján van, sűrű nádas takarja, és minden évben egyszer egy karbantartó végigjárja, és ha kell, kitisztítja a menekülőjáratot, sőt, a kijáratról induló, a szomszéd települések közelébe vezető csapásokat is.

A fiú az egyik kisebb terem felé vette volna az irányt, de M határozottan a legnagyobb felé tolta. Suttogva elmondta neki, ha elszakadnának egymástól, merre és hogyan menekülhet, ha nagy a baj, és hogy vigyen magával annyi embert, amennyit csak tud.

Éppen elhelyezkedtek a földre terített ócska szőnyegekben, amikor kiabálást hallottak az udvarról, néhány lövés is eldördült, pánik tört ki, a lépcsőn

meglódult a tömeg, kevésen múlt, hogy nem tapostak össze senkit. Ahogy az utolsó emberek is levergődtek a bunkerbe, ismeretlen nemzetiségű katonák jelentek meg a lépcső tetején. Egy szakállas fazon jött elől, nyilván a vezetőjük, mellette lépkedett egy alacsony, szemüveges fickó, mint később kiderült, ő volt a tolmács, mögöttük hármas sorokban legalább egy szakasznyi katona. Mindannyian ugyanolyan terepszínű egyenruhát viseltek, géppisztolyaikat a pincében összezsúfolódott falusiakra irányozták. A csoport végén három katona három tetemet vonszolt le a pincébe. Medvigyét, a bárányét és azét a parancsnokét, aki a kilátó környékének lezárását irányította. A juhász hulláját maga után vonszoló katona oldalán egy szablyához hasonló fegyver lógott, a bárány kis tetemét cipelőjében pedig egy videokamera. A lassan közeledő csapat láttán nyugtalanság támadt a tömegben, több nő és gyerek felsírt, néhányan imádkozni kezdtek, többen hangosan káromkodtak, szidalmazták az ismeretlen nemzetiségű katonákat, akiknek vezetője megállt a lépcső alján, megvárta, míg az övéi felsorakoznak mellette, majd intett a holttestek hordozóinak. A szablyás először a bárány fejét vágta le, a csengettyű a földre hullott, aztán a parancsnokét, végül a Medvigyét. Mind-egyik fejet diadalmasan a tömeg felé mutatta. A videós mindezt rögzítette. A falubeliek sikoltoztak, ordítottak és imádkoztak, de volt, aki elájult a szörnyűségek láttán. A pánik csúcspontján az idegen parancsnok a tolmácsra nézett, aki sipító hangon elkiáltotta magát: Kuss, vagy lövünk közétek! A harcosok a vállukhoz emelték a fegyverüket. Hallgassatok! Vezető szól hozzászólásokat, folytatta erélyesebben a tolmács, s mivel ez sem használt, szemével intett az egyik katonának, aki a terem sarkában álló ócska szekrénybe eresztett egy rövid sorozatot. Mint fojtó füst, terült szét a bunkerben a csend. A szakállas parancsnok szétvetett lábakkal állt, kezét a háta mögött összefűzte. Sokáig fürkészte megvető tekintettel a falusiakat, majd valami furcsa, gurgulázáshoz hasonlító nyelven megszólalt. Röviden, határozottan beszélt, a gyűlölet úgy itatta át szavait, mint méz a kenyeret. A szemüveges fordított. Parancsnok mondja, ti mind vagytok gonoszok. Gonoszokat büntetni kell. Gonoszoknak életét el kell venni. Mert gonoszok miatt van földön pokol. Büntetések lesz, mint övék, és itt a három fej nélküli test felé bökött. Gonosz büntetése halál, gonosz büntetése pokol. Isten hatalmas! Készüljete pokolra!

Ezután a parancsnok és a kísérete elhagyta a pincét, vitték magukkal a két ember és a bárány földi maradványait, a testeket a tűzoltószertár előtti árokba dobták, gázolajat locsoltak rájuk, s elégették őket, a fejeket pedig a kerítésből kitépett lécekre húzták, s a szertár tetejére erősítették, hogy mesz-

sziról láthatók legyenek. Odalent termenként három fegyverest hagytak, akiknek az első dolga volt, hogy a vécékről és a zuhanyzókról leszedették az ajtókat, aztán egymástól és a tömegtől kábé egyforma távolságot tartva, kényelmesen elhelyezkedtek a termekben. Óránként váltották őket. Lassan kiderült, hogy halkán beszélgetni lehet, de tilos minden hangos tevékenység. M a fiúval eleve úgy helyezkedett el, hogy a nagyterem zuhanyfülkéjének közelében legyenek. Mivel nem vették el tőlük a vizüket és az enivalójukat, megbeszélték, hogy amennyire csak lehet, beosztják, ki tudja, mi történik velük, hány nap, míg megmenekülnek vagy meghalnak. Fogvatartóik érzékelhetően sokat tudtak róluk, de a menekülési útvonalról nem lehetett tudomásuk, különben azonnal berobbantották vagy ellenőrzésük alá vonták volna, de M és a fiú azt sem tartották kizártnak, hogy tudnak az alagútról, csak velük nem közlik ezt, és katonák várnák a menekülőket a kijáratnál. Abban is megegyeztek, hogy ezen az útvonalon keresztül is csak akkor van esélye a szökésnek, ha az óvóhelyen tartózkodó fegyvereseket valamilyen ürüggyel egyszerre sikerül kicsalogatni a szabadba. A lépcsőn át, a főbejárat felé pedig teljesen reménytelen, mert eleve esélytelen az óránként váltott, friss és éles belső őrk lefegyverzése, de ha valamilyen csodálatosan összehangolt akcióval, sok emberveszteséggel sikerülne is, nem tudni, odafent hány katonába és milyen komoly fegyverekbe futnának bele, valószínűleg egy kitérés kísérlet esetén rájuk robbantanák az egész óvóhelyet, biztosan megvannak rá a megfelelő fegyvereik. Az egyetlen remény tehát a menekülő útvonal, de az is csak akkor, ha a véletlenek véges sora nekik kedvezően rendeződik el.

Nehezen telt az éjszaka, a friss rettenet ellen még nem hatott a fásultság.

Másnap reggel a tolmács sétált le hozzájuk, három fegyveres kísérte. Te, tanár, mutatott M-re, és te, pap, bökött a görög katolikus parókusra, jön velem. Szótlanul ballagtak fel a lépcsőn. Meglepetésükre az udvaron alig találtak katonákat, viszont már fent volt két falubeli nő. M-eket leültették egy téglafal maradványaira, onnan kellett végignézniük, ahogy az egyik nőnek elmagyarázta a tolmács, hogy szaladjon a legközelebbi facsoport felé, nem követik, s ha sikerül elérnie az első csenevész akácot, már nem lőnek rá, akár meg is menekülhet. Kap egy focipályányi előnyt. A nő összemarkolta szoknyáját, és futni kezdett, mire az egyik katona, megszegve az ígéretet, azonnal utánaeresztett egy sorozatot. A nő megpördült a levegőben, és a porba zuhant. Néhány harsányan röhögő katona odament a testhez, felemelték a földről, a fejét levágták, majd a pap és M elé helyezték egy épen maradt faldarabra. Most jönni ti!, mondta nekik a tolmács. Kaptok két fegyver, ha

megölte másikat, mielőtt elérte a fát, megmenekültek. Holnapig nem bánunk se ti, se feleség, se gyerek. De ha hagyjátok elfutni, megöljük őket. Ti végignéztétek, utána tiktetek is. Értitek?

Egy-egy kibiztosított Kalasnyikovot nyomtak a kezükbe, intettek a nőnek, hogy fusson. Ők ráemelték fegyvereiket, az idegen katonák pedig rájuk. A nő sírva rohant, nekik viszont remegett a kezük. Olyannyira, hogy a parókus kezében el is sült véletlenül, mire a tolmács ráförmedt. Várni még! M ezt a pillanatot használta ki. Hirtelen megfordult, hasra vetette magát, és tüzelni kezdett az ellenséges katonákra. Valaki eldobott egy kézigránátot, nem messze M mellett robbant, a parókus a földre zuhant, közben a nő elérte az első akácot, M-en kívül nem is figyelt már rá senki. A tanár úgy érezte magát, mintha a fia egyik lövöldözős játékának nehéz szintjét teljesítené. A lejárat felé araszolt, és lőtt, ha felbukkanni látott bármilyen részletet egy ellenséges harcosból. Közben a lövések hangjára a lenti őrök is felrohantak. M higgadtan leszedte őket egyenként. Elérte a lejáratot. Éppen azt üvöltötte a barlangmélyi sötétbe, fiam, meneküljtek, amikor mellkason találta az első lövedék...

TIGRIS

*„Attacking only
from the back
like the Bengal tiger; afraid
of the face.”
(Dan Chiasson)*

mellén csíkok bőre alatt hátizmok sűrűje
nyelvem alatt a narancsbőr árkai
csak akkor kapcsolhattam lámpát
mikor betakarózott vagy felöltözött
félelmei ugráltak az arcán mint egy ragadozóén
a homály antilopjai kitágult orrlyukakkal
figyeltek a paplanrácokban

úgy ment el nem maradtak elhajlott bambuszok
nem riogtak sámarigók nem mozdultak
a felhők hájfodrai

rám vicsorgott a gyorsbüfé táblája
nem jutott eszembe róla semmi
tikka masalát vettem naant és tápiókás teát
ahogy szétpukkadtak a feszülő gyöngyök a számban
bevillant egy facebook-álprofil
kora húszas fehérneműs nőt ábrázoló fényképe
alatta a rosszul fordított szöveg
*tehát ha azt szeretné hogy egy nő megnyaljon
egy madarat csatlakozzon csapatunkhoz*
szószos ujjal simogattam az asztal barázdáit
talán éreznem kellett volna a testből való menekülés vágyát

de a fejem zsibbadt és nyugodt volt
nagymacsák nélküli mangrovemocsár

NARCISSZUSZ RETTEGNI KEZD

*„You want to know what Zeus said to Narcissus?
You'd better watch yourself, you'd better watch yourself”
(Marilyn Manson)*

dobok szólnak arcod mögöl mellkasomból
sárga szirmokkal takarjuk kék feltjaink
a két part közti emlékezetkiesésben laksz
nekem nincs otthonom látványodon túl

biztonságot adnak kiismert vonásaid
de aggódom mikor kéred számon
hogy soha nem élveztem el pusztá tekintetedtől
hogy nem ismered a virágokkal fedett
ütésnyomok eredetét

megremegsz hátamon hideg fut végig
megszólalnék de a nyálad visszamossa belém
amit mondani akarok

víz csorog számról
gégémbe gyökeret ereszt
és nyelvem felé tapogat a félelem
mert ha felhővé gyűlnek véraláfutásaid
senki nem menekül

SÓ

uram kezébe ajánlom ezt a kantalupot
mikor szirupja álladról csöpög
gondolj a vérem ízére aludj el nyitott szájjal
szopogassák a dinnyelevet süket és vak
kozmosz muslincáid

hónod alatt és haldögökön lepkék lakomáznak
az egyszerű emlékek cukorból vannak
a többi kiválik a bőrön
ez a só uram

az ásványi anyagokon keresztül
hozzá lehet férni a föld tudatához
a föld tudatán keresztül az ég tudatához

megkíméllek attól hogy szembenézz magaddal
tied a kantalup telj el édességével
míg alszol és bódultan zümmögnek a szeráfjaid
végignyalom a homlokod

CENTO HAZAFELÉ

mamácskára gondolok: most úgy akarok beszélni, ahogyan az ég bakaposztóját aranytű böki át, hiszen a költeményhez mindenkinek veleszületett joga van.

mamácskára gondolok, hozzá tartok ugyanis. úgy képzelem, fiatal, és minden állatot és növényt szeret, leng a friss teregetés, nyár van, a blúzáat pöttyözi, széttöri a verejték. velem ebédkor fahéjas birs, kajszis, szilva, eper és kakaó palacsintaszelei fognak szemezni, ezért azt gondolom, azt mondom, én majd vigyázok rád, megőrizlek. ám a legegyszerűbb idillben sem található már semmi bizonyosság. valójában megbicsaklanak a lábak, sétája más, nincs megfelelő támasz és erőátadás, ez megszámlált idő, mintha legbelül valami már ilyen lassan sem mozogna, csak állna magára hagyottan, végső, mohazöld mozdulatlanságot várva. aztán: a falvakban félreverik a harangokat, védtelenül fekszik, zárt alvásillat, az álmom szándékolatlan síkként metszi el márványarcát. egyszerre: ott volt és nem volt. műemlékvédelmi okokból megdúcolt homlokzat, ami mögül kibontották a házat. ezután lekapcsolják a villanyt. mamácskára gondolok: szorít, bomlik, kimerevített süllyedése dermesztő. itt most már minden régi dicsfény, az égbolt egyik fele mindig hamarabb sötétül. csak azt látom, amit elhagyunk. szomorúság, magamban hordom, megpróbálom kivenni a számból, mert szememben már csak a rajzás, meglátom az utca túloldalán, vagy miközben apámmal játszunk a kisszobában, és itt megint csak az emlékezés helye van.

véget ér az ifjúság: mamácskára gondolok, ő már hazaért ugyanis. várni fog-e a megállóban, ahol le kell szállnom?

HIÁBA BÚGÁS BURUKKOLÁS

valaki azt fogja mondani ez itt
a lehiggadás
valaki azt fogja mondani ez
a domesztikáció
valaki pedig azt
ez a kiáltás karmazsin

én mentaleveleket fésülök ki éppen a teából
én azt kiáltozom
„megint a szombat esti fények / diktatúráját vágyó
tüntetések”

én azt nézem ahogy egy piros-kék folt embereket ment
én a felhőhibákat latolgom esni fog-e
én nyújtózkodva

ceruzával
kanállal
könyvvel
kilincsel
dobverővel
szobabiciklivel

próbálom megvakarni a hátam
nagyon viszkető közepét

én én vagyok

 hogy mi van az üvegtáblán túl
megírtam már
 hogy mi van belül
állandó
 hogy mi van nagyapám metszett kristály hamutáljában
magától értetődik

nincs a tűzépen semmi
alapanyag
ballada himnusz hajnali ének
nem születik hiába

búgás burukkolás üzekedés
gyakorlatilag mit sem ér

ülök a néma billentyűk fölött
derengő képernyővilágban egyedül
belföldi adóügyi illetőségű magányszemély.

Száz Pál

AZ ERDÉLYI RENGETEGBEN ÉS A TISZA VIDÉKÉN

JAROSLAV HAŠEK ELBESZÉLÉSEI ELÉ

A csavargós Hašek-elbeszélések között számos olyat találunk, amelynek cselekménye valahol a magyar rónán, a Tisza vidékén játszódik. Ezekből már korábban is többet lefordítottak, a magyar Hašek-recepció számára különösen fontosak e szövegek, nem is csoda, ha a magyar tárgyúak kerültek nálunk Hašek utazásai által ihletett elbeszélései befogadásának élére. Kevesebb figyelem hárult eddig az erdélyi vonatkozásokra, tehát arra a néhány szövegre, amely a Kárpátok erdeiben, a román–magyar határvidéken játszódik.

E helyszínek alapján joggal merül fel az életrajzi vonatkozásokat firtató kérdés: járt-e írónk ezeken a tájakon, s ha igen, mikor, hol, milyen körülmények között? Úgy tűnik azonban, erre a Hašek-kutatás már aligha kap pontos választ, s kénytelen a valószínűség és a kontextusba ágyazás eszközeivel élni. Radko Pytlík életrajzában az 1903-as nagy csavargás idejére teszi az utazás lehetőségét, a „balkáni kalandot” követő dunai hajójút végállomása (legalábbis Hašek útirajza szerint) a bolgár Rusze városa volt. Pytlík feltételezi, hogy a román oldalon fekvő Gyurgyevóból induló vasúton szállt vonatra Hašek, s Argyasudvarhelyen (Curtea de Argeș) át a verestoronyi szoroson keresztül haladva lépte át a határt. Pytlík szerint Verespatakra ment, ahol Dušan Makovickýval találkozott, majd ezután Máramarosba. Kétségtelen, feltételezését Pytlík a magyarul a Műút 2022/88-as számában olvasható a *Hó úr, avagy a székely idill*, illetve a korábban lefordított *A románok királya medve vadászatra indul* című novellára alapozza, az út rekonstrukciója azonban egyre inkább homályba vész, s egyre könnyebben cáfolható az út további iránya.

Azé az útvonalé, amelynek következő, tényekkel igazolható állomása Krakkó, ahol július 28-án (két hónappal azután, hogy elhagyta Prágát) lecsukják írónkat csavargásért. Talán Máramarosszigetről indulva Magyaror-

szágot a Királyhágón át Sztaniszlaviv (ma Ivano-Frankivszk) felé hagyta el, s Galícián át folytatta útját Krakkóba, vagy Bukovinából a Tisza vidékére tért vissza, ahonnan Közép-Szlovákia felé vette az irányt – ahogy Pytlík állítja? Csupán annyi látszik valószínűnek, hogy ekkoriban járhatott Hašek a Tisza vidékén, talán a címében is ide vonatkozó *A Hegyalja lejtőin*.

Az életrajzi tények hiánya mellett az is megnehezíti az életrajzírók dolgát, hogy a szóban forgó Hašek-elbeszélések vagy általánosságban jelölik csak ki a térséget – Máramarosi-hegyek, a Tisza vidéke –, vagy gyakran költött helyeket alkalmaz. Nyilvánvalóan a magyar nyelvet minimálisan bíró Hašek által kiöltött magyaros hangzású nevekről van szó, amelyek a hangzás tipikusságát célozza meg – s úgy tűnik, Hašeknek jó füle volt az idegen nyelvekre. Ilyen például a hegyaljai „Magasál” vagy a máramarosi „Szadár” és „Parád” esete *A hegyeken túl a román oldalon* című elbeszélésben, vagy „Beresáné” és „Magarád” a *Hó úrban*.

Máshol pedig valóban létező, de távoli vidéken található helységnevekkel találkozunk. Nehéz elhinni például, hogy a Hegyaljáról Gödöllőre jártak volna *A Hegyalja lejtőin* szereplői bálozni – itt nyilván a cseh fülnek különösen hangzó név kedvéért, egyfajta humoros, egzotizáló gesztusnak szánhatta írónk.

Ebből a példából is látszik, hogy a fikciót szabadjára engedő, a képzeletet a valósággal vegyítő írásoknak kell tartanunk ezeket az elbeszéléseket. „Erdély egyik legszebb s legvadabb vidéke Nagybányától a bukovinai határig húzódik. Őserdők, vízesések, csodálatos sziklaképződmények mindenütt. E vidéket lakják: székelyek, cigányok, medvék és vaddisznók.” *A Hó úr, avagy a székely idill* kezdősoraiban a vidék jellegzetességét nagymértékben stilizálja. Még akkor is, ha Máramaros nem tartozik a székely területekhez... A székelyek szilajsága nyilvánvalóan meglendítette Hašek fantáziáját, a székelységről külföldiek által alkotott kép egyik érdekes esetének tarthatjuk az elbeszélést, amelynek eszmefuttatásai mögött korabeli diskurzusok visszhangját halljuk ki.

Hogy a *Hó úr, avagy a székely idillben* szereplő állításait a székelyekről és eredetükről honnét meríthette Hašek, további kutatást igényel. Anyoni azonban valószínűsíthető, hogy dr. Vlado alakja mögött valós személy, Aurel Vlad (Vlad Aurél, 1875–1953) rejlik, a későbbi román politikus, aki nem sokkal az utazás valószínűsíthető ideje előtt, 1903. június 6-án megnyeri a dobriai időközi választásokat. Az országgyűlési képviselővé választott Aurel Vlad, a szászvárosi ügyvéd a Román Nemzeti Párt jelöltjeként a magyarországi románság érdekeit képviselte. Dušan Makovickýt (1866–1921),

akit Vlad Aurél ismerőseként említ a szöveg, Hašek korábbi útjain ismerte meg. A szlovák nemzeti ügyet pártoló zsolnai orvos a későbbi évek során Lev Tolsztoj – műveinek korábbi fordítója – személyes orvosa lett Jasznaja Poljanán. A magyarosítás bírálata a felvidéki elbeszélésekhez hasonlóan itt is megjelenik: „...akár szlovák, akár román valaki, éppúgy hinnie kell, hogy a magyarokat az isten védi...”

Máramaros hegyei között játszódik az említetteken kívül a magyarul is olvasható, a magyar népballadát címében idéző *Elindula Ajgó Márton* című elbeszélés. Ebben a *Hó úr, avagy a székelly idillben* is felhasznált motívumot is megtaláljuk: a leánykérőbe indult, hegyek között eltűnt címszereplő két frissen vásárolt fülbevalója egy medve bendőjéből kerül elő... A medvebőrért járó jutalom pedig a szintén Tóth Tibor fordította *Babám és a régész* című elbeszélésben is megtalálható, amely valós helyneveket használva, a verhovinai–máramarosi óriások között, a Hoverla, a Popágya, a Kabola Polyana, a Radnai-havasok vidékére helyezi a cselekményt. Itt találkozunk ugyanis a kétes hírű bajkeverő Babám a régész kutatóval – szintén más Hašek-elbeszélésekre is emlékeztető motívum. Zádor Margit fordításában pedig a fent említett Argyasudvarhelyen át (Curtea de Argeș) a verestoronnyi szoros vidékén játszódó *A románok királya medvevadászatra indul* című karcolat olvasható.

A magyar tárgyú elbeszélések között sajátos helyet foglalnak el a (sztereó)tipikusan magyaros ízek, a Tisza és az Alföld színei. Amint írónk monográfusa, Dobossy László megjegyzi: „Természetesen a magyar jelleget itt elsősorban az akkortájt szokványos magyar motívumok felvonultatása adja: betyárok, cigányok, alföldi jelenetek.” (A Rózsa Savanyu név – így! – még majd a *Švejk*-ben is előfordul, II. 36.) Dobossy a magyar tárgyú Hašek-írások között két kört különít el, az elnyomó, magyarosító hatalmat vidéki kismeséin és kishivatalnokain keresztül szatirikusan ábrázoló írásokét, amelyek zömmel a Felvidékhez kapcsolódnak, valamint a magyar népet ábrázoló körét. Utóbbiak közé tartozik *A nemes Csendes* és *A Hegyalja lejtőin* mellett számos életkép, humoreszk, illetve a korábban már lefordított *Lajkó* és a *Cigánypoézis*, amely az itt olvasható *Mezei munkák* című írással együtt képezte a *Három karcolat a magyar alföldről* (Tři črty z Uherské roviny) címen publikált triptichont. A Kápatok hegyeiből az alföldi szezonális „vendégmunkára” érkezett ruszinok ábrázolása külön figyelmet érdemel a magyar nyelv idegenségére vonatkozó humoros reflexióval együtt. A *Cigányhistoria*, a *Savanyú cigány választási akciója*, a *Betyárhistoria* és más elbeszélések is e magyaros, némileg sztereotipikus, némileg egzotizáló vidéket írják meg.

Dobossy hangsúlyozza, hogy ezekben az elbeszélésekben Hašeket a társadalom peremvidéke, a számkivetettek szabadságvágya érdekli. A betyárok, a cigányok, az idénymunkások, hasonlóan az írók által idealizált csavargóhoz. Dobossy hangsúlyozza: „A magyar élet kivetettjei közt főként és hagyományosan a szegénylegényeket illeti elsőbbség. Se szeri, se száma az olyan Hašek-írásoknak (főként az első korszakból), amelyekben a magyar alföld száműzöttjei, a pásztorkodás és a betyárság közt hányódó nyugtalan lelkek az éjszakák végtelen csendjében s a nappalok végtelen szomorúságában ábrándokat szőnek a nagy bosszúságról, a megváltó kalandról. Hašek betyárjai – miként egy jegyzetben ki is fejti – olyan gulyások, csikósok, kanászok, akik szívós türelemmel lesik-várják a kínálkozó alkalmat, aztán – a nagy tett elkövetése után – az éj leple alatt, meg a társak, az egész nép cinkos jóindulatától kísérve, visszatérnek a rend világába. Mindenki tudja róluk, hogy betyárok, ám védi őket a lenti világ íratlan törvénye, a sűrű hálózatu népi összeesküvés.”

E megjegyzések nemcsak az erdélyi rengeteg és a Tisza sík vidéke körül összpontosuló elbeszélések szempontjából bírnak relevanciával, de a későbbi, Nyugat-Magyarországon át vezető következő vándorút szempontjából is, amelyet Dobossy nem különít el a magyaros tárgyú elbeszéléseken belül.

MEZEI MUNKÁK

Az elföldi mezei munkákra a magas hegyekből érkeztek ide, a hegyi patakok zúgását rejtő festői fenyvesek, a borókaerdők rengetegéből, a gyantaillattal telt vidékről, hogy olyan megélhetésre leljenek itt, amelyet a hazai vidék szépsége ellenére sem nyújthatott. Bezzeg ez a vidék, amely sík, akár az asztallap, amely bűzlő mocsarakkal van teli, a magas fák helyett pedig napszitta, szikkadt fű nő a földből, s körben mindenhol kukorica terem.

Dallamos, lágy nyelvük helyett egyfolytában azt a furcsa idegen nyelvet hallották maguk körül, amely a ló horkantásához hasonlít, meg azon nagy testű madarak kiáltásaihoz, amelyek tegnap a bűzlő vizek felett köröztek.

Odahaza nem volt más étük, mint a fekete korpakenyér, itt azonban húst ettek, s miután elszenderedtek a tűzhely mellett, álmukban már otthon jártak. Újra a roskatag kunyhókat látták az erdei tisztáson, újra a hegyi patak tiszta vizét itták, és a fekete kenyeret ették.

Majd reggeltől, miután felébredtek, elillanó álmuk felett sajnálkoztak, amint meglátták a ködbe vesző széles síkságot, később pedig a fejüket égető déli nap csillogását a távoli poshadó vizeken.

Még jó, hogy énekeltek munka közben, s amikor a fárasztó napi munka után leheveredtek, az estében újra felhangzott a nótaszó:

*Ó, Marisom, Marisom,
Csak Jására gondolj,
Tetszett neked nagyon,
Hogy magánál pisztolyt hord.*

Nótát nóta követett, bánatostól bánatosabb, egyre szomorúbb, miközben mellettük a szomszéd tűz körül a magyarok szilajon daloltak, szilajon, akár a lovaik, amelyeket a rónán a csordák után hajtottak...

És az jutott eszükbe, otthon hogy megőrül majd nekik az asszony, a gyerek, ha hazatérnek, s otthon majd lassan elfelejtik ezeket a poshadó lápokat, a napszúrást, miközben egyikük a másik után hal majd meg hideglelésben.

* Eredeti cím: *Na polní práci. A Tři črty z Uberské roviny* (Három karcolat a magyar alföldről) c. triptichon harmadik része. Eredeti közlés: *Ilustrovaný svět*, 1903.

Ó, *Marisom, Marisom...* – Az eredeti dal ruszin lehet, de az is elképzelhető, hogy csupán Hašek találta ki:

„Maryš, moja Maryš,
pomni ty na Jaša
zpodobaly še ti
pištolky u paša.”

A NEMES CSENDES

MAGYARORSZÁGI HUMORESZK

A bekecses, bundás, szűrös, köpönyeges parasztok éppen akkor érkeztek meg a városi vásárra, amikor a helyi tűzoltók hiába igyekeztek a büntetőjogi védőügyvéd, Zeméry Lajos lángoló új házát eloltani.

Előtte tornyokban állak a kihordott bútorok, a folyó és a lezárt peres bűnügyi eljárások félig megégett iratai, és ott állt mindenekfelett maga Zeméry Lajos ügyvéd, miközben hevesen tárgyalta a helyi ügyvéddel.

Fehér Miklós, aki két szekér kukoricáját jött eladni a városba, pipára gyűjtött, és kerek, zsíros kalapját lekapva, már messziről hajlongva közeledett az ügyvédhez.

– Nagyságos úr,* hogyan áll az ügyünk? – kérdezte tőle.

Zeméry Lajos elmosolyodott, ami jó benyomást tett a körülötte ógyelgő népekre, a szomszédos falvakból érkező parasztokra, akik bizonyára nem mosolyognának, ha a házuk égne. Majd komolyan s komótosan, ahogy szokása volt, megszólalt:

– Kedves barátom, jól áll az ügyünk, bizonyítékaim vannak arra...

Nem tudta befejezni, mert a ház jobb szárnya nagy robajjal összedőlt, és az égő fáról lepattanó zsarátnokok egészen odáig repültek.

Mire a fal és vakolat füstbe keveredő porfelhője némiképp elült, az ügyvéd továbbra is egészen nyugodtan állt a helyén, Fehér Miklós pedig a pipáját szívta.

– Kedves barátom, bizonyítékom van arra – folytatta az ügyvéd az imént megkezdett mondatát –, hogy a maga házát a múltkor felgyújtották. Csendes volt az, aki most az én házamat gyújtotta fel. De nem alkalmas erről itt beszélünk, menjünk a csárdába!

Fehér Miklós elfehéredett, és a nézősereg szeme láttára hagyta magát a főtéren keresztül a vendéglőbe csábítani.

Ott aztán egy üveg bor mellett kissé magához tért, s a bundáját kigombolva megkérdezte:– A maga házát mégis mikor gyújtotta fel?

– A tűz reggel ütött ki, minden valószínűség szerint bosszút akart állni amiatt, hogy maga az én nevemben pert indított ellene – válaszolta Zeméry.

Fehér Miklós még jobban elfehéredett, majd kibökte:

– Ez nem lehet, ez nem lehet igaz!

– Ugyan miért? – kérdezte kedélyesen az ügyvéd, aki nem szerette, ha a parasztok ellenkeznek vele.

– Azért, mert Csendes – felelte Fehér Miklós szörcsögő pipájára gyújtva – két napja, s még most is, nálunk van.

– A Csendes maguknál? A Csendes, akit maga perelt be azért, mert tavaly felgyújtotta a házát? – kérdezte élénk érdeklődéssel az ügyvéd.

– Így van, bizony ám – magyarázott Fehér –, ugyanis ő mentette meg a feleségemet.

– A feleségét? – csodálkozott Zeméry Lajos, aki nem volt hozzászokva a Tisza ezen vidékén a nemesség efféle megnyilvánulásaihoz.

– Bizony, nagyságos uram, tegnapelőtt a folyóhoz ment, hogy vizet hozzon, és beleesett a vízbe. Elragadta az áramlat. Segítségért kiáltott, és éppen Csendes ment arra, aki beugrott utána a vízbe, és kihúzta. Egy héttel korábban eresztettük szélnek a cselédet, így aztán Csendest fogadtuk fel helyette. Két napon át ültem vele a községi kocsmában.

Mindketten hallgattak.

– Csak egy dolgot sajnálok, nagyságos uram – szólalt meg újra Fehér olyan képpel, mint aki mindjárt elsírja magát –, sok mindent elkövettem az emberünk ellen, ám szegényt ok nélkül pereltem be...

Az ügyvédet meglepte ez a váratlan fordulat.

Fehér szinte zokogott:

– A feleségem ugyanis tavaly, amikor éjjel lámpásával a pajtába ment, hogy megnézzze, nincsenek-e ott egerek, elejtette a lámpást. A szalma pedig lángra kapott, és már lobogott is az egész. Én pedig mérges voltam a Csendesre, mert egyszer behúzott nekem egyet a kocsmában mindenki előtt. Azt mondtam, hogy ő gyújtotta fel. Az asszony hallgatott, hisz szeret.

Az ügyvéd összehúzta a szemét:

– No nézzük, végül még ő fogja magát beperelni. Joga van hozzá, hogy beperelje magát. Maga becsületsértést követett el ellene.

Zemény Lajos fizetett és visszament, hogy megnézzé leégett-e már a háza, miközben eldöntötte, hogy a nemesség e kiváló példájáról beszámol a főtanító úrnak is, aki majd szép elbeszélést írhat az esetből az ifjúság számára.

Fehér Miklós tovább üldögélt a vendéglőben, időről időre meggyújtotta szörcsögő, sípoló pipáját, így a kocsmáros minden percben odajött megkérdezni, kíván-e valamit. Ebben a városban ugyanis füttyenteni volt szokás a kocsmárosnak.

Így üldögélt, iszogatót, dohányzott, míg Zemény Lajos a főtéren a nemes Csendesről mesélt a főtanítónak, aki erre azt válaszolta neki:

– Ez igazán remek, ügyvéd úr, hogy ifjúságunk az efféle, számukra is ismert környezetből származó történetekkel a jóra való érzéküket pallérozhatja. Az ötlete kiváló!

A főtanító elhallgatott, majd így folytatta:

– Mondja, miféle károkat szenvedett a tűzvész miatt?

Zemény Lajos mosolyogva válaszolta erre:

– Semmiféle, a biztosításom nagyobb összegű, mint a ház érteke, úgy-hogy remélem, a községünk pere a folyó bal partján való halászatért eleget hoz a konyhára ahhoz, hogy új házat építhessek, sőt, egy emelettel magasabbat. Ha tehát maga megírja a nemes Csendesről szóló történetet, nyugodtan beleírhatja azt is, hogy Fehér Miklós szívből megbánta a tettét, s amikor eszébe jutott a jogsérelem, amit Csendes ellen elkövetett, sírva fakadt.

Fehér Miklós, a negyedik üveg bor fenekére nézve, valóban sírt.

Már estére járt az idő. A vásár már kiürült, két kukoricával telt szekér, amely nem kelt el, ott állt a főtér közepén. Így aztán Fehér Miklósnak különös gondolata támadt.

Amikor gondolatban alaposan átrágta az összes jogsérelemet, amit Csendes ellen elkövetett, arra jutott, hogy valamiképpen megjutalmazza Csendest a nemességéért. De ennek módját illetően különbözők kezdtek a gondolatai. Ha volna lánya, hozzáadná feleségül. Noha már két éve házas, bár gyerekei nincsenek. Végül úgy döntött, Csendest megtartja mint cselédet, de kétszeres fizetéssel.

Volt aztán még sok más gondolat is, amely Fehér fejében keringett.

Mindenekelőtt, hogy mit szól majd otthon az asszony, amikor hazatér a kukoricával, amit nem adott el. A többi gondolata pedig akörül forgott, mit mond majd az asszony.

A kocsis bóbiskolt a bakon, mikor este Fehér Miklós a szekereihez érkezett. Kissé szédült már. Első dolga volt felverni a kocsist, és Csendes nemességéről papolni neki.

– El ne feledd, milyen nemes. Nemes bizony, az ügyvéd úr mondta ezt – harsogta az alamuszi kocsis fülébe, miközben felkászálódott mellé a bakra.

Haza indultak. Útközben az asszonyra panaszkodott. Arról fecsegett, milyen rossz az asszony, hogy mi mindent állt ki vele ez alatt a két év alatt, és fog majd kiállni most is, amikor a két szekér el nem adott kukoricával visszatér.

Ekkor egy lámpás tűnt fel előttük.

– Mit akarsz itt? – dörrent rá Fehér a lámpavilágban ráismerve a birtokán dolgozó egyik cselédlánnyra.

– A felesége megszökött a Csendessel – dadogta a lány.

Fehér Miklós odafordult a kocsihoz, és dadogva azt kérdezte:

– Mit mondott az ügyvéd úr, milyen is ez a Csendes?

– Azt hiszem, nemes – válaszolta neki az alamuszi kocsis.

*

A főtanító úr nem írta meg sosem az ifjúság okulására a nemes Csendesről szóló történetet.

* Eredeti cím: *Šlechtný Csendes. Uherská humoreska*. Eredeti megjelenés: Národní listy odpolední 1904.01.05.

A HEGYEKEN TÚL A ROMÁN OLDALON

Szadár mellett egy nagy, magányos tanya állt. Ebben élt Kevesi úr, akinek Erdély ezen csücskében jó ismeretsége volt. Ezek az ismeretségek gyümölcse volt egykor a vármegyebírói rang, de a karrierje építgetésében Bocskóly mindig keresztülhúzta a számításait. Ennek már lassan negyven éve.

Bocskóly egy volt ugyanis az utolsó gentlemanek közül, akik a csendőrök elől a Radnai-havasokban bujdostak, hol az erdélyi, hol a román oldalon, Padarádon, Keves úr eredeti székhelyén, aki a tetszése szerint ítélte az ismert vármegyebírói hivatali reformig. Keves úr házában egyetlen helyiség volt, amelynek a falai látták, Bocskóly Keves úrnak háromezer aranyat fizetett, hogy valami kellemetlenségtől megszabaduljon, amely miatt elővették őt a hivatalok.

Parádtól egészen a román oldalra, Koprilára erdei út vezetett, amelyen a kereskedők jártak. Az út egyfolytában erdőkön halad keresztül, a kereskedők pedig Bocskóly apó bandájával találták szemben magukat.

Még valahol Parádon éneklik a kocsmában a régi dalt:

*Bocskóly apó a Koprilán járt,
Pénzét sáraranyra becserélte.
A kalmárok feje már nem fáj,
Bukovinában lelkendeznek, heje, haj,
Tizenötven körbevették őket, heje, haj,
A rengetegen átvágtak a hajdúk,
Nem tudták, búcsú volt Koprilán, nálunk.*

Egyszer elkaptak valakit Bocskóly társaságából Hajdúböszörményben, amikor lovakat akart ott eladni. Lehet, megígérték neki, hogy elengedik, ha bevall valamit. Nem engedték el, de azt bevallotta, amit Keves úrról tudott, aki pedig Bocskólyt védte. Olyan botrány kerekedett belőle, hogy még az országgyűlésben is beszéltek róla.

Keves úr elhagyta a hivatalát, Kolozsvárról pedig valamiféle felszólítást kapott arra, hogy látogassa meg a főispánt.

Nagyon szerényen tért vissza onnét, és Padarádtól messze vett egy tanyát Szadáron, a körülötte fekvő erdőket pedig eladta a zsidó Bétyának Marosból, aki gyufagyárat létesített ott, amely éppen azután gyulladt fel,

hogy a dabacsi biztosítótársaságnál biztosítást kötött rá. Így aztán körülötte minden elpusztult, Kevesnek pedig a hatalmas puszta irtványon csak úgy fehérlett magányos laka a Kárpátok őserdeinek kellős közepén. Képzelték, hogy onnét a legközelebbi község, Órfalu tizenkét órányira van.

Télen farkasok és fekete medvék rohagáltak körülötte. Ott vonítottak a vastag falakon túl, amelyeken belül pedig az idős Keves úr átkozódott, rövid pipákat szívva reggeltől estig.

Egy sánta hiúz néha az udvarához egészen közel merészkedett, leült az udvar falára, és morgott, miközben az udvarról valamilyen keringő hangjai hangzottak a nagy pusztaságba.

Keves úr unokája, Etelka játszott ugyanis zongorán. Olyan szomorúan hangzott ez a dallam a pusztaságban! Pedig csupa vidám keringőt játszott, olyan vidámakat, mint amilyen Etelka volt.

Néha olyan hófúvás támadt a hegyekben, hogy akár három hónapra is börtönné változtatta Keves úr tanyáját.

De Etelka vidám kedélye ettől nem lankadt.

Örült, hogy majd három hónap után a nagy irtvány körben kiszöldül, és hogy újra látogatóba fog járni Keves úrhoz a határmenti intéző a román királyi bányákból, Constantin, aki a szabadságát mindig Órfalvában töltötte, ahol a község jegyzőjétől bérelt lakást.

II.

Constantin úrnak egyszer április havában az a különös ötlete támadt, hogy körülnézzon a hegyekben, s szánra üljön Tebruscuval, a bányász mérnökkel. Délelőtt a Bolovora Goráról indultak, ahol a román királyi bányák vannak, másnap reggel pedig megérkezett a Bolovora Gora-i birtokához Constantin úr, ahol már régóra törpe nyesteket tenyésztett, meg díszfácánokat, és azt a szánhúzó lovat, amelyikkel Constantin úr a behavazott dombok és csúcsok közé járt.

A ló vontatószíja el volt szakadva, és egész testében remegett. Az első dolog volt, hogy mind, akik ezt látták, keresztet vetettek, és hívták a pópát.

Ami teljesen felesleges dolog volt. A tiszteletre méltó pópa ugyanis csak vállat vont, és ez még nagyobb pánikot idézett elő.

A polgármester azonban egészen jól megoldotta a dolgot.

– Nu – mondta Vesco bojárnak –, semmi kétség. A tekintetes intéző úr a farkasok eledelévé vált. – Valaki megkérdezte még, vajon mi lett a bányász mérnök úrral. Hülye kérdés lett volna, ha már egyszer az intézőúrral ment, akít megették a farkasok.

– Jaj, te ostobácska – mondta Vesca bojár annak a férfinak –, hát mit nem értesz, farkasok, érted, csak ki kell nyomozni, hol történt. Keresztet is fog kelleni emelni az emlékükre és hajtóvadászatot rendezni a farkasokra. Ahol megtaláljuk a szánt, feltéve, hogy nem falták fel a farkasok, azt a helyet jelöljük majd meg a kereszttel.

Így aztán nagy kíséretet indítottak el a határ felé a hegyekbe. Azt mondták, hogy a költségeket az állam fedezi, így hát az egész falu csatlakozott, valamint hús bányász a Bolovora Gora alatti bányákból. Kutyákat vittek magukkal, vadászpuskákat és háromnapos ételmezt. Tiszta idő volt, kissé szeles a nagy hóviharak után. A hó megfagyott, és a fatalpakon, az esetlen hócipókban elég gyorsan lehetett előre haladni.

Az első éjszakán nagy tüzeket raktak, és agyonlőttek hús farkast. Vesca bojár másnap túl sokat okoskodott, mert egész éjjel itta a pálinkát a kis hordóból, amit magukkal vittek. Átvezette őket az erdélyi oldalra, és ötven ember bolyongott a Kárpátok behavazott őserdeiben.

Este a távolból zongora hangját hallották. Félórán belül Keves tanyájának ajtaját döngették.

III.

– Üdvözltem, szomszéd urak – mondta az idős Keves úr rossz románsággal –, mi hozta ide magukat? Hé, Etelka, főzz egy kis italt borókabogyóból!

Etelka kiszaladt, hogy kiadja a parancsot a cselédeknek, majd éppen akkor tért vissza, amikor Vesca bojár beszélni kezdett, s arról magyarázott Keves úrnak hosszas bevezető után, hogy merre bolyongtak, és hogy Constantin intéző urat és Tebrusca bányász mérnök urat keresik.

– Ez nagyon gyanús – magyarázott a Bolovora Gora-i férfiak élén –, az egyik ló visszatért. A vontatószíja el volt szakadva, és egészen remegett. A farkasok szinte hemzsegnek a környező hegyekben. Ahogy mondom, gyanús. Minden bizonnyal valami szerencsétlenség történt. Mindkettőjüket felfalták. A másik lovat szintén.

– Mi pedig – mondta a Bolovora Gora-i férfiak közül az egyik – a szerencsétlenség helyét keressük, hogy egy nagy keresztet állítsunk ott.

Etelka egy szót sem szólt. És amikor az erőre kapott férfiak távoztak, Etelka utánuk futott, bár előtte még egy edényben paraszt készített nagyapja ágya mellé, hogy legyen miről meggyújtania a pipáját. Futni kezdett a behavazott hegyoldalak és erdőségek felé, amerre a Bolovora Gora-iak mentek. És Keves úr ezt mondta ágyában fekvé Etelkának:

– Kár ezért a Constantin őrért, senki sem tudott olyan jól pikét játszani, mint ő.

A kíséret eltűnt az őserdő csöndjében a széles irtványon túl. Eltűnedeztek Etelka elől egy szurdokban, majd nagy szél kerekedett, és átsüvöltött a rengetegen, hogy a kíséret zajából semmiféle hangot sem lehetett hallani.

És Etelka egyedül kereste a hegyekben a puszta lejtőkön Constantin úr nyomait.

Nem tudta, mióta kutyagol, csak mikor már lemenőben volt a hold, lyukadt ki valahol ott a domboldalon a román félen, egy felborult szánál.

Egészen szokatlan módon a farkasok egészen mostanáig megkímélték. Csak mikor a földre ereszkedett a szán mellett, ahol néhány napja a szörnyűséges küzdelem lejátszódott, jelent meg a fatörzsek között a fehér havon néhány sötéten mozgó alak, s valami villant a fák között.

A farkasok közeledtek, és sóváran vonyítottak fel...

* Eredeti cím: *V horách na rumunské straně*. Eredeti megjelenés: Světozor, 1915.03.12.

SZÁZ PÁL fordításai

BÉRELHETŐ TEST

Ha este megy a Twin Peaks, és megjelenik
a vörös függöny, rögtön hátat fordítok
a tévének. Így is hallom, hogy nevet
a torz törpe piros öltönyében,
hiába szorítom az öklöm
a fülemre, így is hallom Laura Palmer
sikoltozását, belátok a torkába, vörös,
mint a függöny. Alatta hullámszik
a fekete-fehér padló. Nem akarok
álmomban Cooper lenni, nem akarok
Bob szellemével találkozni. Ringatom
magam az ágyban, nem fordulok meg,
bagolyrikoltásra alszom el, süllyedek
a homályos fenyőerdőben.

Veri az ajtót, a futástól kapkodja
a levegőt, gnómteste remeg. Matyi
hasonlít a törpére a Twin Peaksből.
Koszos piros inge világít a fehér
ajtókeretben. Kidörgölöm a sötétséget
a szememből, hallgatom hörgését,
elharapja a szavakat, *haldokl a bátyusk,*
nyögi, kék szemében Bob vigyorog,
nem bírok ránézni, *ment őt, ment kell hívni.*
Bicegve beront a telefonhoz,
nyökög, sír és toporzékol, mire megértik
a vonal végén, hogy rohama van
a bátyuskának. Olyan lehet, mint a Laura
Palmeré, kifordul a szeme, és remeg a teste,
hallom a bagolyhuhogást az erdő mélyén.

A Révai Nagylexikon aranyozott sorát
bámulom, és a Nők Lapjának színes borítóját
az asztalon. Anya kikészítette a reggelit.
A törpe kék szemei lyukat fúrnak
a mellkasomba. Csendben figyel, félek.
Tekintetem apa arcképéről a Chopin-
lemezekre esik, összekeveredtek
a Metallicával. A szívtipró gimire
gondolok, meg a smárolásra.
Olyan lehet, mint amikor két csiga
összetapad, nehéz őket szétválasztani.
Matyi nem mozdul, pedig a mentő
úton van a bátyuska felé, a dagadt
nagybácsi felé, aki folyton veri.
Talán meg is hal, mire kiér a kocsi,
megfullad a saját nyálában,
és bérelhető lesz a teste.

A szoba forog a tükörben, Matyi kék
szemei üveggolyók, a falakból
hangok törnek ki. Nézem, ahogy megy
a törpe, megy a törpe át az udvaron,
kezében a reggeli szendvicsem, biceg,
biceg, húzza a lábát maga után. A tévé
bekapcsol, Antal József beszédet mond,
de nem lehet hallani, a huzat elviszi a
hangját. Pillangó repül be a konyhába,
szárnya kék, rajta piros minták nyílnak.
Egyedül vagyok a délelőtti napsütésben.
Körülöttem mozog és lélegzik a ház,
kitollasodik, szürke csőre nő,
foszforeszkáló sárga szemével
figyeli az erdőt. Az erdő szívdobogás.
Huhogva közeledem.

SZÖVETEK ÚTJÁN

amikor nagylány leszek, és hirtelen megértem,
anya miért áztatja a véres bugyiját a lavórban,
egyedül leszek egy kollégiumi mosdóban,
és ujjongok: végre nő vagyok!
te még kicsi leszel, homokozol,
hallgatod, apa hogyan kalapál
a fűzfa alatt. de az is lehet,
a húgommal játszol, Kennek is lesz hangja,
és a húgom már nem készül színésznőnek,
inkább matematikaprofesszor lesz.

amikor megszületsz, még kislány leszek,
anya könnyen hoz a világra, mert én
csinálok neked helyet a szövetek és izmok
között, kiszélesítem a járatot,
a csípőcsontokat szétolom, bíborfényben
úszkálhatsz, amíg el nem jön az időd.
a húgomnak sem kell majd a havas
szerpentin, farkasüvöltés közben
megfordulni anya hasában, apának nem kell
elővenni a bicskát a császármetszéshez
a széles hótorlaszban.

amikor nagy leszel, már nem gondoskodhatok
rólad, ahogy anya sem, csak apa teheti puhán a
válladra a kezét, vésni és faragni tanít,
félaktot rajzolni. tudjuk, mi leszel, nem úrhajós,
és nem katona, festő leszel, apa öröksége
rád rajzolódik, átüt a grafiton, árnyékot vet
ránk. tátongó hiány leszünk nélküled, levél nélküli
fa, pusztára nyikorgó ablak, üresen fénylő ház.

amikor nagylány leszek, úgy vérzek majd, mint
anya azon a napon, amikor a bíborfényből
a fémfogó kitép. sóhajtásnyi égkék, néz ki
anya az ablakon. a nővér mutatja, fiú vagy.

anya behunyja a szemét,
ahogy később apa is, elfordulnak.
koppansz a szemetesben,
halvány tested összeroppan súlyaink alatt.

amikor vérzek, vérzel bennem, később a hógomban
is, anya elakadásaiban és rémképeiben.
bennünk toporzékolsz, és követeled
a helyed, bennünk nevetsz, mosolyodban gödrök,
készítéd a helyet, ahol te már otthon vagy,
ahogy én készítettem egykor anyában elő
a szövetek útját, a csontok börtönét, az izmok
labirintusát, ahol nem növekszel sokáig.
elindultál, hogy megérkezz oda,
ahonnan épp elindulsz.

KÉT NŐ, EGY KALAP

Édes semmittevés

Szia, kedves! Reggel kidugtam az orrom. Szitál valami esőféle, és szomorú, melankolikus, latyakos idő van. Elég hideg a lépcsőház, így már eleve kabátban mentem le, dupla zokni, bakancs. Van egy régi, kopott bakancsom, kicsit már mállik a bőr az orrán, még Mátétól kaptam. Nem dobtam el, a kertben jó lesz. Hívott a futár, hogy öt perc múlva itt lesz, hozza a csomagomat. Rendeltem egy hétoktávos Yamaha szintetizátort. Már rég tervezem. Általános iskolás koromban két évig jártam zongoraóra egy kedves nénihez ide a szomszédos utcába. Mindig be kellett nyúlni a kulcsért, volt egy szoba, benne egy hatalmas zongora. Persze, gyakorolni nem mindig volt kedvem, így egy adott ponton azt mondták a szüleim, hogy így nem sok értelme van, s elkezdtem német- és angolóra járni. Annak megvan a haszna. Azóta is hálás vagyok Mária néninek. Neki köszönhetem, hogy tanár lettem.

Nem kellett sokat állnom a kapuban, már fordult is az autó, rajta a kis zongorámmal. A futár széles vigyorral pattant ki. Vicces lehettem, bebugyolálva, dupla sállal a nyakam körül, sapkában. Csodálkozott a csomag méretén, vajon mit rendeltem. Mondtam, légpuskát, szaladjon. Persze mindketten elkacagtuk, és segített felhozni. Most ott áll a sarokban.

Kicsit még kimentem, adtam a macskának enni. Beleszagoltam a levegőbe, de se ősz-, se télszag nem volt. Bár lehet, még annyira be van dugulva az orrom, hogy amúgy se érezném. Hideg az van, de csak pont annyira, hogy észrevétlenül megfázz. Amit semmiképp se szeretnék, mert még nem másztam ki az előzőből. Még benne tocsogok, fújom az orrom, meg krákogok. Charlie-s hangom van, ami valahogy nem áll jól, így nem is erőltetem, és ha nem muszáj, nem beszélek. Szerintem még pár napig nem járkálok, helyette inkább élvezem az édes semmittevést. Azt az olaszok tudják a legjobban, *dolce far niente*, így hívják (olaszul nem tudok, csak picit). Többször voltam már Olaszországban, s nem győzöm tanulni tőlük, hogyan is kell ezt jól csinálni. Semmi görcsösség, ha kell, nap közepén széles mosollyal az arcukon, minden lelkiismeret-furdalás nélkül kiteszik a *Siesta* táblát az üzletük ajtajára, s majd csak délután jelennek meg ismét egy kávéval és kalappal. Mert az nekik jár. Próbálja csak meg nekik bárki is megtiltani! Esélytelen.

Eszembe jutott egy vicces eset. Van már több mint tizenöt éve, hogy egy olasz városkában nyaraltunk az akkori barátommal, Nándival. Olasz–magyar szakos, ő ragasztotta rám az olaszimádatot. Keskeny, kanyargó sávban húzódott a part, rajta szépen kialakított napozósáv, odahordott, egyenletesen elsimított, puhább homokkal, hókára sárgult napágyakkal, színes, vidám napernyőkkel, ízléses kis bárral, halk, olaszos zenével. Minden adott volt az idilli nyaraláshoz. Úgy döntöttünk, bérelünk mi is két ágyat s egy ernyőt, hogy ne kelljen minden ágaskodó homokdúccal naponta megharcolni, meg aztán csak nem kerülhet egy vagyonba. Előtte beültünk koktélozni a kis hotelünk teraszára. Amikor lefoglaltuk a szobát, az állt a leírásban, hogy *vista di mare*, azaz kilátással a tengerre. A helyszínen persze kiderült, hogy csak a hotel kis éttermének van kilátása, mi nézhettük a szemetes kukákat. Az elején bosszankodtunk, de már ki volt fizetve előre, meg amúgy sem terveztünk sok időt tölteni a szobában. Idős házaspár ült a mellettünk levő asztalnál. A néni lassan majszolta a péksüteményét. Valami cukros mázú brióst, ahogy le-letör egy darabot, nyúlik az ujjbegyén a cukor. Lenyalja és kacag, közben valamit hevesen magyaráz a férjének. Nem értem pontosan, talán műfogsort emleget. Elkap a kacagás. Elképzeltem magunkat ennyi évesen, cukortól összeragadt műfogsorral, ahogy lógatjuk a lábunkat a tengerbe, és vigyorgunk. Nagyon vicces. Nem bírom abba hagyni a nevetést, ami lassan hahotába megy át. Nándi értetlenül bámul, mi a bajom, s bocsánatkérően néz az idős házaspárra. A bácsi mosolyogva leinti, hagyja, ők is voltak fiatalok, és közelebb húzza az asztalukat. Húsz éve mindig ide jönnek nyaralni, lassan ötven éve házások. Sikerül visszafojtani a kacagást, mély levegőt veszek, és kérdően Nándira nézek. Vajon mi együtt leszünk ötven év múlva? A szél kellemesen simogatja az arcom, előkotrom a naptejet, bekenem az orrom és a homlokom. A bácsi mesél, a negyedét sem értem. Nándi az ötödik mondatnál elfelejt fordítani. A néni is, én is bőszen hallgatunk, néha egymásra mosolygunk. Rendelünk még egy kör koktélt, ezúttal nekik is. Szabadkoznak, hogy nem, nem, hisz orvosságot szednek, vérnyomásra meg egyebek, de azért elkortyolgatják. Nézzük a partot, és halkán elmorzsolom az ajkaim között: ez az igazi dolce vita. A néni bólogat, s még egyszer lenyalja a kisujját. Hat koktél után kitaláljuk, hogy én is, Nándi is lemegyünk a partra, és megkérdezzük, mennyiért lehet bérelni két napágyat és egy napernyőt az elkövetkező tíz napra. A bácsi huncutul mosolyog, kíváncsi a játékra, vajon ki jár több sikerrel. Rám szavaz, hisz csinos, fiatal, szőke nő vagyok, rövid, lenge ruhában. Az olaszok nagy nőcsábászok. Szerinte ingyen is megkaphatom, vagy némi juttatásért. Nem fejtette

ki, mire gondol, de a néni rosszallón rácsap a bal combjára. Aztán mind a négyen elkacagjuk magunkat, lesz, ahogy lesz. Mosolygósan, nőies, lány csípőringással lesétáltam a partra, ahonnan már lassan elpárolgott az összes turista, csak néhány szerelmes pár ült a homokban, várva a közelgő naplementét. Gyönyörű volt a tenger, épp csak picit fodrozódott, s a napsugarak finoman simogatták a víztükröt. Fürkésző tekintettel keresem a tulajt vagy valakit, hogy útba igazítson. Két pasi heves mozdulatokkal tárgyal valamit a pult mellett, mintha valamin vitakoznának, karjaikat a magasba emelve hadonásznak egy törölközővel. Annyira bele vannak merülve, hogy észre se vesznek. Integetek, mosolygok, percekig semmi. Majd az egyik, a fiatalabb rám néz, és szól a másik, bajszosnak, hogy valószínűleg potenciális kliens vagyok. Szempilláim sűrűn rebegtetve köszönök – az még megy olaszul, majd angolra váltok. Magyarázok és mutogatok, miből mennyi, hány napra. A negyvenes pasi bólogat, mintha értené. Szép, egyenletesre leburnult felsőtestén látszik, hogy nem sokat ül az árnyékban. Be is húzza kicsit a hasát, és halványan előbukkannak a kis kockák. Felkapja a napszemüvegét, végigmér, majd magyaráz tovább, természetesen olaszul, itt-ott egy angol szót elejtve, mint *good* és *listen*. Mondom, mi kell, erre bólogat, és rámutat egy napágyra. Mutatom kettő. Már románul is próbálkozom, mire rázza a fejét, hogy *no, no*, előkotor egy gyűrött szalvétát s egy ceruzát, lerajzolunk két széket és egy ernyőt pálcikákból. Bólogatok, hogy *si, si*, már folyik a homlokomról a víz, kérdezem: *How much?* Felír egy összeget, nem érti, hiába erőltetem, hogy *Last price?*, összevonja a szemöldökét, s faképnél hagy, jelezve, hogy nincs ideje ilyesmire. Visszamegy a fiatalabbik pasihoz, aki épp a kasszagéppel babrál. Jobbnak látom otthagyni őket, és elkeskenyedve visszasétálok a hotelig. Természetesen a többiek kíváncsian figyelték az eseményeket, a bácsi tárt karokkal vár, rá se rántsak, biztos nem lát a szemétől, vagy a pasikat szereti. Erre felbátorodva nekiindul Nándi is, hogy akkor majd ő. Szemem sarkából figyelem, ahogy lesétál a partra. Tényleg jó pasi, ha a tulajnak is megtetszik, nyert ügyünk van. Még a mozgása is olaszos, érzem, hogy bizsereg a gyomrom, ahogy ránézek. Messziről figyelem, milyen jól szórakoznak, a pasi még meghívja valami színes italra is, majd körbevezeti a parton. Kezdek féltékeny lenni, idegesen dobolok az asztalon. A néni az étlapot böngészi, lassan jó lenne vacsorázni valamit, én egy tonhalas salátára szavazok. Nándi még mindig a parton, kisebb csapat gyűlt össze, kacagnak. A bácsi a kis televízióra mutat a pult mellett, kezdődik a meccs. Gondolom, a parton is arra készülnek. Nándi hirtelen feláll, kezét ráz a tulajjal, megölelik egymást, mint régi ismerősök, előveszi a pénztárcáját, fizet és elindul felénk.

Vigyorogva jön, szinte táncol, mozgatja a csípőjét jobbra-balra, s nyújtogatja a nyelvét. Nem tud felbosszantani, ennyi koktél után már csak kacagok. Sokkal olcsóbb ajánlatot kapott, természetesen. A bácsi elárulja a titkot: ha tudsz olaszul, más az ár. Végig a nyaralás alatt kértem Nándit, tanítson meg olaszul, de rájöttem, hogy mindig csak azt hiszem, hogy jól mondom, közben félig spanyolul, félig románul hablatyolok. Kacagott is rajtam eleget. Még néha rám ír, hogy vagyok. Ő kiköltözött Milánóba, és elvett egy olasz modellt, van két szép, göndör hajú gyerekük. Magyart mint idegen nyelvet tanít egy nyelviskolában. Azt ígérte, meghív majd az ötvenedik házassági évfordulójukra.

S ha már Olaszországban járunk, isteni ott a kávé, nemhiába dicsérik. Már csak azért odaköltöznék! Nagyon élvezem a kis autentikus olasz kávézókat. Ja, és állva az igazi! És olcsóbb. Úgy hívják, hogy *Caffè dei Ritti*, vagyis függőleges vagy felállós kávé. Ha egy percre becsukom a szemem, ismét ott állok egy ilyen kis, sarki kávézóban, és mosolyogva intek a pultosnak, aki már hozza a krémes espressómat. *Pronto! Prego! Grazie mille!* Felhőrpintem és sétálok tovább a fényes napsütésben. Simogatja az arcom a puha, kellemes szél, és igazán közel érzem magam a Fennvalóhoz. Hol máshol, ha nem Rómában? Aztán kinyitom a szemem, felnézek a plafonra, és rádöbbenek, hogy még mindig a nagyszobában ülök az öblös fotelemben, és sajnos nem mentem sehová. Egyedül a konyhából beszivárgó frissen darált kávé illata illik a képbe. A lépésszámlálóm ötvennél leragadt. Pedig nagyon szeretek utazni. Mondhatni az egyik hobbim. Egy baj van vele, hogy utazósbeteg vagyok. Nálam mindig a cél a fontos, nem az oda vezető út. Az néha nehezen, kínkeservesen telik. És hányózacskóval.

Tehát a mai tervem: semmi. Abszolút semmi. Zéró. Nulla. A baj az, hogy mi sosem tudjuk úgy istenigazából elengedni magunkat, hogy tényleg ne csináljunk semmit, még gondolatban sem. Amint feltennénk a lábunk, és élveznénk, hogy semmi dolgunk, rögtön megjelenne egy kis sunyi manó a vállunkon, aki bökdös, hogy héj, ne tétlenkedj, megannyi munka vár még rád, csak nézz körül! Eszedbe se jusson, hogy pihenhetsz, majd csak hétvégén, ha összejön és szerencséd is van! De akkor se biztos. Pedig a semmittevés nagyon is sokat tesz. Hozzád. Próbáltad már, hogy tényleg ne csinálj semmit, és ne is gondoldj semmire? Csak hagyni, hogy üresben járjon az agyad, ne tervezz, ne gondolkozz, ne ötletelj, ne parázz, ne projektálj... ne, ne, ne. A természetben lehet ezt a legjobban művelni. Nagyon vágyok már egy kiadós erdei sétára, de ahhoz előbb jobban kell lenni. Az mindig átmossa a lelkem, sokkal könnyebbnek érzem utána magam. Mintha letettem volna

egy hatalmas zsákot a patak partjára, s elmosta volna a víz. Jó lenne venni egy kis házat egy tó mellett, néha eljátszom az ötlettel. Már kinéztem a helyet.

Mára tehát a tervem, hogy kiürítem az agyam, és szellőztetem a gondolataimat. S hoppá, már el is rontottam, hisz a lényeg, hogy ne tervezzünk, csak élvezzük a nagy semmit. Félbehagyom a levelem, vagyis negyedébe, később megírom, mire jutottam. Addig is szoríts, hogy sikerüljön semmire jutni!

Azért még azt megírom, nehogy elfelejtsem, hogy elgondolkodtatott a gomba applikációd. Idén először éreztem nagyobb elkeseredést, hogy nem értek a gombákhoz, mert sok ismerősöm posztolt gyönyörű teli kosarakat, szebbnél szebb példányokkal, s itt szedték a környéken, nem kellett volna több száz kilométert autókázzam miatta. Meg is fogalmaztam, ha értenék hozzá valamelyest, mennék gombászni. Gondolatban eljutottam egy erdő széléig. Gyerekkoromban Borszéken gyakran nekilódultunk az erdőnek, és szedtünk egy nagy adaggal. Emlékszem, olyan nagy, barna gomba volt, amit jól ki lehet rántani. És szárítottunk is. Jó móka volt. Sajnos, képem nincs róla, hogy leküldjem, nézd meg, melyik faj, de ha látnék egyet, szerintem felismerném. Kicsi voltam, élveztem a vadászatot, bár a gombát annyira nem szerettem, sőt. Nem lehetett elég vékonyra vágni, hogy ne is érezzem, mit eszek. Azóta, érdekes módon, változott az ízlésem, és szívesen eszem bárminemű gombát. Igaz, csak mértékkel. A rókagomba nagy kedvenc. Na nem azért, mert a róka a kedvenc vadállatom. Mert az. Szerintem már ne mondj nekik semmit! Hadd higgyék azt, hogy te vagy a királynők királynője, a gombák legnagyobb szakértője, a *Nummer 1*. Kérdezte bárki tőled a csoportban, hogy honnan szerezted az információkat? Na, ugye? A lényeg, hogy tudod, és szerintem amennyit studióztad a könyveket, oldalakat és appokat, hogy valószínűleg te vagy köztük a legjobb, leginformáltabb. Keresni és találni tudni kell. Manapság már amúgy se fontos, honnan tudod, a lényeg, hogy tudd és megoszd az infót másokkal. Fedjen hát mindent ez az áldásos homály. Én ígérem, a síríg hallgatok. S vissza. Neked meg marad egy remek sztori öregkorodra, amit majd az unokáidnak elmesélhetsz. Tudjátok, drágáim, amikor a nagyfi fizetetlen szabadságon volt... Na megyek, mert még a pihent agyammal kitalálok valami jó mesét, és tényleg könyv lesz belőle. Csak ki fogja olvasni?

Annyira elkapott a semmittevés, hogy alig bírtam rávenni magam, legalább délután mozdítsak valamit. A levelet be kellene fejezzem, biztos várod a választ; a házat is jó lenne összeszedni. Néhány órát élveztem a tervmentes létet, és belebújtam egy könyvbe, de kora délután győzött a lelkiismeret

hangja, hisz vár a fordítás is. Vagy ferdítés? Néha az. Haladok, legfőképp azért, mert sokszor éjszaka dolgozom, akkor sokkal gyorsabban megy. Már leküldtem egy adagot, kezdjék átnézni, s jelezzék, ha valami nem világos. Beosztom, minden napra jusson, mint a gyerekeknek a cukorka, de igyekszem előre dolgozni, az a biztos. Nem kér enni, és ha valami közbejön, nem kell aggódnom, hogy nem lesz meg időre, s akkor magyarázkodhatok, amit nem szeretek. Ha tehetem, nem hagyom utolsó pillanatra. Persze a végén mindig utolsó pillanatra marad. A határidő a legjobb múzsa.

Nagyon belejöttem a pihenésbe, az elengedésbe, a nyugalomba és a felhőtlen örömökbe. Olyannyira, hogy majdnem elfelejtettem, hogy holnap szombat, és kora reggel érkezik Péter. Hogy eltelt a hét! Végül egy kollégájával jön, aki továbbutazik Bányára egy továbbképzésre, és délután hazamenet felveszi, így megy is vissza, nem marad vasárnapig. Nem erőltettem, hogy maradjon, még amúgy se vagyok toppon. Ő meg örül, hogy elhozzák és nem kell vezetnie, így az úton is tud dolgozni. Egyeseknek milyen kevés kell a boldogsághoz! Nem tudom, miben mesterkedett az elmúlt hetekben, de nagyon titokzatos. Nem rá vall, elég direkt és őszinte szokott lenni. Mostanában viszont mindig nagyon elfoglalt és nagyon fáradt és nagyon elege van mindenkiből. Én meg nem piszkálom. Mindenképp beszélünk kell, és ha úgy látjuk, hosszú távon nem működik, mihamarabb véget kell vetni ennek a távkapcsolatnak. Neki se, nekem se éri meg a nyűglődést. A pszichológusom szerint sem lehet semmit erőltetni, viszont érdemes rajta dolgozni. Na, megint a munka! Ha valami nem működik már az elején zökkenőmentesen, később fog, ugye? Lehet, végül is a befektetett munka mindig idővel hozza meg a gyümölcsét. Szinte látom, ahogy most elmosolyodsz. Megint túlgondolom? Mégiscsak kellene egy ló, mindenképp jobban járnék vele. Tudsz te valamit.

Nem akarok belegondolni, hogy a könyveim hogy fognak ázni az esőben és hogy fog lassan lemállni a fedelük, amikor én már nem leszek. Tudom, hogy nemrég volt Halloween, de nem kell ijesztgetni. Most köszönik szépen, jól elvannak a polcokon, az asztalokon, az újságtartókban és a táskáimban. Igen, mert mindig viszek egy könyvet magammal, ha kiteszem a lábam. Olyan ez, mint másoknak a betegbiztosítás. Sose tudhatod, hol kell várni, hol unod halálra magad, mikor nincs semmi dolgod, és akkor, hoppá, elő a könyvvel. Nagy szemeket szoktak mereszteni az emberek, úgy látom, nagyon elszoktak attól, hogy valakit könyvvel lássanak mászkálni. Nem baj, kell az ellenpélda. Háttha néhányan elszégyellik magukat a telefonjukkal, amin folyamatosan pörögnek a reelek vagy a Tik Tok videók. Egy baj van.

Rákattantam a reelekre a napokban, és most már mindig szembejönnek. Természetesen a többsége kutyás vagy macskás kis videó, esetleg karácsonyi outfit ötletek vagy bútorfelújítás, na, a baj az, hogy jópofák, és mivel röviddek, könnyen görgetsz, hogy na még egyet. A tegnap is biztos félórát ott ragadtam. Le is merült egykettő a telefonom.

A lányod már otthon? Szoktatok anya-lánya délutánokat tartani? Látom, az ilyesmi nagyon menő. Hasonlít rád? Vannak közös dolgaitok? Nem lehet könnyű kamasz gyerekek anyukájának lenni. Látom a suliban, nem egy szülőnek meggyűlik a baja. Van, hogy a suliban vannak gondok, míg otthon angyal a gyerek, van, hogy a suliban minden rendben, de otthon kezelhetetlen. Egyáltalán lehet igazán jó anyuka lenni manapság? Hisz annyi mindent meg kell oldani, és a munka terhe is a válladon. Ő mit szól, hogy az anyukája ennyire lópárti? Ő is odavan Larisszáért? A legtöbb gyerekek kutyája van, vagy macskája, egy ló azért ritkaságszámba megy. Legalábbis errefelé. Az már, mondhatni, menő. Ott is? Mikor kislány voltál, volt lovak? Honnan ez a nagy szerelem?

CSAK EGY CIGI

és sötétben és tengervízben
és sziklán és a fűben
ágyban
párnák közt
és fürdőkádban és holdfényben
és a csillagok alatt
és autóban és a padlón és vakító hóban
amikor süt a nap
és esőben és szélben és hintaszékben
és józanul és részegen és szomorúan
és boldogan és nevetve és sírva
és névvel és név nélkül és szemtől szemben
és arctalanul és könnyedén és kétségbeesetten
és csöndesen és a lélegzettől bezsongva
és fuldokolva
de nem gyáván és nem bujkálva
és nem vallatófényben
és nem öntudatlanul
és csak akkor
ha el lehet egymásban aludni
és föl lehet kelni egymásban
és ha mágnes van mindkét oldalon
különben semmi értelme
csak annyi
mint egy cigi
amit titokban elszívsz
hogy ne légy ideges

EMESE ÁLMA

A miniszter úr, vagy ahogy itthon hívják, apa, engem eredetileg a gyerekei mellé fogadott fel. A sofőr, míg idehozott, többször megsimogatott. Semmi baj, kicsikém. A miniszter úr jó ember, nem bántana egy olyan édes cukorfalatot, mint te. A gyerekek meg imádni fognak. Már nagyon várnak.

Csak a miniszter úr felesége, vagy ahogy a háztartásban nevezik, a nagyasszony aggódott. Aztán szül nekünk egy halom gyereket! Ahogy ez a fajta szokta. Végül meghajolt a családi akarat előtt. Ami általában fordítva szokott lenni. Egy kikötése volt, a férje tegyen óvintézkedéseket.

Érkezésemkor a gyerekek kiabálva futottak a garázsba, és versengve ölelgettek. Aztán körbevezettek. Egymás szavába vágva mutogatták a nagyasszony féltett virágoskertjét. Ez bánáti bazsarózsa, ez meg cifra kankalin. Nézd, holland tulipán! Nárcisz. Zsongó füllel hallgattam a növénynev-lavinát.

– Egyedül ide ne gyere! – figyelmeztetett a négyéves Istvánka. – Anya szörnyen feldühödik, ha csak egy szár meggöribül.

A hétéves Sarolta egyetértett vele.

– Nem akarod, hogy haragudjon rád. Az nagyon ijesztő.

Megmutatták az üvegházat, az óriás sakkot, a szökőkutat és az azt hajtó patakot. Nevettek, mikor belegázoltam a sekély vízbe, és bohóckodni kezdtem.

– Várj, megmutatjuk a medencét, meg a szaunát – ígérte Istvánka.

– Hülye vagy, a szaunába nem mehet – torkollta le a tizenegy éves Endre.

Ezután megmutatták, hol fogok lakni. A kis kert házikóban volt világítás, kényelmes ágy, hűtő- és fűtőberendezés. Eszembe jutott a foszló, omladozó ház, a rongyokból összehányt fekhely, amelyen a szüleimmel aludtam. A meleg hálától elsírtam magam. Megígértem, hűségesen fogom szolgálni a miniszter urat és családját, mert kihúztak a nyomorból. Nemsokára próbára is tettek.

A miniszter úr szerint a nevem, Dzsenna nem megfelelő egy rendes magyar háztartásban. Túl cigányos. Így Emese lettem, az Árpád-ház ősanynya után. És az új névhez új ruhák, frizura is járt.

Nem ment minden ilyen simán. Hiába tiltották, mindhárom gyerek szeretett volna velem aludni. Emiatt többször összeverekedtek. Végül felváltva aludtam mindhármójuknál. Néhányszor lebuktunk.

A nagyasszony káromkodott, dísz tárgyakat tört ripityára, engem kirúgással fenyegetett, a gyerekeket szobafogságra ítélte. Majd a férjére ripakodott, vegyen már részt a gyereknevelésben. Aki ennek néhány atyai pofonnal tett eleget. Párat én is kaptam.

Az ilye esetek után a szakácsnő mindig hosszan sopánkodott. Tudod, hogy ezt nem szabad. A nagy emberek nem szeretik az engedetlenséget.

Vele amúgy is sok időt töltöttem. Az étkezések között sokszor odacsúsztatott egy kis finomságot. Az ő feladata volt, hogy mindig jól fésült, gondosan bodorított legyek. Sokat mesélt magáról meg a miniszter úrékról.

– Az egy arany ember! Ismertem az anyját. Isten nyugtassa! Rendes asszony volt. Hogy örült, mikor a fia nagyember lett! Végigjárta az egész falut, mindenkihez bekopogott, hogy elújságozza; szebb napok jönnek Tobozdra. A fiam gondoskodik róla! Így is lett. Épült stadion, arborétum, meg új iskola is. Egyszer a fia felhívta, küldjön valakit, mert kéne egy rendes szakácsnő. Bizony drágám! Több szakácsnő is megjárta már ezt a konyhát énelöttem! Tudtak azok garnélát sütni, osztrigát főzni, mit tudom én, milyen különlegességeket, de egyikük paprikácscsirkéje, gulyáslevese, kocsonyája sem volt olyan, mint nekünk, falusi asszonyoknak. Pedig a miniszter úr azt szereti! Néha még kovászos uborkát is készít a pörköltökhöz! Ő maga, saját kezűleg!

Gyakran mesélt a fiáról is, akit a miniszter úr közbenjárására vettek fel a berlini egyetemre. Meg az ő nevére írt balatoni luxusvilláról, amivel vidéki ízeit jutalmazták.

– Persze, nem használom. Nincs nekem arra időm. A miniszter úr családja és barátai szoktak ott nyaralni. Meg is érdemlik, amennyit dolgoznak. Majd talán nyugdíjas koromban leköltözöm. Nézem a vizet, a sirályokat... Na, de az még messze van. A miniszter úr családjának szüksége van rám. Mondja is mindig a miniszter úr: „Zsuzsikám, maga anyám helyett anyám.”

Egyébként minden háztartásbelinek jutott valami. A sofőr kőolaj- és médiacégekben résztulajdonos, a miniszter úr egyik testőre valami művészeti egyetem kuratóriumi tagja, a takarítónő korboncnok férje meg kórházigazgató.

– Az újságok persze azt kárognák, bajban az egészségügy. Akkor nézzék meg a férjem kórházát! Ő nem herdálja az állam pénzét. Tudja, mire kell költeni. A múlt hónapban még a miniszterelnök úr is ellátogatott hozzájuk, hogy lássa a fejlődést – mesélte egyik sétánkon.

Gyakran sétáltunk, míg a gyerekek iskolában voltak. Csak a hazaérkezésükkor kezdődött a munkám. Labdáztunk, bújócskáztunk, napoztunk a teraszon. Gyerekmeséket néztünk a házimozin, és chipset ettünk.

A miniszter úr keveset volt itthon. Ha mégis, gyakran odahívott magához. Az ölébe ültetett, simogatott, és szép kislánynak, Mesikének becézett. Megcsiklandozott a hasamnál, ami kellemes, bizsergős érzést okozott. Ilyenkor kuncogott.

– Jólesik, Mesike? Tudom én! Mondd csak, „igen, apa, nagyon jó!” Na, folytassam?

Az volt a játék, hogy ilyenkor odakapok, ő meg elrántja a kezét, csak hogy rögtön visszategye. Én meg újra odakapok, és így tovább.

A nagyasszony csak négy szemközt volt velem kedves. Különben szidta a gyerekeit, miért velem játszanak ahelyett, hogy házit írnanak. Néha a férjének is odaszúrt.

– Rakd már le az öledből! Legalább ha itthon vagy, foglalkozz a rohadt családdoddal!

Ilyenkor a miniszter úr gyorsan felállított, és szabadkozni kezdett. Rejtély, hogy nekem vagy a nagyasszonynak.

A miniszter úrhoz sokszor jöttek barátok, üzletfelek. Az ilyen megbeszéléseken a család nem vehetett részt. Csak én. Uniós pályázatok, törvénytervezetek, tenderek... Tudták, az ilyesmi engem nem érdekel. Ők viszont szerették elfoglalni valamivel a kezüket. Néha, kényesebb ügyeknél, nevetve megcsipkedtek. Ugye tudod, hogy ez titok? Nehogy kiszivárogtasd a sajtónak! Én meg gyorsan biztosítottam őket, hogy tudom.

Egyszer egy tóparti luxushotel építéséről volt szó. Az egyik államtitkár figyelmeztetett: a környezetvédők tiltakozni fognak a fakivágások miatt. Egy miniszter azért aggódott, ha megint Párnás kapja a megbízást, Brüsszel rögtön korrupciót kiált.

– Talán a pénzt is visszatartanak – tette hozzá a miniszter úr egyik üzletbarátja.

– Lekövethetetlen cégre van szükségünk – bólogatott egy kormánybiztos. Hosszan vitatkoztak, ki lehetne, de mindenki ellen volt érv. A miniszter úr odahúzott az ölébe. Megsimogatott, és megköszöri a torkát.

– Mit szólnátok az Emese Álma építészeti ZRT-hez.

Értetlenség, hitetlenkedés, majd lelkesedés.

– Hogy ez eddig nem jutott az eszünkbe! – csapott a homlokára a másik miniszter.

– Óriási! – nevetett egy kövér kommunikációs szakember.

– Hát... Nem tudom, mennyire törvényes – aggályoskodta egy adótanácsadó.
– Meg lehet oldani... – mondta állát ütögetve egy másik. – Kicsit nehéz lesz megrajzolni a jogi hátteret, de...
– Majd szőrmentén megoldjuk – nevetett saját humorától elégedetten a kommunikációs szakember.
A miniszter úr államtitkára mosolyogva hajolt hozzám:
– Szeretnél egy céget, Mesike?
– Válaszolj szépen az államtitkár úrnak! – cirógatott meg a miniszter úr.
– Jól van... Jól van, okos kutya! Csóválja a farkát. Szerintem minden álma egy építészeti ZRT.

SEKK

A fehér gyalog az E2-ről az E4-re lépett. Ez már a tábla fele. Lehet, hogy most sikerül? Olyan régóta akarta. Most is, mint mindig, hálát adott a sakk feltalálójának, hogy legalább a nyitólépése lehet dupla kocka. Bár hitt az apró lépések taktikájában. Veszélytelennek tűnik. Azért mégis, milyen jó lenne néha úgy keresztül-kasul száguldozni a táblán, mint a tisztek! Ha egyszer, csak egyetlenegyszer ilyen gyors lehetne! Akkor sikerülne. De hátha így is. Hiszen már félúton van, és a kiszemeltje még a helyén. Négy lépésre.

Ekkor egy fekete gyalog állta el az útját. Már megint!

Nem először került ebbe a patthelyzetbe. Pedig úgy remélte, hogy most nem. Igazából minden csata elején, de most tényleg. Legszívesebben, füttyülve a szabályokra, leütötte volna az előtte állót. Attipor a fekete gyalogon, továbbront előre, be a feketék sorai közé. Persze, védekeznének, de nem tudnák megállítani.

A fekete gyalog rámosolygott és köszönt. Már olyan sok órán át voltak pattársak, hogy barátok lettek. Szinte. Nem felejthették, hogyha egymást nem is, a bajtársaikat még megölheti a másik.

A fehér gyalog észbe kapott. Nem lehet ilyen meggondolatlan. Nem csalhat. Örökre elveszne a hitele, az őszintesége. Legyűrte a csalódott dühöt, köszönt. Még mosolyogni is próbált, bár lehet, hogy inkább vicsorgott. A másik ezt nem vette észre. Valódi kíváncsisággal kezdte kérdezgetni, hogy

van, kipihente-e a fehér sereg a legutóbbi összecsapást, és mit gondol, ma ki milyen taktikát fog használni? Nemsokára nyakig voltak az elemzésben. Közben futók szaladtak mellettük, huszárok ugrattak át rajtuk. Fejcsóválva figyelték, ahogy egy fekete bástya belesétál a fehér gyalogok csapdájába.

Hirtelen ott volt. Fenségesen siklott, mint mindig. Mintha nem is csatában, hanem bálban volna! A fehér gyalog a mondat közepén elhallgatott, és csodálva nézte, ahogy a fény megcsillan a királynő fekete lakkján. Kis, kúp alakú feje büszkén feltartva, a három leomló abroncsos szoknya, az abroncsokra faragott kis lépcsőfokok... Mintha mind a vékony test hullámai volnának.

A fekete gyalogot nem lepte meg, hogy baráti ellenfele elnémult. Rég tudta, mit érez. Ő is ugyanígy volt vele. És minden fekete gyalog.

A fekete királynő egy fehér huszárhoz siklott, aki erre lóhalálában elmenekült. Ezután a fehér királynő felé indult. A fehér gyalog megfeszült, ahogy lélegzetvisszatartva figyelt. Szégyenkezve jött rá, nem a saját királynőjét félti. A két királynő fenyegetően körbetáncolta egymást, majd elsiklottak, más-más irányba.

A két gyalog megkönnyebbülten fűjt. A csata valódi vezérei mindig a királynők. A királyok csak téblábolnak. Ők viszont mindig ott vannak, ahol a legnagyobb a baj. A fehér gyalog ezért is tisztelte ennyire őket. Főleg a feketét. Nemcsak kiváló harcos, de gyönyörű is. Ahogy méltóságteljesen suhan a tábla fölött, aztán gyilkos indulattal lecsap! Hazaszerető, indulatos, de igazságos uralkodó lehet. Meg szenvedélyes szerető.

Mindent megadott volna, ha szerelme kis, kúp alakú feje egyszer lehajlik hozzá, és vihart ígérő szellőként azt susogja:

– Régóta figyellek. Te vagy a legbátrabb fehér gyalog. Győzd le a fekete királyt, és mindent megkapsz – kacsint, és hangjában már a mennydörgés hangja is ott vibrál. – Még többet is.

A fehér gyalog rég meg akart küzdeni a fekete királlyal. Látta harcolni. Nem tűnt kemény ellenfélnek. Persze, a győzelem mit sem ér, ha előtte nem vallja meg a királynőnek, mit érez. Ezért ez volt az első cél. Bárhol járt a csatában, mindig és minden helyzetben őt kereste, az ő közelébe igyekezett. Döntenie kell: legyőzzem a királyt, vagy megszökik velem. Kizárt, hogy szeresse azt a teszetoszát. Nem is illik hozzá! Ő viszont mindent megadna. Ha kell, átáll a feketékhez. Megveti ugyan az árulást, de ha ez kell...

A fehér gyalogtól átlósan jobbra, az F5-ön megjelent egy fekete gyalog. Őt nem ismerte. Benne csak az ellenséget látta. Lépnie kellett, vagy leütik.

A fekete gyalog elterült a táblán. Egy kéz megfogta, lehúzta a tábláról.

A fehér gyalog szeme sarkából látta baráti ellenfele szomorú grimaszát. Nem törődött vele. Az út nyitva állt. De hol lehet a királynő? Na, majd tesz róla, hogy jöjjön. Előrelépett az F6-ra. Itt egy időre megállt. Ismét körbenézett. Szerelme azzal a fehér huszárral párbajozott, aki egyszer már elmenekült előle. De most sarokba szorult. Egy lépés, és vége volt.

A fehér gyalog előtt közben elhúzott egy fehér bástya, akit egy fekete futó üldözött. Észre sem vette. Csak a huszár helyén álló szerelmét.

Ekkor egy ellentmondást nem tűrő kéz előretolta az F7-re. Jobbra, átlósan két kockára, a H8-on meglátta a fekete királyt. Bambán ácsorgott, nem is figyelte a csatát.

Hirtelen ott volt. A gyalogtól jobbra, átlósan a G8-on, teljes szépségében csillogott a fekete királynő. Ez a király nem is igazi férfi. A feleségének kell megvédenie. De ez a nő! Micsoda bátorság, micsoda önbizalom! Így közelről még inkább érezte a lenyűgöző kisugárzást.

Eljött a pillanat. Hányszor álmódzott erről! Hányszor mantrázta el a vallomást! Most elmondhatja, ami falelkét perzseli. De a vallomás pontatlan, helytelen szavakká esett szét. Nagyokat nyelt.

– Felség, én... – nyögte rekedten. De beleveszett a csatazájba. – Felség, én... – próbálta újra. A kis kupolás fej előre hajolt. Talán meghallott valamit.

Ekkor az ellentmondást nem tűrő kéz megtolta. A fehér gyalog próbálkozott. Holtsúlyát bevetve szkanderezett. Hirtelen meglett a hangja, és tiltakozva üvöltött. Hiába. A kéz csak tolt, átlósan, jobbra, a G8-ra.

A fehér gyalog kábán, a kudarc könnyein keresztül bámulta a tábla mellett heverő karcsú, hullámszoknyás testet. Nem, az nem lehet! A fény még mindig csillogott fekete lakkján, de a kis, kúp alakú fejben már nem volt élet. Hogy tehettem ezt! Vége van. Egy másik csatában talán még a közelébe kerülhet, de minek? Miért hinne neki, hogy szereti, megvédi, és mindig mellette lesz? Hiszen... Hiszen... Megígérhetné, hogy soha többet, de annak az ellentmondást nem tűrő kéznek hogy parancsolhatna?

Észre se vette, hogy a fekete királyról lefoszlott a bambaság. Megvívhatna vele, de minek? Akiért tenné, itt hever holtan, összes ábrándjával együtt.

Nem védekezett. Legalább holtában a fekete királynő mellé kerül.

Lebukott a tábláról, és még hallotta, ahogy a fehéreket irányító kéz gazdája azt mondja:

– Sakk-matt.

Farkas Arnold Levente

TÁPLÁL ÉS ÓV

első vers az anyaméhből,
pócsmegyer, huszonhárom má-
jus huszonkettő, hétfő. kez-
detben víz volt és mély csönd,

meg se születtem, lakhelyem,
ételem és ruha nékem
a nő, aki megszü. nem halt
meg, csak elalszik az élet,

béke van, álom ringat a
szívnek alatta, a ritmus
hinti nyugalmát. öntu-

datom nincs, táncol az arcom,
létem ajándék. fénnel ját-
szik a hajnali árnyék

második vers az anyaméh-
ből, pócsmegyer, huszonhárom
május huszonhárom, kedd.
fénnel játszik a hajnali

árnyék, jó nekem itt bent,
két kis sejtől lettem sejtő
sejtelem, elrejt teste a-
nyámnak, vágyom a mellre,

a szám mosolyog majd. így
táplál és óv bent és kint,
össze vagyunk mi kötve

a köldökmadzaggal, mint
pontok az égen. látszat
az olló, mert el nem vág

harmadik vers az anyaméh-
ből, pócsmegyer, huszonhárom
május huszonöt, csütörtök.
látszat az olló, mert el nem

vág, én vagyok éppen madzag
anyám anyasága meg alvó
gyermeki létem közt, a való-
ság, persze a képem megmu-

tatom majd. néhány hónap
múlva előhív fénye anyámnak.
mert ez az út ki a fényre,

anyámon túlra vezet,
mint termőföldből szárba
szökő vágy, úgy vagyok éppen

TALÁLKOZÁS

Azt mondod, tíz év? És csak úgy elröppent?

És még csak nem is böriben voltál. Hanem szabadon. És csak ittál és énekeltél. És volt egy próbatermetek, és ott is aludtatok. És megkeféléltél mindenkit, aki felajánlkozott.

És naná, hogy fogalmad sincs a városok, falvak, nők nevééről. De semmi-re se volt gondod. Alád szerveztek mindent. Sokat is kerestél, de elittátok, mondod.

Pia mindig volt, de kaja szinte sosem. Node elröppent, mondod keserűn.

Mert fiatal vagy, és szánsz minden öntudatlan napot, évet most már. És az elivott pénzt is. Míg én, bár nem mondom, irigyellek. Nekem most jól jönne a te elillant tíz évéd a nyugdíjig. Engem ugyan nem érdekelne, ha csak úgy elröppenne. Mindennapok nélkül, egészben. Mert de jó is lenne, ha nem kellene időre kelni, indulni, végezni minden apró és nagy dologgal. Ha nem kellene időre leadni a gáz- és villanyóra állását, időre csekket fizetni. Rájönni minden hónapban, hogy milyen kevés a szabad felhasználású pénzünk. Hogy mire odaadjuk a kellő forintokat, szabad forintjaink alig maradnak. Tudod, amit arra költenénk, ami egyediségünket határozná meg. Könyvre, zenére, vitaminra és szandálra. Miközben a kínálat bőséges. Mint-ha a túltermelési válság egyre inkább túltermelési válságabb volna. Mert úgy kínálnak már mindent, mintha mi nem is kellenénk semmihez, csak a pénzünk. A kaját forrón, díszesen, már-már előrágva, a szavakat, kultúrát szájbarágva. Csak lassan és röviden. Az eladás érdekében még az agyunkat is kímélni akarják. Háttér maradjon minden, kizárható legyen, ha kényünk úgy kívánja. Szép kis ruháinkat meg tökéletes próbababák hordják.

Szóval irigyellek téged, pedig hogy igyekeztem. Hogy irigység ne sápasz-sza az arcomat. Májam ne termeljen hiába epét, mert nekem meg ebből a józan szabadságból van elegendem.

Ahova te vágysz, ahova te igyekszel éppen.

VALLÁSFÉLTÉSBŐL

Hogy mondtad, fiam? Főbe lőttek egy tizennégy éves fiút, mert popzenét hallgatott?

Mert eltérítette volna őt a mecsettől, hogy oda menjen, és az imámját hallgassa? Félték, hogy tekintélyt vesz az imám, a Korán?

És te hiszed, hogy az ember, mint egy repülő, mint egy halállal fenyegetett pilóta, eltéríthető?

Hogy példát kell statuálni, te hiszel ebben? Abban, hogy tiszta, lelkes, de mégis átgondolt istenhít születhet félelemből?

És mondd, nem kérdve, felkészült vagyok-e, hogy azért csinálják, azért tiltanak le minden indulatkiélést, zenét, nőt, alkoholt, hogy minden emberi szenvedély, indulat az önkéntes robbantásokhoz legyen, maradjon meg.

S én hebegem, hogy nem is tudom, hogy van ez. Mert mostanában elég sok arab ismeretterjesztőt nézek, és azokban a filmekben pattogó, szenvedélyes zene megy. És mintha *csinálni* szabadna nekik a zenét. Mondom. Zenélni, énekelni szabad.

Persze, persze. Lelkesítő, harci zenéket, amiknek a végén az imámnak csak egyetlen dolga van, hogy felemelje a kezét, és megmutassa az irányt. Hogy merre kell menni, merre van az ellenség.

S ez már ismerős nekem is, de harci dalokat élőzenében itt nemigen lehet hallani. Az már itt, remélem, elmúlt. Mégis izgat, idegesít a téma.

Mert a kvantum-összefonódás elmélete szerint. Ha valahol a világban ellenségre eresztő, vadító zenét csinálnak, az hat valahol máshol. S én már, nekem már lassan a visszahúzódból lesz elegendem. Ott előre, hangosan, vadul, akkor itt vissza, némán, szelíden. Hogy egyensúlyban maradjon a világ.

No de ennél tőrőbb. Birkább én már nem tudok lenni. Úgy látszik, kész vagyok arra, hogy leöljenek. Bár a fene se érti, fiam. Kezdetben a muzulmán vallás volt a legszelídebb. Az arabok katonai védelmet nyújtottak mindenütt a világon, ahova eljutottak. Cserébe adót kaptak, és a lakosság vagy áttért vagy nem az ő hitükre. De úgy látszik, mára csak a harcosságuk maradt. A képességük, hogy harcra lelkesítsék a fiataljaikat. S a mézesmázosságuk, hogy ahova mennek, az nekik az ígéret földje lesz. Mert ők biztosan Allah elé toppannak, míg szüleik halálukig élvezni fogják a földi életet a pénzből, amit kapnak.

Szóval, fiam, úgy látszik, harcra lelkesíteni tudnak. Csakhogy az irány...

Az imám karja errefelé mutat. Hogy is ne, hisz' rombolni való már csak errefelé van. Még Palmirát is lerombolták, hogy tisztább, kivehetőbb legyen

a cél. Ne zavarjon be semmi. Ne kelljen egy pillanatra se megállni, útban a cél felé. De nekem akkor sincs kedvem harci indulókat tanítani neked. Bár megijesztesz, hogy azt mondod, olyan ez a város hétvégén, mint egy zombitelep. Részeg, figyelmetlen gyalogosok kelnek át mindenhol a zebrán. Bizisten, olyanok lettünk, olyan állapotba kerültünk, mint Jeruzsálem, amikor Mohamed a hegyre ment elmélkedni.

És lejöve betiltotta az alkoholt, a szabályozatlan szexet, és letette a muszlimok öt vallási alappillérjét. Allah, alamizsna, böjt, mekkai zarándoklat, ötszöri ima.

TARTÁLY

De mondd meg, miért nem lehetünk szemetesek? A tulajdonviszonyainkat pontosan ez fejezné ki a legjobban.

Nem? Miféle szemfényvesztés ez megint? Hogy a főváros visszaállít a közterekre szeméttárolókat. Mert erre még van pénz.

Hogy legyen hova dobni a szemetünket. Erre van, hogy rendszeresen üríttessenek egypár ócska tartályt. Viruló zöld színben, kis rajzocskával, hogy ide dobd, ide a szemetet. Mert világváros ez, itt nem lőnek. Csak csalogatnak. Bele a kultúrába, légkondis múzeumokba, képtárakba és történelmi intézményekbe.

Miközben lőnek, már megint lőnek. És nem lőnek úgy igazán, mert a szeméttel vannak elfoglalva. Miközben a gyerekeink beletompulnak, belekövérednek a vitaminhiányba. Az öregeknek meg megszakad a szívük egy kis tejért, és rágják kelletlen a szociális étket öt napig. A hatodik és hetedik napon pedig feltámad bennük a vágy a haragra. A régen érzettre, kedvesre, hogy ugyan akkor mi végre volt évtizedekig az a sok munka? És főleg lelkesedés, ha most. Most ha ébred is kicsi tettvágy, pucurka indíték, nincs főznivaló. Akkor sincs, azért sincs, mintha a világ lázadna fel ellenük. És akkor mi végre ez a színjáték? Mire a törekvés, hogy a szemét a helyére kerüljön?

Ha ezek az emberek, gyerekek, öregek az agyunk közterein maradnak?
És fújja őket a szél összevissza?

TRIPLA BÖRTÖN

Ne hagyd magad, nyomjad csak belé!

Jajgat ez már minden nyomásnál, mi már megszoktuk.

Te még nem. De nem baj, majd te is rájössz, mekkora színész az öreg hölgy.

De nem tehet róla, ebben meg neked van igazad. Nem hogy jajgat minden falathoz. Vagyis nyelethez, amit nyomunk neki a szájába fecsiből. De ne félj, nem a szurítól fél, dehogy. Csak kényes a gyomra. Tudod te is, hogy könnyen hányós.

De hát éhen halni csak nem hagyhatjuk. Nézz csak rá, fehér bőrű, vörös hajú fajta. Ki tudja, honnan keveredett ide, közénk. Tán rablott lány volt az anyja vagy az úke. Üköse, na, mert ilyen itt nincs. Félárnyékban nőtt, tejfehér, vékony bőrű lány. A fenéke úgylis mindig kisebesedik. A saját piszka marja ki. Ennek még a saját vizelete is túl erős, ez még a saját húgyában se tud egy jót fetrengeni. Vagyis pihegni, mert nő, és nem is részeg. De kényes, az biztos. Folyton körömvirágkrémmel kengetjük, vakoljuk a fenekét, nehogy felfekvése legyen. És a gyomra, belei? Hát, azokról jobb nem is beszélni.

Mert gondold csak el, lehet, hogy valaha kuriózum volt, női ritkaság, még az is lehet, hogy a férfiak ölték is érte, a nők meg hajba kaptak miatta a féltékenységtől, lehet. Lehet, hogy ennek a ritka emberi alfajnak az útját hullák kísérték. Lehet, ráadásul ennek nem zöld, ritka zöld, hanem ártatlan kék szeme van. Szóval vonzó volt ez hetedízigen visszafelé. De egyrészt a gyomra kényes volt. Máshonnan jött gyomor volt, máshoz szokott. Hát úgy fogadott be mindent, hogy a felét kilökte. És ez is valami ősi dolog volt, úgy látszik. Idegen helyen az első reakció a hányás. Biztos, ami biztos alapon. Hátha árt az idegen étel, viszont ami bent marad, az elég lesz bőven a megmaradáshoz. Végül is, ha meggondolod, a bulimiások olyanok, mint az idegen helyre hurcolt rab szüzek. A gyomruk jelzi, hogy rossz helyre kerültek. Pedig hát nem mentek sehová, csak felnőttek, és egy rossz, idegen kultúrába nőttek bele, egy ducikat elutasító kultúrába. Mintha a kövérek mások ételét ennék el, mintha fekete kisgyerekek kezéből ütnék el a rizses tálkát. Pedig dehogy.

De az tény, hogy régebben, nagyon régen a gyomrunkkal is sok mindent érzékeltünk. És ha kellett, a gyomoremlékezet rossznak ítélte a kaját, könnyen ki tudtuk hányni, se. Úgy látszik, ritkaságot nem jó sokáig birtokolni, mert őrizni kell, és az fárasztó, perc alatt. Te, még az is lehet, hogy a refluxosoknak, a könnyen hányóknak van igazuk. Túl sok minden van már itt,

amit nem kellene bevegyen az ember gyomra. Nemhiába mondjuk valami erkölcsileg gusztustalan dologra, hogy nem veszi be a gyomrunk.

Te, gondoltad volna, hogy az erkölcs, az emberi ítélkezgetés, a humánum a gyomorban lakik?

Szóval ez az asszony ritka példány volt egyrészt. Etesd csak azért, ha olykor öklendezik is. És tényleg van is neki öklendeznivalója. Mert a többiek, a nővérei mind szerencsét kovácsoltak a ritkaságukból. A fehér bőrükből, vörös hajukból, amik ugye már-már prostiszerűek. De ugyanakkor nekik ott volt az ártatlan, kék, síksági szemük. Ami magához vonzotta a síksági férfiakat. És nemcsak úgy, egy-egy pillanatra kapták fel őket, nem. Hanem hazacipelték örökre. És óvták őket, vigyáztak rájuk, és beléjük haltak hamar. Vagyis a saját féltékenységükbe, hogy ezt a ritkaszép asszonyt elszereti valaki tőlük. Úgy látszik, ritkaságot nem jó sokáig birtokolni, mert őrizni is kell, és az fárasztó, az felőrli az idegeket és a májat. Nézd is csak meg a fényképeket, ott is a nővérei vannak, nagy asztaltársaság közepette aranylanak, mosolyognak, az isten tudja, hányadik férjük oldalán. De ő, nézd csak, egy képen sincs rajta. A nagy, keretes arcképen se ő van, hanem az egyik nővére, és amíg tudott beszélni, elmondta, hogy ő. Ő az, a nővére, akire mindig is felnézett, aki mellett ő sehol se volt. És tényleg nem volt sehol, mert neki hiába, pedig volt neki is, de hiába volt ritkaszép bőre és haja, ő árnyékban maradt. Neki csak egy férje volt, akinek még gyereket is szült. Vagy éppen hogy a nővérét tolta maga elé, őt tartotta pajzsként a férfiak ellen, a megigézetek elé. De aztán, úgy látszik, ő is belejött a pasizásba. Hisz' férje mégis lett, igaz, csak egy, de valahogy, látod, mintha mindez meg se történt volna vele, te jó isten. Mit érezhetnek a gyerekei, ha jönnek, és azt látják, hogy az anyjuk arcképe sehol, a papa is sehol, az ő apjuk sehol, egy képen se. Mintha ők meg se történtek volna. Hát nem ciki? Mintha ők ki se jöttek volna édesatyjuk zacskójából, na! Hát nekik se lehet könnyű, hogy sehol sincsenek. Pedig hát az anyjuknak, a finom bőrű vörös lánynak egyetlen igazán jó tette volt, hogy ezt az átkos-áldott vörösséget elkeverte, belekeverte a mi völgyisivatagi férfijainkba. Vagyis csak egybe, mert ez hűséges volt, dehogymert volna hűtlen lenni, de várta. És talán még most is várja az igazit. Látod, csak úgy kellene élni, hogy mindig a szívünkre hallgatunk. Hogy ne kelljen így, visszafelé eltüntetni mindenkit, minden most élő és majdani leszármazottat, papástól, mindenestől. De hát ő nem merte, ahogy a nővére, fenékgig inni az élet poharát, mézével, mérgével együtt, ahogy a lánytestvérei.

És a harmadik csapdája, látod-e, hogy idős. Már idős asszony ő is. És az idősek, valami ősi micsodától indítatva, nyammogva, csipegetve, csak úgy

mellesleg esznek. Jelzik, hogy dehogy akarják ők elenni az ételt a fiatalok elől. Hogy ne űzzék el őket a családi, melengető tűztől, kajaforrástól. Hát ez is így eszik. A folyékony ételt is lassan, nyammogva. No meg, te, ha odabújik, odasomfordál egy gyerek őhöz, tudja etetni. Megrágott, jó ételt adni a szájába a kicsinek. A nyáltól kicsit már előre meg is emésztve.

Végül is, ha belegondolsz, a már nem szopó embergyerekeket ezek a megtúrt öregecskék tartották életben a le nem nyelt, folyékony étellel. Míg s picikék apja harci tanácsot ült, hogy hogyan cserkészzék be az antilopot, vagy ha kimúlt egy dominancia-csetepatében. Az anyjuk meg gyűjtögető életmódot folytatott, bóklászott szabad prédaként az erdőben. A kardfogú tigris prédájaként. Hát fogalmam sincs, hogy mennyi lehetett akkor az ember várható életkora, de ha megérted, hogy a tűz körül hagynak, akkor már sínen voltál. Legfeljebb az éhes kölykök ugráltak a hasadon. Hogy köpjél már nekik is egy kis ételt. Vagy hányjál. És akkor már inkább köpött az Isten leánya. Bár várjál, akkor még sokistenhitű volt az ember. Vagy az se. Mert mindentől félt, minden az ő istene volt. Minden, ami nagyobb és zajosabb volt nála.

És látod, ez. Ez az öregecske nősténye az embernek életben maradt, és hirdeti az ember jóságát, csak szemünk is legyen rá. Mert azért jönnek a rokonai őhöz felváltva, csapatostul. Ők ragaszkodnak hozzá, pedig neki jóformán meg se születtek.

De te ezzel se törődj! Jajgat ez minden falathoz ráadásul, az elsőhöz is. Mintha már dugig volna. Pedig lehet, hogy csak a büntudat gyötri, hogy így kibabrált a világgal. Szült is, meg nem is. Volt is papa, meg nem is. És mondaná, mondaná is mindezt, ha fülünk volna rá.

De nincsen. Csak Isten végtelen kegyelme, az borítja be őt már lassan, az áldott palást. A felejtés irgalmas palástja.

Látod-e?

Cseh Katalin

FÉSZEK

Egy madár szárnycsattogása
vergődő fiókák a fa tövében
tátognak kétségbeesve
lehull a semmi ágába
kapaszkodó fészek
a vékony madárhangot
világ zaja nyomja el
mi marad az otthonból
remegés szívverés
szelíden szűnő lüktetés
madárfióka-tetem a küszöbön
fölfoghatatlan de megfogható

HUNYT SZEMEK

Az elmulasztott dolgok mögött
szomorúság van és tehetetlenség
és harag és reményvesztettség
és közöny és beletörődés
és ott vagy te láthatatlanul
istenem ezt is elbaltáztad
mint annyi mindent meaculpázol
s a sóvárgás alábbhagy
bűn volt vagy csak vétség
a szemekben ott a válasz
a hunyt szemekben

CSÖNDVILÁG

Csönd ablakán belátok
érintetlen párnátok
csönd-ablakból mit látok
sárban hősín párnátok

Csönd ajtaja nyílik az éjszakába
bősz hold beoson
hokedlire ül a kis konyhába'
üdvözli hunyorgó lámpa
a szegény rokon

Csönd-ágyban piheg az öreg Csönd
fogason nagykabátja
ez a házi öröklét
már a végét járja

A NYUGALMAZOTT KÖLTŐ

A nyugalmazott költő
visszavonul elefántcsonttornyába
íróasztalfiók mélyére süllyeszti tollát
ráérősen üldögél és mereng tűnődik
az élet értelmén hátralévő élete
jelentésén és jelentőségén
aztán elmegy a piacra
a helyi termelőktől zöldséget
gyümölcsöt meg tejterméket vásárol
délután tévét néz majd újraolvasási
szándékkal leemel néhány
remekművet a könyvespolcraól

A nyugalmazott költő már csak
gondolatban versel soha többé

nem veti papírra nem rögzíti és
nem menti el a laptopján

A nyugalmazott költőt elismerő
szavakkal illetik pályatársai
és szülővárosának polgármestere
ünnepélyes keretek között átadják
neki az életműdíjat ő könnyeivel
küszködve megköszöni részt vesz
a tiszteletére rendezett fogadáson
mélyen a szemébe néznek és gratulálnak
bizalmasan megveregetik a vállát
immár törvényes keretek között
hagyta abba az írást hosszú boldog
gondtalan életet kívánnak neki
titokban már a nekrológját fogalmazzák
és közben elérzékenyülnek

„EKKORA LENNE A KÖLOZSVÁRI SZUTE- RÉN AMFITEÁTRUM”

KORPA TAMÁS VISKY ANDRÁSSAL BESZÉLGET

Korpa Tamás: *Kitelepítés című nagyregényed (Jelenkor, 2022) elbeszélője, András testvér a könyv utolsó szakaszaiban, immár fiatal felnőttként, háta mögött a kisgyermekkorú légertapasztalattal, katonaidejét tölti. Hajnali gyakorlaton vesz részt, amikor a havas eső megejtő havazássá alakul. A kocsonyás hópelyhek, mint deszantos angyalok, ráadásul gonosz angyalok, hullani kezdenek az égből. Meglepett a hópelyhek fehér démonokként való láttatása, ahogyan a regény zárószarvai is: „megtaláltam a helyemet, önmagamat végképp elveszítve”. Talányos lezárás. Arról kérdeznék, hogy a saját élettapasztalataidra és létszemléletedre vonatkoztatva igaznak érzed-e ezt a summázatot? Önmagunk elvesztése és (saját?) helyünk megtalálása megbonthatatlan következtetési viszonyt feltételez? Azért is érdekes mindez, mert saját kisgyermekkorú fogságról – a romániai gulágon eltöltött éveidről – többször beszélsz úgy, mint valamifajta megajándékozottságról. Sőt, azt is mondod, hogy számodra a fogság autentikus és élethosszig tartó létállapot. Ha a Kitelepítés nyugtalan zárlatát a magam számára némileg „transzponálom” (megtalálom önmagam, ha elvesztem saját helyem, komfortos szituáció), én is jobban érteni vélek belőle valamit.*

Visky András: A mondatnak nincs vége, ahogyan a pillanatnak sem. Ami a jelen időben áthatja a lelket, tapasztalatként végleges, és eltorlaszolja az utat bármilyen józan megfontolás előtt. Nem is illő elfordítani róla a tekintetet, vagy bagatellizálni a felismerés súlyát. Valamiféle kreatív rettegésben szeretnék élni, sok humorral és nevetéssel. Reprezentatív mondat, nem regényzáradék, hanem a reflexió megnyitása az olvasó számára. Nemcsak rólam szól, hanem azokról, akiket szeretek és nem akarok kivetni a szívemből. Nicolae Balotă nagy hatással volt rám, tisztaságát és szelíd okosságát, amivel a lătești-i lágerben részesített, bármikor fel tudom idézni, a politikai fordulatot követően viszont sohasem láttam boldognak. Csak később, túl később derült ki számomra, hogy a Szabad Európa Rádió talán leg-

termékenyebb besúgója volt. A Securitate segítségével utazhatott Nyugatra, a Ludwig-Maximilians-Universitätén tanított, majd 1987-ben politikai menedékgjogot kapott Franciaországban, több évtizedes ügynöki munkája megkoronázásaként. Az árulásnak minden pillanatban ki vagyunk téve, a politikai rendszerek magukat örökkévalónak gondolják, és mi ezt elhisszük nekik. Felajánljuk magunkat, hasznos áruként. A test gonosz örömét a katonaságban tapasztaltam meg, felszívódni a tömegben velünk élő ajánlat, nem ismerem uralmi berendezkedést, ami ne a megvásárolhatóságunkra fogadna.

A Lătești-láger után még hány fogság- és szabadulástörténetet, pusztai vándorlást éltél meg a kommunista Egyiptomban? Hány város zárt magába? Ezek habituálisan, kulturálisan, élettérszerűen milyenek voltak számodra? Mit adtak neked? Hány lépés választott el Kolozsvártól, ahol immár több mint három évtizede élsz, Lătești-ben? Az eszkatologikus metaforikánál maradva: tekinthető-e számodra Kolozsvár az ígért (egyik?) földjének?

A titkosszolgálati iratok Nagyváradtól Temesváron át Szatmárnémetiig követnek nyomon. Nagyvárad a lágerlét utáni életem felfedezésének a városa, riadt felismerései a szabadságvesztés – még csak nem is túl rafinált – folytatódásának meghatározók számomra. Állandó házkutatások, apám rendszeres megaláztatásai, az egyházi előjárók olykor kifejezetten keneteljes gyávasága. Nagyváradon tanultam meg félni igazán. De nem a rendszertől, hanem azoktól, akik a szembenállás gazdag mítoszával szolgálták ki odaadóan. Valódi örömet csak a családi „együtt”-ben éltem át, semmi másban, pedig Nagyvárad is befogadott volna a maga módján. Ha dr. Széplakira gondolok, a filozófus jogászra és beszélgetéseinkre a Szováta utcai háza könyvtárszobájában, vagy a későbbi Ady Endre Körre és Kőrössi P. József kitüntető figyelmére, akkor egy másik Nagyvárad létezését is tanúsítani tudom. Mi viszont Hegyközpályiban éltünk... Amint tehettem, rohantam haza, legtöbbször gyalog tettem meg a Google térkép szerint 2 óra 21 perces utat. Temesvár leginkább a szerelem városa, az is maradt valahogy, és a végtelen könyvtári tanulásoké. Ez is megmaradt, a végtelen tanulás öröme. Egyetemi jegyzeteim mellett mindig várakozott rám egy verseskötet vagy regény, a fizikát és matematikát irodalommal, az irodalmat a reáliákkal pihentem ki, most sem tudok ennél jobbat. Sokszor váltam felnőtté, Szatmárnémetiben alanyi jogon lettem ellenzékivé, a dzsentrí virtuális múltban kitartóan lebegő városnak köszönhetem Láng Zsolt és Kovács András Ferenc máig tartó barátságát. Kolozsvár viszont mindig is „a város” volt számomra, Erdélyben az egyetlen a maga nemében, most is az, egyetlen város. A nyolcvanas években Kolozsváron töltöttük a hétvégéket, ha tehetjük, Cs.

Gyimesi Évánaknál aludtunk a legtöbbször a Györgyfalvi negyedben, Évának köszönhetően ismerhettük meg a kolozsvári ellenzékiet. Nem tudom, honnan jön ez az urbánus kötődésem, biztosan a korábbi szellemi elitet kényszermunkára hajtó lágerből, vagy talán budapesti édesanyámtól. Apám is mindig a világ egészében gondolkodott, és a világban való otthonlét örömet közvetítette a gyermekei felé, bárhol is kötnénk vagy kötnének ki bennünket. Neofita kolozsvári vagyok, nekem ez a legjobb hely, ahol élhetek, azt hiszem.

A gépészmérnök gépeket, berendezéseket, mechanikai szerkezeteket, technológiai eljárásokat, gyártási rendszereket tervez és fejleszt, szervezi a gyártási, előállítási, üzemeltetési, karbantartási és javítási folyamatokat – olvashatjuk a szakma rövid leírásában. Gépészmérnökként végeztél. Az első pályaválasztásod miatt ebben az irányban alakult? Te persze olyan gépész voltál, aki verseket írt (két köteted is megjelent még 1990 előtt, a Partraszállás és a Fotóiskola haladónak), és az ország különböző színházaiba járt előadásokat megtekinteni...

Abban bízunk, mármint a család, hogy a műszaki pálya megóv az egyre hisztériásabb ideológiai számonkérésektől, de hát nem így történt. Mindig is két életre rendezkedtünk be: egy láthatóra és egy föld alattira, egy társadalmilag hasznosnak ítélt elszámolhatóra és egy rendszeridegenre. A matematika és fizika, azaz az egyetem első három éve, maga volt a boldog lebegés az ún. egzakt tudományokban, de ezek nekem egyáltalán nem a valóságot írták le a fikcióval szemben, ellenkezőleg, az univerzum zenei szerkezetét tették hallhatóvá számomra, a legerősebb valóságot. Tanulmányi eredményeim is kitűnők voltak. Az utolsó két év már nehezebben ment, a stúdiumokat az általad is felemlgetett technológiai gondolkodás vette uralom alá, és ha nem is volt már sétagalopp, könnyedén megszereztem a bizonyos védelmet azért biztosító gépészmérnöki diplomát. És közben írtam, ha nem is túl rendszeresen, tanulni viszont rendszeresen tanultam, a versek mellett színikritikákat publikáltam, olykor kisebb esszéket is megpróbáltam írni. Rejtély, hogy miért éppen a színház szólított meg, talán az azonnali közösségi hatása miatt, azt hiszem. A jó színház a forradalom hőmérsékletét sugározza most is felénk, annak a lehetőségét, hogy valami nem várt közénk szakadjon, és átvegye az uralmat.

Melyek voltak a legemlékezetesebb színházi tapasztalataid, flow-élményeid a '80-as években, amelyek arra sarkalltak, hogy írásbeli módon is reflektálj rájuk, vagyis színházi kritikákat kezdj írni? A színház, színpadi működés, színesi játék, a drámai szöveg mely vonásai töltöttek el izgalommal? Az Utunkban, A Hétben, a Korunkban ekkoriban közölt írásaidból adsz válogatást a Hamlet

elindul című kötetében. Úgy tűnik számomra ezekből az értekezésekből, hogy a fiatal gépészmérnök, aki voltál, kiváló megfigyelő, alaposan és invenciózusan olvassa a játékot, a felvetései frissek, a nyelvhasználata magával ragadó, útban van egy saját, autonóm színházi interpretáció felé. Kiknek a rendezéseivel érzetl rokonságot? Hogyan viszonyult a szakma a kötet címadó, Hamlet elindul című esszéjéhez?

A színházhoz való viszonyomat a Bulandra *Hamletje* radikalizálta. Ez az előadás fordította át kezdeti kíváncsiságomat valódi, mondhatni egzisztenciális érdeklődéssé. Ion Caramitru és a kivételes finomságú Mariana Buruiană mellett az előadásnak volt egy harmadik főszereplője is, nevezetesen Dan Grigore zongoraművész a színpadra állított zongorájával. Ő a zenét inszenázta, azaz a szabadság kontrollálhatatlan szellemét, a Lélek tágas terét, ahová nem tud behatolni sem Claudius, sem a külső Bukarest akkor tényleg fenyegető sötétsége. Vallási tapasztalattal felérő szabadságélményben volt részem, amit az erdélyi színház még a legjobb pillanataiban sem tudott nyújtani nekem. A Tocilescu-féle *Hamlet* révén lett igazán nagygyá a világ számomra. Ez a színház nem a lélektani realizmus kismesteri pszichologizálásaival bibelődött, hanem sodró költészetet művelt, belehelyezte az előadást a költői megszólalás sok ezer éves tapasztalatába. Bizonyossá vált, újra és talán véglegesen, hogy a szabadság közösségi tapasztalat, és a katalizmához hasonló. Az Oféliát játszó Mariana Buruiană a nagy színházelhagyók közé tartozik egyébiránt, '95 óta nem lépett színpadra, az esztétikai stádiumból az etikai rövid közbeiktatásával mindenki számára váratlanul átlépett a vallási stádiumba. Szellemi tapasztalatairól később könyvet is írt *Taina márturisirii* (A tanúságtétel rejtélye) címmel. Mindene fénylett a színpadon, bonyolult szépsége, törekenysége, hajlékonysága kifejezetten angyali természetű volt, iszonyú, örült és gyöngéd. Nagyon megérintett persze, még temesvári egyetemistaként, Klein Magda rózsaszínbe helyezett *Tótékja* vagy Kovács Ildikó kolozsvári *Karnyónéja*, de Horatio meggyilkolása a Grădina Icoanei színpadán kiragadta az előadást az ismert urbánus rítusból, és fölvetette, nemcsak nekem, az elkerülhetetlen, bizony akár súlyos áldozatokkal is járó politikai cselekvés elkerülhetlenségének a kérdését. Akkor – a *Hamlet elindulban* – tettem először kísérletet arra, hogy leírjak egy előadást, nem pusztán „emlékezetből”, hanem a teljes testi és szellemi tapasztalat bevetésével. Erre Nádas Péter *Taganka, fények* című Hamlet-előadás leírása kínálta a mintát. Nem publikálásra szántam, hanem lelki gyakorlatnak, de Fenyvesi Anna közvetítésével eljutott Szegedre Fabiny Tiborhoz, aki az Új Magyar Shakespeare Tár egyik, talán első kötetében publikálta. Erre az írásomra

figyelt fel Radnóti Zsuzsa, akitől nagyon sokat tanultam. Miatta lettem dramaturg, azt hiszem.

*Arra kérnélek, hogy elevenítsd fel az első munkanapodat (vagy munkabete-
det), amelyet a kolozsvári színház kötelékében töltöttél! Melyek voltak az első
dramaturgi megbízásaid? Hogyan fogadott a társulat?*

Első munkanapomnak valamikor 1988-ban kellett volna lennie, miután sikeres versenyvizsgát tettem, de a Securitate határozata szerint én nem dolgozhattam a „kultúrában”. Akkor persze ezt még senki sem tudta, Kötő József sem, aki a színház igazgatója volt, és Tompa Gábor sem, aki a felvételemet nagyvonalúan szorgalmazta. De hát a megyei pártbizottság döntését hiába várták, a jóváhagyás sohasem érkezett meg. Pedig Sigmund István volt a Párt egyik színházi szakfelügyelője, pontosabban, ne szépítsük a dolgot, cenzora. 1989-ben *Szerelemeső* című regényének a színpadi változatát is bemutatta a színház, Gábor rendezésében, mindhiába, a Securitate határozatát senki nem bírálhatta felül, még a megyei cenzor sem. A határozat egyik példányát a titkosszolgálati dossziém egyikében is gondosan elhelyezték, a színházzal viszont soha nem közölték a döntést. Első munkanapom valamikor 1990 januárjának a legvégén, vagy inkább februárban lehetett, semmire nem emlékszem. Kolozsváron is dúlt a forradalmi hevület, én meg azért költöttem át Szatmárnémetiből Kolozsvárra, mert ott időközben Szatmár megyei alelnökké lettem, és ez olyannyira nem nekem való pályának bizonyult, hogy ki kellett térnem a politikai szereplés elől. Formanek Ferenc tanár barátomat győztem meg, hogy vegye át a helyemet, kitűnő szellemiségű, tiszta ember volt mindig is. A kolozsvári első irodámra emlékszem, Saszet Géza, kitűnő elődöm könyvespolcára, a gazdag Janovics-hagyatékra – hatalmas, oltárra hasonlító, politúrozott íróasztala sokáig az én íróasztalom is volt. A Janovics-tárgyaktól, könyvtára közvetlen közelségétől megszeppentem, egész napokat töltöttem a színházban, olvastam, jegyzeteket készítettem, tanultam. Abban a penészszagú térben találtam meg véglegesen a tulajdonképpeni életformámat, ami a tanulás; és életem célját, ami a tanulás.

A forma keresése. Tompa Gábor próbái *címmel külön esszét szentelsz a kolozsvári társulat próbafolyamatainak bemutatására. A próba, írod, rendszerint egzisztenciális téttel bíró játékhoz hasonlítható, amelynek kitűzött célja a színész radikális át-, illetve behelyezése a készülő előadás nyelvébe, amelyet közösen talál meg a rendező és a társulat. Ráadásul minden előadás egészen más próbafolyamatot igényel. Nagyon izgalmasnak érzem ezt a közös „belealakulást” az előadásba. Érzékeltetnéd, hogy hogyan „próbáltok” „próbálni”?*

A rossz vagy rosszacska előadások próbái is lehetnek fontosak és meghatározók, a színházban ugyanis nem lehet hazudni, legalábbis tartósan. A próba jó szó, mindenkire vonatkozik, aki elindul a közös jelentések felfedezésének úttalan útján. Pusztai vándorlás, emlékezés a jövőre, a kompozícióra, ami vár ránk, és persze nem találjuk meg, csak egészen kivételes pillanatokban. Magunkat tesszük próbára, amikor próbálunk, és ehhez a létezés iránti bizalmunknak nagynak kell lennie valahogy. Írói önmagamat is tulajdonképpen a színházban találtam meg, sok boldog kísérlet és sok boldog bukás révén, nincs írásom, ami ne színházi szöveg volna valahogy. Mármint a beteljesítő olvasásra és megcselekvésre váró, nyitott, befejezetlen építmény. Thomka Beáta írja a *Kitelepítéséről*, hogy a „tagolás drámai szcenírozást eredményez”, nos igen, a hangos magányos és közösségi olvasás ambíciójáról sehogyan sem tudtam lemondani. A dráma a megcselekedhető szöveg, tehát szöveggként a legszabadabb, jelentés nélküli várakozás a megszületésre. „Belealakulni” a formába lehet, és persze kell, de a forma rejtőzködik, sőt szemérmesen azt a látszatot kelti, hogy mi építjük fel őt, pedig csak a tagolatlanból, az alig-létezésből lépünk be a létezőbe. Csoda-e, ha azok, akik megtapasztalják a forma szigorát és otthonosságát, kilépnek a színházból, mint a másik Bulandra-színész, Dragoș Păslaru is, aki a szerzetesség útját választotta. Érdekelnek ezek a pályaelhagyók, akik a vallásban kötnek ki, a színházi lényeket radikalizálják ugyanis ők, a maradéktalan átváltozás mélyen emberi igényét. Nem vagyok túl konkrét, láthatod, de hát én most eltávolodóban vagyok a történeti színháztól. Azt tapasztalom, hogy nincs már helye az elszánt kereséseknek, kisstílusú sikerek vették át a hatalmat, és uralmi kontrollok alatt születnek színvonalasan szürke, üres ideológiák közvetítésére fazonírozott, önszerető produkciók. A színház most éppen nincs válságban, ez a baja talán, ha válságban volna, reflektálna önmagára, és vakon belevetné magát a lehetetlenbe, nem félve senkitől és semmitől.

A „belealakulás” szó kettőtök (Tompai Gábor, Visky András) relációjában egy közös íráspjektum formájában is az olvasó asztalára került. A Romániai magyar négykezesek című verskötetre (Jelenkor–Kriterion, 1994) gondolok. Ez az egyik kedvenc könyvem, nagy becsben tartom rebbenő, széthulló lapjait. Nem teljesen előzmények nélküli a kétszerzős, négykezes versírás az erdélyi irodalmi hagyományban. Ott van például Palocsay Zsigmond és Szilágyi Domokos Fagyöngy című kötete (Kriterion, 1971). Igaz, a Fagyöngy a két költő 16–16 versét, verspárját (?) tartalmazza, vagyis a versek egy-egy téma különböző, egymásra is reflektáló megközelítései, a szerzői hangok jellemzően nem mosódnak össze. Tehát a „négykezesesség” nem egy adott vers létrehozásának folyamatában

realizálódik, ellentétben a Romániai magyar négykezesekkel. Mesélnél arról, hogy hogyan jöttek létre ezek a szövegalakulatok? Volt-e az egymásra hangolódásnak valamiféle profán liturgiája? Hogyan viselkedik a „te” nyelvved és az „én” nyelvem a teremtő itt-és-most-ban, a „közös” versben? Meddig érnek és érvényesek a határok? Véget érhet-e egy szöveg?

Gábor fehér színű táskairógépén, talán Erika, született valamennyi. A gép, ha jól emlékszem, nem az ő tulajdona volt, hanem a Jancsó Miklósé. A folyamat mindenestől színházi volt, elindul valami, egy fölvetés, és ha szerencsénk van, hagyjuk kibontakozni, szóba állunk és beleállunk a szóba, nem ragaszkodunk a saját sorainkhoz, meg sem tudnám mondani, melyiket ki írta. Nem soronként adtuk át egymásnak a klaviatúrát, hanem amikor „kelt”, érzésből, kockázatokat keresve. Nem hiszem, hogy ki tudnék emelni szövegeket, nem is úgy viszonyulok a könyvhöz, mint verseket összegyűjtő kötethez, egyetlen versnek olvasom, és hát már nagyon régen nem vettem kézhez. A négykezes műfajhoz szabályok szükségesek, legalább egyetlenegy, az általad említett *Fagyöngy* is ezt mutatja. Esetünkben annyi volt, hogy felváltva kezdtük írni a verset, de hogy mikor adjuk át a gépet a másikunknak, nem határoztuk meg. Nem is tudnám megmondani, melyik sor kié. De hát ez is színházi tapasztalat, a közösségi munka neveltségessé teszi, kinek mi az „ötlete”, kivéve, ha elhatalmasodnak a kisajátító gesztusok, és kirekesztő nárcizmusok pusztítják az alkotói közösséget. Azon gondolkodom, tudnék-e még négykezeset írni, miközben ezt a beszélgető négykezeset írom éppen... A könyvet mindenestre Csordás Gábornak köszönhetjük, azért említem meg őt, mert érdeklődését nagyvonalúnak éreztem, és most is örömmel tölt el, ha erre gondolok.

Harmadszor térek vissza szóeleményedhez, az irodalmi működésedet végigkísérő „belealakulás”-hoz, mert úgy érzem, hogy e szó által jelölt folyamatnak köze lehet ahhoz az elmélethez és a hozzá kapcsolódó színházi praxisához, dramaturgiai munkássághoz, sőt művészi hitvalláshoz (például a Tanítványok, Júlia, Alkoholisták, Pornó című darabjaidhoz), amelyet barakkdramaturgiának kereszteltél el. Melyek ennek a dramaturgiai koncepciónak a pillérei, megfontolásai, ajánlatai? Az elnevezés utalhat valamilyen közösségi bezárkózásra, bezártság-ra? Mintha nézők és játszók ugyanannak az agapének, a fogság szeretetvendégségének meghívottjai volnának... A nyelv tud-e beszélni a barakkba zárt vagy barakkban született nyelvről?

Nagy szó az agapé, Pilinszky szava, színházi javaslata mindenestől kudarcba fulladt, és ezt azzal próbálták elhárítani a kortársak, hogy dramaturgiája realizálatlan maradt volna. Nos, nekem az a meggyőződésem, hogy

nem az, csak hát az ő vakmerőségét, amivel az álom és bűntudat peremén egyensúlyozó színházi forma primátusát hirdette, tulajdonképpen senki nem tudta befogadni. A színház a pszichológia irgalmatlan cselédjévé vált, magyarázatokat inszcenálunk, és fanatikusan hiszünk bennük, a nyelven túli pedig az ún. „szakmán” kívül rekedt. A színház „kortársi” jelenség, kiszolgáltatottsága a jelen idővel szemben sebezhetővé teszi, és bizony észrevétlenül elvérzik, sőt megtörténhet, hogy soha nem támad fel, csupacsont szerkezet marad, izmok, tüdő és fénylő tekintet nélkül. Pilinszky persze nem kudarcként élte meg a periferiára szorítottságot, a *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* az életmű zárókövévé vált, ő biztosan beteljesülésként élte meg párbeszédese esztétikája megjelenését, el is hallgatott utána, és hamarosan átadta magát a nem láthatónak. Egy dramatikus formában megalkotott esztétika a könyv, a magyar színháztörténet meztelen, tűzforró ragyogása. Amennyiben a színházi alkotó nagy tételekben akar játszani, le kell mondania a sikerről. A *Tanítványokat* Lengyel Györgynek és Duró Győzőnek köszönhetem, ők rendelték meg tőlem és vitték színre, elképesztő szeretettel és bizalommal. A darab megírása idején készítettem el a barakkdramaturgia kiáltványát, meg is jelent a kolozsvári előadás műsorfüzetében, majd pedig, továbbírva, valamelyik könyvemben is. Én ebben a formában tudtam „beszélni” a fogságtapasztalataimról. Ekkor még nem voltak szavaim és mondataim elmondani, mi történt velem és velünk, de a színház nem szavakból, hanem testi tapasztalatokból épül fel, ha valódi. Nagyon érdekelt a *Godot-ra várva* filozófiai-teológiai-dramaturgiai meghaladásának a kérdése is. Az, hogy miként lehetne kijátszani az 50%-os üdvözülési esélyt, amiről Beckett beszél megrázó okossággal, Augustinusra hivatkozva, tévesen egyébiránt. Én a lemondásban találtam meg valamiféle választ, mondj le az üdvösségről, és ajánld fel a másoknak, a *Godot*-ból, de még *A játszma végéből* is ezt olvastam ki. Latroknak mindannyian latrok vagyunk, ez nem kérdés, de ha már a jobb oldalra kerültél, ne tekintsd kitüntetésnek, ajánld fel a Megváltónak a pokolra menést, hogy az önmagát meggyónni nem tudó balator üdvözüljön. Ez volna egyébiránt az Egyház feladata, ha már agapé, a pokolra menés, de hagyjuk ezt most, maradjunk a *Godot*-nál. Vladimir nem engedi, hogy Estragont lenyelje saját deopressziója, Clov pedig nem hagyja el Hammot, mert lehetetlen is. A színház az egyetlen laikus tér, ahol ezt az egymásrautaltságot meg tudjuk élni, és ez nem a kétségbeesés, hanem az öröm és a közösségi cselekvés forrása lehet a számunkra. Pilinszky valamiféle, az egész társadalmat átható katarziszban bízott, Kertész Imre is a katarzist

hozza szóba mindegyre, de hát kit érdekelnek most ezek a megfontolások... Nos, igen, „hol járunk már az éden fáitól”...?

Mennyire írsz társulat- és színészszerzőspecifikusan? Vagyis: előfordult-e már saját drámáid írása közben, hogy bizonyos karaktereket hozzáigazítottál/ráírtál például a kolozsvári alkotóműhely tagjaihoz/tagjaira? Az Alkoholisták Évjája számomra életbosszig Kézdi Imolához kapcsolódik, a Pornó című darab Lányja mindörökké Albert Csilla. Miközben írsz, belekomponálsz azt is, aki játszani fogja? Mennyire játszik szerepet nálad a darab – a fenti összefüggésben értett – darabon kívüli szemlélete?

Lengyelországban azt mondják, legalábbis mondták és lejegyezték, színészcéntrikus darabokat írok, itthon meg azt, hogy darabjaim erős formát kérnek, más szóval játszhatatlanok. Igazuk van, itt is, ott is, de hát két egymástól nagyon különböző színházi tradíció felől olvassák a szabadvers ritmusára írt szövegeimet. Albert Csillához nagyon kötődöm, többször megkértem, hogy olvassa fel nekem valamelyik alig elkészült új darabomat, és beszéljünk róla. Sokat tanultam tőle, mindene színházból van. Kézdi Imola különös és ritka intelligenciájú színész, mint Dimény Áron is, mindig jó dolgozni velük, nemcsak szerzőként, hanem dramaturgként is, talán szerencsém is volt. Az *Alkoholistákat* Imola fedezte fel magának, sokat segített a próbafolyamat, hogy megtaláljam a végső formát, és bátran beleírom a szöveget a keresztút tizennégy stációjába a próbafolyamat alatt. Cs. Gyimesi Éva többször is megnézte az előadást, meg volt győződve, hogy róla írtam, pedig nem, az persze nagy ajándék volt és maradt nekem, hogy megtalálta magát a darabban, és erőt merített belőle. Minden darabomnál fontos a darabon kívüli tudás, ami kívülállók számára észrevétlenül épül be a szövegbe. Konkrét színészt látok magam előtt, amikor írom a jeleneteket, ez sokat segít a nyelvi gesztusok megtalálásában. A *Megöltem az anyámat* című darabomat egy chicagói színésznőre írtam, akit Melissa Lorraine-nek hívnak, az ő színháza mutatta be elsőként, Melissa meg is kapta érte az Orgie Award díjat. A *Pornó – Feleségem történetét* Csilla hatására dolgoztam át. A színházról a színész tud a legtöbbet, a kolozsvári kísérletek nélkül sohasem lettem volna drámaíró. Bebiztosítom magam a sikerrel szemben, valami ilyesmit mond rólam Láng Zsolt, és ez biztosan igaz, két ellenpéldát tudok csak mondani: a sokat, sok helyen és sokféle módon játszott *Júliát* és a lengyelországi *Pornót*, amit hetedik éve tartanak műsoron a poznańi Nowy Teatr-ben.

A következő kérdések során egyrészt egy atipikus rekonstrukcióra hívnálak, majd pedig nagyban számítanék a képzeletbeli aktivitásodra. A Vigíliának nyi-

latkoztad egyszer, hogy az első titkosszolgálati jelentés édesapádról már 1948-ban (!) megszületett. Persze, az azt követő 42 évben is több ezer oldalon át folytatódott. Rólad készültek jelentések? Ha igen, kikérted őket? Vannak esetleg olyan leírások, amelyek kolozsvári tartózkodásodat rögzítik? Ha igen, közreadnál egy napot vagy egy különös szituációt a jelentés(ek)ben leírtak, megfogalmazottak szerint?

A 0034025-ös számú, 1985. szeptember 22-én rögzített, és másnap, szeptember 23-án a kolozsvári Securitatén feldolgozott lehallgatási anyagból kiderül, hogy feleségemmel együtt „Elena” célszemély, azaz Cs. Gyimesi Éva lakásán tartózkodunk, és feltűnően szabadon beszélgetünk Szócs Gézárról, Egyed Péterről, Molnár Gusztávról, [Salat] Leventéről, valamint a szüleimről, akikkel Éva akkor már mély, spirituális karakterű barátságban volt. A beszélgetés leiratát négy példányban gépelik le, egyik példánya az én szatmári dossziémban köt ki, és valamikor szeptember 30. után dolgozza fel Neciu [?] G. százados a következő megjegyzéssel: „discuții despre Sabău”. Ezt onnan lehet tudni, hogy az „Elena” fedőnevű célszemély Szócs Géza több versének a kéziratát nyújtja át nekem egy katonazöld borítékban, azzal a megjegyzéssel, hogy „să rămână la voi” (maradjon nálatok). A szatmárnémeti Securitate tisztjei viszont csak a Bogdán László és felesége jelenlétében nálunk tartott házkutatáson foglalják le tőlem az ellenséges anyagot. Találkozásunk előtt „Elena” és Zsuzsa templomban vannak, dél körül Ița [Ica] néni telefonál (Szatmárnémetiből vagy Marosvásárhelyről – teszi hozzá kérdőjellel és zárójelben az irat szerkesztője), hogy a „fiatalok” (tinerii) 16 és 17 óra között érkeznek csak a korábban bejelentett 13 óra helyett. Fölmerül Konrád György neve is, Kovács Györgynek hallják. Megígérem, hogy legközelebbi találkozásunkkor kölcsönadom „Elenának” Konrád „szamizdat regényét”. Szüleimmel, derül ki, napokkal korábban Brassóban találkozott „Elena” egy rendezvényen (intrunire), ahol „teológiai tárgyú előadások” hangzottak el. A legtöbb szó Szócs Gézárról esik, akit hol polgári nevén, hol „Sabău” fedőnévvel ellátott célszemélyként emlegetnek. Szócs Gézával is szeretnék találkozni, mondom, de „Elena” nem tudja, hol tartózkodik éppen. Azt javasolja, hogy keressem meg az édesanyját a Horea úton, ő biztosan útba igazít. A leiratból kiderül még, hogy anyagi támogatást szántam neki, mert azt hallottam, hogy katasztrofális anyagi helyzetben van („se află într-o situație materială catastrofală”), de „Elena” megnyugtat, hogy nincs semmi baj, Géza a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókja Nyelv és Irodalom Intézetének a kutatója, rendes fizetése van, nem túl nagy, de fizetés („are salar, nu prea mare dar are”). Mint te meg én, teszi érthetővé Éva.

A beszélgetés végén „Elena” azt javasolja, hogy látogassuk meg Magdalénát, mire mindhárman, vagy talán négyen (Zsuzsával), elhagyjuk az apartmant.

*Úgy érzem, a válaszod megengedi, hogy feltegyem az első imaginárius inven-
cióidra alapozó kérdésemet: te hová helyeznéd az ókori Napoca amfiteátrumát?
Hol állhatna véleményed szerint? A városnak mely részén érzed azokat a
„drámai” sűrűsödési pontokat, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy megszólító
és a megszólítást visszhangzó rejtélyes képződmények legyenek? Az állami ma-
gyar színházat és a román színházat hagyd most figyelmen kívül, kérlek, ezek ne
legyenek opciók.*

Én mindenképpen Szócs Géza Horea utcai bérházának a pincéjébe helyezném, vagy esetleg a Kányádiék tömbházának alagsorába valahova (ők is a Horea utcán laktak). A Teológiai Intézet valamivel tágasabb pincéje sem volna rossz. Úgy aránylana a Napoca amfiteátrum a görög és római terekhez, mint a negyvenméteres Szauroposzeidon a törpe *Magyarosaurus dacus*-hoz vagy a törpénél is kisebb *Struthiosaurus transylvanicus*hoz. Ekkora lenne a kolozsvári szuterén amfiteátrum. Ezek a gyéren megvilágított, szűk terek lennének a legmegfelelőbb helyei az el nem mondott ellenzéki hőstörténetek és színes mítoszok színpadra állításának. Meghívhatnánk a baráti szekus tiszteket is, a kisebbségi heroikus promiszkuitás nagyon mulatságos volna, katarziszra, 30-40 év után, senki ne számítson.

Kolozsvári irodalomtörténet című rövid költeményedet egészében idézem, szépen, mellékjelekkel: „ÁVANTGÁRD / TRANSZÁVANTGÁRD / HÁZSONGÁRD”. Leleményes az avantgárd szó régiesítése („patinálása”), az avantgárd és a Házsongárd hangzsalapú összekötése, a transzavangárd szóösszetétel első, túliságot kifejező eleme, szintén a Házsongárd (túlvilágiságának) közelségében el is emel pár centire a földtől engem olvasóként, habár a Házsongárd éppen a föld alá vezet. De ha már irodalomtörténet, te Házsongárd címmel lapot szeretnél volna alapítani a '90-es években. Mi volt az oka, hogy ezt a címet választottad? Lássuk, milyen szemléleti, tartalmi, vizuális és izlésekvék szerint nézett volna ki a folyóirat! Egyáltalán, hol székelte volna a szerkesztőség? Talán a Házsongárdban?

A hagyomány, ha nem él, nyomasztó örökség, a Házsongárd is az éji homályban késlekedő régi dicsőségünk helye, márpedig a temető „az élők háza”, én ebben a derűs elgondolásban nőttem fel, és ebben hiszek. Komolyan hittem abban is, hogy egy *Házsongárd* című elegáns, negyedévenkénti lap fölszabadító tudna lenni, a tétlen bíráló megbeszélések fórumaként. A Házsongárd talán a vitán felül álló tere a közös emlékezetnek Kolozsváron, de nekem erről nem az elmúlás, hanem a vibráló örökség jut az eszembe. A nagy elődök panteonja arra kényszerít, hogy a múltba(n) éljünk, bennem

meg akkora energiákat fölszabadított '89, hogy hittem a közösséget átható és felszabadító cselekvés erejében. De aztán hamar nevetségessé váltam a saját szememben. A *Házsongárd* lapot inkább szemérmetlen provokációnak gondolták sokan, semmint komoly intellektuális javaslatnak. A szerkesztősége a Törökvágás utcában lett volna, ahol kezdetben a lehetetlen nevű Koinónia Kiadó is székel, és ahol a MÁSVilág KLUB, valamint a Protokoll Galéria is működött.

Kérek, néhány sorban vázold fel egy lehetséges színpadi darab szinopszist, amelynek – valamilyen módon – Kolozsvár a „főszereplője”, és az általa kidolgozott barakkdramaturgia elveit alkalmazza. Egyáltalán, lehet-e főszereplő egy város?

Nem drámát, a nyolcvanas évek Kolozsvár-regényét kellene megírni mihamarabb, azt hiszem. Egy regénynek lehetne a város a főszereplője, drámában nehezen tudnám elképzelni: az allegória eltávolítana önmagunktól, attól félek, miközben állandó mulasztásban élünk önmagunkkal szemben. A dramaturgiája, a regénynek is, a barakkdramaturgia lehetne egyedül, én legalábbis csak ezen az úton tudnék elindulni. Ha például csak azt a kérdést vetném fel a dramatikus szerkezetű regényben, hogy Kántor Lajos miért nem hozta nyilvánosságra sohasem Lászlóffy Aladár jelentős besúgóí életművét, aminek a gazdagodásáról, sőt burjánzásáról, elmondása szerint legalábbis, már a nyolcvanas években tudott? Többször beszéltem Lajossal erről, valahogy mindig a mundér becsületére futott ki a vitánk, mármint arra, hogy az erdélyi kisebbségi kultúra érdekeit tartja szem előtt, amikor hallgat. És hogy Lászlóffy a legjobb barátja volt.

Mielőtt a Kolozsvári Anziks című ciklusod verseiről kérdeznék, meg szeretném tudni, hogy mennyire tartod szakrális hangoltságú városnak Kolozsvárt? Bővelkedik szakrális terekben? Az is érdekelne, hogy melyek a kedvenc itteni templomaid. Te hová jársz például? Mit fejez ki számodra a (trópusként is megéjtő) szószerk a templomtérben?

A Szent Mihály-templom tornya *axis mundi*, tájékozódási pont és rámutatás az időn túlra. Szakrálisnak szakrális, de ez is mit jelent? Az persze egészen más kérdés, megtapasztalható-e a szent a városban, Kolozsváron vagy Rómában, Debrecenben vagy Genfben? Nos, attól tartok, nem. Ha mégis, akkor ez nem a várossal, hanem a másikkal vagy a Másikkal van összefüggésben valamiképpen. És ebben, azaz a szent megtapasztalásában a szószerk sincs segítségünkre, lássuk be. A beszéd helye lett, és nem az isteni megszólalásé. Elmondtam már máskor, de azért megismétlem itt is, hogy amikor a lelkészek „néhány gondolatot” fűznek hozzá a felolvasott szent

szöveghez, elborul a lelkem. A szószék nem a hétfégi gondolatok helye. A Tóközi református templomba szoktam istentiszteletre járni, amikor itthon vagyok, de sokszor hallgatok egyedül a Szent Mihályban, legtöbbször csak állva, a teret és az idő visszhangjait érzékelve.

A Kolozsvári Anziksztot tartalmazó Ha megH című válogatott kötetedet 2009. július 30-án már biztosan olvastam: a könyv lapjai között megőrzött vonatjegyek erre utalnak. 2009 vízválasztó volt nekem: a Vörös-tenger másik partján feltűnt számomra is a város, amiről most is beszélgetünk. Saját, Kolozsvárhoz való poétikai értelemben vett odafordulásomat is jelentős részben a Ha megH-nak köszönhetem. Induljunk ki az anzikszt szó közismert, képes levelezőlap-jelentéséből. E ciklusban milyen látványosságokhoz és történetekhez fordultál? Mikben találtál a magad számára inspiratív Kolozsvár-történet-fogódzókat? A poétikai diskurzusba invitált fogódzók, jól érezhetően, nem konvencionális turistalátványosságok persze.

Emberi történetek és szituációk érdekelték a leginkább, az apokalipszis nézőpontjából. Ami nekem nem világvégét, hanem ellenkezőleg, világkezdetet jelöl. Azt a megértési szituációt, amikor látva látszanak elrejtett, om-ladékok alá szorult tárgyak és eszmék. Amikor a versek születtek, még alig voltam kolozsvári, a felfedezések korát éltem, és a város a maga sokféleségével kecsegtetett. Sokszor eszembe jut, hogy újra föl kellene vennem a szálát, és az anzikszt-formát ki kellene dolgozzam egy teljes könyvnyi terjedelemben. De hát te ezt már megtetted, én pedig most éppen nem érzékelek sem utakat, amiknek elindulhatnék, sem falakat, amiknek nekimehetnék. Leg-alábbis nem a vers kínálkozik kolozsvári térérzékeléseim feltárására.

A ciklusnyitó Halottak napja a városra való rátekintés különféle módozatait kínálja fel, úgy, hogy pragmatikai szituáltságában felidézi Krisztus pusztai megkísértését („Es fölvitt engem egy magas hegyre / és megmutatta a folyó két partján / elterülő kétnevű várost.”). Felülnézetből látjuk a várost, majd perspektívát vált a szöveg: leereszkedve visszapillantunk oda, ahonnan az imént szemlélődtünk: „Azután / magával ragadott ismét, levitt a / völgybe a Sétatéren át a Szent // Mihályig, és megmutatta a magas / hegykaréjt a város körül”. A rátekintés ezek után másfajta látványosságokat is számba vesz: a város nevezetességei helyére az öngyilkosok (és az öngyilkosságok módozatai) kerülnek: „Kötél, túladagolt / inzulin, jófajta altató, nagy mennyiségű // orosz alkohol (...) derékszárj egyetlen / esetben”. A lényeg, mintha éppen az ilyen típusú – bennfentesebb, rejtjelesebb összefüggéseket fürkésző – titkos vagy végső tudásban lakozna. Például Szent György nevének „bemozdításában” („Sz. György”). Vagy abban a vers által átadott információban, hogy mielőtt Sz. György végzett volna a sárkánnyal, szomszédok

voltak a Hajnal negyedben. Vagy szavak brutális, végső soron mégis reményteljes összeillesztésében: a Halottak napja a feltámadás üdvtörténeti eseményéhez a kilakoltatás szót köti („közel van / a Feltámadásnak becézett kilakoltatás.”). Körüljárnod kicsit a kilakoltatást a költemény kontextusában?

Alapélmény, a városversek megírása idején is ezzel a gyermekkori tapasztalattal küzdöttem. Most látva őket, inkább a későbbi regény széljegyzeteinek mutatkoznak. Érintéseknek, és nem feltárásoknak. A szituációk cseréje, a terek összekeverése mindenesetre nagy segítségemre volt abban, hogy többféle érzékelési módnak tegyem ki magam, és hogy eljussak a kitelepítéshez mint a század, a múlt és a mostani, emberi állandójához, vagy mint a történelem konstans lényegéhez. Miközben erre a kérdésre válaszolok, és a temetőt mint élő házát hozom szóba, elszabadult a háború Izraelben, gyerekeket ejtettek túsul, tehetetlen öregeket és boldog családokat irtottak ki. Néhány hónappal ezelőtt hétszáz ezer ukrán gyermek oroszországi deportálásáról szóltak a hírek. És milyen odaadóan szakralizálják ezeket a tetteket a különböző vallási színezetű prelátusok, Uramisten...! Szörnyű! Egyik pillanatról a másikra egymás gyilkosaivá válunk, nemcsak szomszédokként, hanem még testvéreként is, talán ezt a szituációt építi fel a vers. Most képtelen volnék a vers ironikus hangnemét megütöni, máris visszaütne, és meg is érdemelném.

Kilakoltatás, Kitelepítés, transzport... Lehetséges, hogy rossz nyomon járok, szímatom megcsal, de mintha a Farkas utca című versedben „embrionálisan” benne lenne a barakkdramaturgia: recitáló retorika, traumatizált, hasadt nyelv, közlésömlenyek; bibliai idők és helyzetek, valamint 20. századi katalizmák egymásba foglalásai. A Farkas utcában kikísérletezett poétikai működésmód mit jelent ma számodra? Ez egy beavatás-vers?

Benne is van, a verset ugyanis a *Tanítványokból* metszettem ki. Az egyik próbán figyeltem fel a szöveg hullámzására, kiemeltem a drámából, és csak alig kellett hozzányúlnom, vers lett belőle, két hangra. A Farkas utcába az egyetem és az iskolák miatt helyeztem: a Szellem és a gondolkodás helyei a legveszélyesebbek a történelemcsinálók szemében... A *Tanítványokat*, beismerem most, esztétikai programnak tartom, szertartás- és poétikus színházi javaslatnak, a közösségi ott-lét felmutatásának. A bemutatót követően sokáig így is működött, a nézők a tapsrend után bent maradtak a térben, és hallgattak – egyszerűen nem lehetett lebontani a díszletet...! A romániai színházak a politikai változások után „európai” színházat csináltak, ami per sze mindenestől érthető az elzártság és cenzúra éveitől, engem viszont a közelmúltról való beszéd emésztett, annak a formának a megtalálása ugyan-

is, ami nem az „ők és az azok” világról beszél ítéletesen a magunk maku-
látlansága nevében. Bármilyen is volt a múlt, közös volt, senki nem maradt
tisztá benne, mindannyiunkat bemocskolt. Aki azt hiszi, hogy tiszta ma-
radt, naiv félreértésben él, és ez, hiszen látva látom a közvetlen közelemben,
súlyos személyiségzavarokhoz vezet. Kifinomult intellektussal bíró alkotók
üres összeesküvés-elméletekbe kapaszkodnak, hogy valamiféle világmagya-
rázattal nyugtassák meg a lelkiismeretüket, és csillapítsák szorongásaikat.

A Szent Mihály-templom című hosszúvers a címadó képződmény egyik (ön)reflexív alakzatát hozza létre azáltal, hogy felfedez, kiemeli és az olvasók figyelmébe ajánlja azt az enigmatikus átjárót, amely a sekrestye és a szentély között felállított, faragott kőkapuban testesül meg. A kaputól elválaszthatatlan a ráfaragott dombormű: egy férfi, aki a szentély batárán (küszöbén) az oltár felé néz, a „szférák” közötti „közlekedés” pedig rajta keresztül valósulhat meg. Szerinted hordoz-e valamilyen többletet a küszöbig jutás az el nem induláshoz és a megérkezéshez képest? Vezethet-e az út éppen a küszöbig? A küszöbbe dermedt dombormű birtokában lehet-e a titoknak, amelyet hordoz?

A küszöb egyben a szakadék széle is, és az út mindig tovább vezet. A szentség megtapasztalása is szakadék. Nekem pedig, még a töredéke is, szabadságtapasztalat. Szeretném mindenestől belevetni magam, ha tudnám, hogyan kell, vagy hogyan lehetséges – hátha az írás segít. A zuhanásnak viszont, ebben biztos vagyok, a létezés iránti bizalom is része, és ez különösen fontos nekem. És abban is biztos vagyok, hogy a szentségtapasztalat nem a tiszták és a maguk szemében megigazultak osztályrésze, erre jutottam tisztaként és a saját szememben megigazultként, amíg végre el nem buktam. A verset amúgy Selmeczi György felkérésére írtam, Szőcs Géza *Passióját* próbálták éppen, talán a Merlin Színházban. Alcímében is szerepelt, hogy „*Szőcs Géza Passiójátékának a bemutatójára*”. Az írás, Selmeczi beszámolója szerint, Törőcsik Mari hangján hangzott fel az előadásban. Nem láttam a bemutatót, nem emlékszem, miért. Géza fölvette a *Passió* 1999-es kiadásába, beleegyezésemmel persze. A különös formájú oratórium későbbi megjelenéséből valami miatt elhagyta. Itt van mellettem a könyv, a házfelújítás elhúzódó apokalipszise felszínre hozta. „Mi ez a fekete doboz / s minek a képe életem? / Talán majd ezt is megtudom / hogyha majd újra élhetem. // Nem más, mint lenyomat az én. / Én csak egy felvétel vagyok / mit hosszú-hosszú évekig / exponáltak a csillagok.” (*Veronika imája*) Felvétel vagyok, mondja, őt fel is vették már. Sőt, elő is hívták, ott. Szakadások és szakadékok, mintha ezek sokasodnának, itt.

Michał Okoński

MICHNIK TITKA

1.

Már évek óta nem állítható róla, hogy próféta volna a saját hazájában, és bizonyos olvasóim szerint ez nyilván rendjén is van, főleg, ha a próféciait vesszük bonckés alá, melyek közül egyik legviszhangosabb az volt, még a 2015-ös elnökválasztás előtt, amikor a liberális Bronisław Komorowski elvázott, hogy Komorowski legfeljebb akkor veszíti el a választást, ha részegen a zebrán elüt egy terhes apácát. Sarkalatos kérdéseket feszegető művel már csak ritkán jelentkezik, ha viszont mégis, az sem vetekszik egykori írásaival, amelyek biztosították a helyét a lengyel esszé klasszikusai között. Legutóbbi nagy interjúja a saját *Gazeta Wyborcza*-jában, amelyet 2021-ben *Hiszek a titokban* címmel Dominika Wielowieyska készített vele, még a lap hasábjain is vitát kavart. A lengyel jobboldal szemében már nem ő a fekete bárány, ezt a szerepet átengedte Donald Tusknak. A közelmúltban két könyv is megjelent róla – Roman Graczyk *Demiurgosza* és Robert Krasowski *Michnikről* című műve –, de nem vertek fel akkora port, hogy az tükröztesse volna akár írójuk szenvedélyét, akár a hős tényleges jelentőségét az elmúlt hatvan év lengyel történelmében.

Az a helyzet, hogy a 76 éves Michnikre már csupán külföldön figyelnek, ott egyik díjat kapja a másik után, ilyenkor tart egy előadást, elemzi a demokratikus világ jelen állapotát, amelyet évek óta ugyanazok a démonok veszélyeztetnek: „az agresszív populizmus, a nacionalizmus, a tekintélyelvűség”, „a totalitárius bal vagy a totalitárius jobb nyelven szóhoz jutó megvetés”, „az ellenségesség mindennel szemben, ami igazi érték az európai hagyományban, értve ezen az irgalom keresztény tradícióját vagy a felvilágosult értelem örökségét”, hogy a legutóbb átvett Asztúriai Hercegnő Díja alkalmából tartott beszédét idézzem.

2.

Hogy miért nem figyelnek rá Lengyelországban, azt persze nem lenne nehéz elmondani, kezdjük mégis inkább azzal, hogy korábban mitől vonta

magára a figyelmet, mitől számított olyan sokat a hangja. Első ízen 1963-ban adott hírt magáról a pártállami Lengyelország ellenségeként, akkor, 17 évesen az ifjúsági Ellentmondáskereső Klubja vezetője volt. Tevékenységét a LEMP KB plénumán Władysław Gomułka külön megbélyegezte, amiről ő Jacek Kurońtól értesült, de mindössze annyit reagált rá: „Hagyj békén az ilyen hülyeségekkel, holnap javítanom kell fizikából.” A szülei, ahogy ő maga fogalmazott, „zsidó származásúak, és a háború előtt kommunisták voltak” (apját a harmincas években bebörtönözték), később azonban, még a sztálini Szovjetunióban, mert a háborút ott vészelték át, megismerték a rendszer igazi arcát.

A lengyel pártállam idején már elvesztették illúzióikat, de tagadhatatlanul a kiváltságosok közé tartoztak; Michnik gyerekkora egyrészt az Aleja Przyjaciół, azaz a Barátság fasor környékén, a rendszerelit lakta negyedben telt, másrészt a Kuroń szervezte pionírtáborokban. Mindenki igényt tarthat arra, hogy saját véleménye legyen, és minden véleményt meg kell hallgatni – mesélte a felfogást, amelyre a „vörös cserkészletben” tett szert. Graczyk állítja, hogy a dadogó fiúcska itt tette túl magát a félnépségen, és lett a vitázó fiatalság vezéregyénisége.

Kiváló képességekkel rendelkezett; már nyolcadikos korában falta a pártállami időkben tiltott könyveket, például Czesław Miłosz emigrációs köteteit, azok ugyanis megvoltak az otthoni könyvtárban. 18 éves fejjel, nyilván szülei összeköttetéseinek köszönhetően útlevelet kapott, ez volt az első nyugati útja. Mai szemmel elképzelni is nehéz, a „bájos, szőke kisangyal” részéről (amint Zofia Romaszewska emlékezett rá) micsoda attrakciót kívánt, hogy a Szabad Európa Rádió müncheni székházában felkeresse Jan Nowak Jeziorańskit vagy a párizsi Irodalmi Intézetben Jerzy Giedroycot. Mindenesetre ez az út már annak a korszaknak az előjele, amelyben a „Michnik” név a következményekkel nem törődő bátorság szinonimája lesz, sokaknak egyenesen Kmicic, a vakmerő Sienkiewicz-hős jut eszébe róla.

Első ízben 19 éves korában tartóztatták le, amit annak köszönhetett, hogy barátság fűzte a *Nyílt levél a párttagokhoz* szerzőihez, Kurońhoz és Karol Modzelewskihez. A kihallgatások során hallgat és tagad, noha ez ügyben semmi tapasztalata nincs (a még zöldfülű ellenzék képviselői csak a következő évtizedben dolgozzák ki letartóztatás és nyomozás esetére viselkedésük alapjait). Nem ez lesz az első eset, amikor Adam Michnik egy lépéssel a többiek előtt jár.

3.

Hogy ezek után mi történt, az megtalálható történelmünk és jelenünk kézikönyveiben. A varsói Tudományegyetemen kibontakozó erjedés, amelyet az a csoport kezdeményez, amelyhez ő is tartozik, és amelynek tagjaira már akkor ráragadt a *komandosi* (kommandósok) kifejezés. („Abban rejlett a karizmája, hogy kimondta azt, amit mi mindannyian gondoltunk, de csak gondoltunk, vagy azt gondoltuk, hogy gondolhatnánk – emlékezett vissza Bronisław Świdorski, az akkori események egyik részvevője. – Az volt benne a vonzó, hogy dadogva, de a hatalommal is, önmagával is megbirkózva, kimondta azt, amit nem volt szabad hangosan kimondani.”) Következett a tiltakozás, amiért Kazimierz Dejmek *Ősök*-rendezését le kellett venni a Nemzeti Színház repertoárjáról, majd az ún. márciusi események, eltávolítása az egyetemről, ő áll ugyanis a nemzeti mezbe bújtt és az antiszemita kártyát kijátszó pártállami propagandisták támadásainak tüzeiben. A börtön, ahol másfél évet tölt, és ahonnan üzenetek útján igyekszik eligazítani tapasztalatlanabb társait, hogyan viselkedjenek, ha letartóztatják őket. („Valószínűleg hozzájárultál, hogy egyeseket perbe fogjanak és elítéljenek. Ez az utolsó lehetőség, hogy megmentsd a becsületedet és az arcodat, ha már a seggedet úgysem mented meg [ahogy én sem]. Azonnal vonj vissza mindent, ami másokat is érint...”) Amikor szabadul, közel kerül a *Tygodnik Powszechny*, a *Więź* és a Katolikus Értelmiség Klubja ellenzéki beállítottságú katolikusaihoz, minden formális keret nélkül Antoni Słonimski titkára lesz, aki már a két háború közti időszakban a liberális értelmiség ikonja.

Így lesz a varsói szalonok oroszlánja, csillogó erudícióval és humorral, színészeknek és íróknak csapja a szelet, meghódítva a férfiak és összetörve a nők szívét; nyilván nem lehet anélkül portrét rajzolni Adam Michnikről, hogy kihagynánk belőle e szívdöglesztő ifjú képét, amely egyébként arra is magyarázatul szolgál, hogy azok, akik évekkorábban szerelmesek voltak bele, akik neki ajánlották műveiket, vagy akik a lengyel kultúra nagyjáiként lelkesen fáradoztak eszméi megvalósításán, később miért támadják majd olyan élesen.

Az az „önmaga iránti szenvedélyes szeretet”, amit Halina Mikołajska jegyez meg róla a naplójában, vagy hogy olyan volt, „akár egy őzbak a párzasi időszakban” (így mutatja be a Graczyk által idézett Anka Kowalska), már más lapra tartozik, e jellemzéseket egyébként azok kapták fel előszeretettel, akik ellenszenvvel nézték tevékenységét. Ekkortájt Michnik leginkább szembeötlő vonása a függetlensége.

4.

Ha azokat a feljegyzéseket olvassuk, amelyek a biztonságiakkal a hetvenes években folytatott szópárbajairól készültek – Graczyk idézi ezeket –, aligha sikerül kivonni magunkat a hatása alól. A rendszer funkcionáriusait egyszerűen lekezeli, nemegyszer mesterien elbánik velük. 1973-ban telefonon beidézik, mire ő kijelenti, hogy „abszolút semmi ideje és semmi kedve találkozni velük, ráadásul telefonos felszólításra nem hajlandó sehol megjelenni.” „Rendben, mindjárt másnap távozom Izraelbe, ha maga távozik a Szovjetunióba” – feleli arcátlanul egy másiknak. Izraelbe a funkció nyomása ellenére természetesen nem hajlandó kivándorolni, amikor pedig 1976-ban váratlanul ismét megkapja az útlevelet, Nyugatra megy, és csaknem egy évet tölt külföldön, mintegy a tevékenységét épp akkor kezdő Munkásvédő Bizottság, azaz a KOR nagykövetségéért.

Ez idő tájt már rendszeresen publikál, de tekintettel arra a viharra, amit a neve kavart, a Mazowiecki-féle *Więźben* és Giedroyc lapjában, a párizsi *Kulturában* álnéven jelennek meg írásai. Kezdetből a történelmi esszé az igazi műfaja, amely egy vagy két évszázaddal korábbi hősök sorsával üzen a jelennek. Egyes olvasói, amikor évek múlva a *Gazeta Wyborcza*-ban megjelenik *Sebek Adam Michnik homlokán* című írása, felháborodnak a módszeren, amiért Mickiewicz *Ősökjét* és a korabeli filomaták ügyét arra használja, hogy előadja saját maga és társai meghurcolását a márciusi események után. 1975-ben viszont, amikor *Vita az organikus munkáról* vagy *Az elfeledett elődök árnyai* címmel értekezik, sokakat lenyűgöz ragyogó frissessége.

Más kérdés, hogy amikor Michnik leszögezi, „a rabságban élő nemzet nem állhat csupa hős konspirátorból”, ám „jaj annak a nemzetnek, amely a maga összeesküvőit sületlen taknyosoknak és nemzetietlen demagógoknak tartja”, e soraiban még Piłsudski dilemmái is visszacsendülnek a XX. század első éveiből, hisz Piłsudskit eleve sokra tartja, és nem fél vele mérni magát.

Ekkor már – mai szemmel nézve is – élete legfontosabb könyvét készülő megírni

5.

Az Egyház – baloldal – dialógus, amelyet első ízben Giedroyc adott ki 1977-ben Párizsban, afféle számvetés (személyes értelemben is) a „laikus baloldal” és a katolicizmus viszonyát illetően az 1945 utáni Lengyelországban, kísérlet e viszony feldolgozására. Évekkel később Michnik kritikusi – érdekes módon mind jobb-, mind baloldaltól – úgy vélik, alapvető politikai műről van szó, utóvégre ezzel teremtette meg annak a szövetségnek a lehe-

tőségét, amelyben az értelmiség, a munkásság, valamint az egyház képviselői egymásra találtak, és ami a Szolidaritás sikerének kulcsa lett, meghatározta a nyolcvanas éveket, lehetővé tette az 1989-es fordulatot. Könyvében ráadásul behatóan elemzi azt a máig gyakori, szerinte elég önhitt meggyőződést, hogy csak azok látják igazán a haladás útját, akik a felvilágosodás világnézetét vallják, és emlékeztet rá, hogy e felfogásból logikusan következett, hogy azok ellen, akikben „nem tudatosult az Új Rend elkerülhetetlen szükségszerűsége”, erőszakot lehetett alkalmazni, vagy lágeregekbe lehetett őket zárni.

Egyébként közeledése az egyházhoz a III. Köztársaság idején tényszerűen vitatható következményekkel jár: a Wielowieyska-féle interjúban még az iskolai hittan bevezetése és a konkordátum miatt is magyarázkodnia kell. Ennél is komolyabb szemrehányásokat kapott Andrzej Ledertől, aki *Átálmodott forradalom* című írásában azt állítja, hogy Michnik programjából fakadóan a baloldal egész területet átengedett az egyháznak: „a laikus jellegéről és az antiklerikalizmusról való lemondás megnyitotta az utat ahhoz, hogy a katolikus eszmeiség az erkölcsi kérdéseket illetően kvázi monopol helyzetbe kerüljön”.

„Miért állítod csökönnyösen, hogy az evangélium nélkül nincs erkölcs?” – így hangzik a kérdés, amelyet Wielowieyska „szerkesztőségünk fiatal tagjai nevében” tesz fel neki, tekintettel arra, hogy manapság nem pusztán egy adott újság körül találhatók olyan bulizó fiatalok, akik csak azért éneklik *A bárkát*¹, hogy gúnyt űzzenek belőle.

6.

A tömény felháborodás e koncentrátuma amúgy ismerős Michniknek egyik-másik főpap megnyilvánulásából és több jobboldali publicista írásából, akik már akkor feltűntek, amikor *A gond* című 1987-es esszéjében olyan kifejlett ijesztő vízióját vetíti elénk, amelyben „az államot egy totális hatalmi apparátus tartja majd kézben, és a katolikus klérus tölti be a civil társadalom szerepét, II. János Pál tanításából pedig csak üres frázisok maradnak”. Publicisztikájában kezdettől jelen van mind a két dimenzió: az evangéliumi tanítás elfogadása és az egyházi gyakorlat kritikája.

Nyilván nem Michnik a „fő bűnös” abban, hogy a lengyel társadalom többségében katolikus, hogy a lengyelek az élet értelmét firtató kérdéseikre az egyháztól várnak feleletet, hogy a lengyel hagyományt és a lengyel kultúrát átszövi a kereszténység, de abban sem, hogy az álszentséggel átitatott egyházi-állami rituálét egyre több fiatal szeretné „jánospáltalanítani”. Érdekes egyébként, hogy a mai zendülők láttán saját antiklerikalizmusa jut

eszébe vörös cserkészkorából, és a fülébe cseng Józef Tischner atya akkori intelme: „Hát egyáltalán nem ismeritek ti ezt a nemzetet?”

Ha az egyházzól ír és beszél, Adam Michnik a legmélyebb személyes élményét vallja meg, bár a hetvenes években nemzedékének számos képviselője élt át hasonló fordulatot, és nem csupán Lengyelországban. „Bizonyos, meghatározott stílusban engedetlennek lenni, ez is olyasmi, amit én a kereszténységtől tanultam – mondja Wielowieyskának (tudatosan idézem e 2021-es beszélgetést, amelyre már azután került sor, hogy az abortusztörvény megszigorítását követően tüntetések robbantak ki, és közismertté vált II. János Pál szerepe a pedofilbotrány eltussolásában). – És nem tudnám azt mondani, hogy ateista vagyok. Én hiszek a titokban.”

„Igenis tartok a tízparancsolat megszegésétől és a hagyomány hűtlen kezelésétől, tartok attól, hogy az iskolás gyerekek nem fogják tudni, ki volt Jézus. Ő elidegeníthetetlen, teremtő ereje a hagyományunknak, és az európai értékrendnek a tengelye” – mondja ma Adam Michnik. Zygmunt Baumant idézi, aki szerint „Isten nélkül elképzelhetetlen az emberiség”. És azt kérdi ifjú balos vitapartnerétől: „Miért akarjátok gyökerestül kiirtani a hagyományt? A saját nemzetünkről van szó. A történelme ez és ez, nem más, ezt semmissé tenni abszurdum. És legyetek tisztában azzal, ha hit nélkül ki is alakítanátok magatoknak egy saját értékrendet, annak alapvető követelményei akkor is összhangban lesznek az evangélium és a tízparancsolat alapjaival.”

Ez olyan ijesztő?

7.

Vagy inkább következmény? Hisz ugyanezt írta, még mielőtt a kommunizmus megbukott. Ama emlékezetes *A gondban* a Leszek Kołakowski által megidézett pap és bohóc figurájával megpróbálta integrálni a nyolcvanas évek lengyel kultúrája felett oszcilláló Stefan Wyszyński bíboros és Witold Gombrowicz alakját. Megrajzolta „a hazátlan, lázadó értelmiségit”, akinek, mint Wyszyńskinek, fontos a nemzeti *sacrum*, ugyanakkor, mint Gombrowicz, gúnyt is űz belőle, majd azt tanácsolja: „Légy hát istenes, lázadó értelmiségi, de ne mondj le a kétkedésről, legalábbis ha politikailag elkötelezed magad. Ha csatlakozol az antitotalitárius törekvés képviselőihez, óvd a hazátlanságodat; ápd magadban a gyökértelenséget, de légy hűséges nemzeti gyökereidhez; az evangéliumi parancsok világos egyszerűségét (»igen – igen«, »nem – nem«) vidd magaddal a frusztrált erkölcsi normák közé, és szabadítsd rá a nevető bohócot meg a kétkedő szabadgondolkodót a hivatalból kodifikált, lapos értékek világára, nem feladatod ugyanis a po-

litikai győzelmek ünneplése, se a hízelgés saját nemzetednek. Maradj hű a vesztés ügyekhez, mondj kellemetlen dolgokat, kelts ellenérzést. Viseld el, hogy a tiéid is, az idegenek is szapulnak, mert »csak így nyerheted el a jót, mit el sose nyerhetsz.«

Ez utóbbi idézet Zbigniew Herberttől, a *Cogito úr küldetéséből* való, amivel ismét magasra emelte a léceket. Igaz, e sorokat írva, eleve magas a röpte. A Szolidaritás-karnevál idején nem volt közvetlen hatása a reálpolitikára, annál inkább a mozgalom résztvevőinek érzelmeire, főleg amikor nagyívű előadásával járta az országot. Az akkori szovjet vezetők is komoly jelentőséget tulajdonítottak működésének: hogy Leonyid Brezsnyev megbélyegzően emlegette Kuroń és Michnik nevét a Moszkvába érkezett varsói delegációnak, arról maga Stanisław Kania, a LEMP KB első titkára is beszámolt. Nem csoda, hogy a hadiállapot bevezetése után ismét börtönbe került – egy rövid megszakítással – újabb négy és fél évre.

8.

Ritka az a kritikus szellem, aki itt, e ponton képes megállni. Ismerjük el – ő maga többször is hangsúlyozta –, az, hogy folyton leültették, számára fantasztikus esélyt jelentett, az írás szempontjából egy igen termékeny időszakot, de, túl ezen, kivételes lénynek tudta magát, hisz ahogy maga vallja, „öt percre rábízta Isten a lengyelek becsületét”. Ha közelebbről szemügyre vesszük, persze később sem veszítette el ezt az érzést, inkább az a kérdés, 1989 után nem ajándékozta-e meg túl bőkezűen e becsülettel a volt kommunista tábornokokat. Nehéz lenne mégis egyetértenünk Robert Krasowskival, aki ezen az alapon könnyedén diszkvalifikálja Michnik egykori bátorságát, mondván, hogy annak idején sem volt ő az a „csendes, szerény, névtelen ember, akinek csak a saját lelkiismerete számít”.

A börtönének elmúltával az egykori Michnik-szövegek teatralitása már túlzottan tűnik, annak bizonygatása pedig, hogy ő ma is ugyanolyan hajlíthatatlan, és inkább akar szabad emberként börtönben ülni, mint rabként élni a börtön falain kívül, patetikusan hangzik. De felfogható ez egyfajta öngyógyításként is. Igaz, amíg ült, és arra koncentrált, hogy megbirkózzon a lidérces börtönléttel, meghalt az apja. Vallatói amúgy sem rettentek vissza az erőszaktól, amit a Nemzeti Emlékezet Intézete archívumában őrzött filmfelvétel is tanúsít, amelyen az ellenállásán felhergelődött pribékek durván megverik.

9.

Már nemcsak a varsói szalonok, hanem az antikommunista radikalizmus ikonja is, az egész föld alá taszított Szolidaritásé, legfőképp a legifjabb Szolidaritás-nemzedéké. Valóságos kultusz övezte, lelkesen idézgették híres levelét, amelyet a börtönből írt Kiszczak belügyminiszternek, és amelyben nemet mondott szabadlábra helyezésére, ha annak az az ára, hogy külföldre távozzon (a levél mottója idézet Józef Poniatowski herceg² leveléből, amelyet Seweryn Rzewuski hetmánhoz, a targowicei konföderáció hívéhez írt, ami jól mutatja, milyen szerepekben szerette látni magát). De minél jobban odavoltak a hívei akkor, annál nagyobb felháborodással fogadták, hogy mindjárt a III. Köztársaság első éveiben érthetetlen módon a régi ellenségeivel „fraternizál”. Pap barátja, Józef Tischner így óvta: „Amikor elküldted a leveled Kiszczaknak, és nyilvánosságra hoztad, megtehetted volna azt is, hogy megtartod a kettőtök ügyének... Már akkor azt gondoltam magamban: »Jaj, megfizetsz te még ezért, Adaś, hogy most tapsolnak neked a tömegek, drágán megfizetsz«”.

Sok évvel később újra szemügyre véve e levél ma már prediktív hangzású frázisait, azért érdemes megállnunk a befejezés egy fordulatánál, amely szerint Michnik későbbi viselkedése pusztán következetesség. 1983 decemberében, a karácsonyi ünnepek előtt ezt írja a belügyminiszternek: „Magamnak pedig azt kívánom, ahogy Otwockban képes voltam rá, hogy segítsek megmenteni az Ön néhány beosztottjának életét³, ugyanúgy képes legyenek majd idejében ott lenni, amikor Ön kerül fenyegető veszélybe, és képes legyenek Önön is segíteni. Hogy képes legyenek akkor is az áldozatok oldalán állni, nem pedig a hóhérsegédek sorában.”

A bökkenő csak az, hogy egy évtizeddel később Adam Michnik már nem a rendszer fegyvertelen foglya, hanem az a személyiség, aki alapvető hatással volt az új lengyel állam kialakulására. És ennek az államnak a polgárai – függetlenül attól, hogy személyesen képesek-e megbocsátani – elvárták az igazságszolgáltatás fellépését.

10.

Népszerűsége és híre 1989-ben hágott a csúcsra. „A kerekasztal mellett meg voltam győződve, hogy megfogtam az isten lábát – emlékezett később. – Annyira el voltam ragadtatva magamtól, mint se előtte, se utána soha.” Majd megtette a maga lépéseit Lech Wałęsánál, hogy ő legyen annak az ellenzéki újságnak a főszerkesztője, amelynek kiadására lehetőség nyílt a hatóságokkal folytatott tárgyalások során. A júniusi választások után képví-

selő. A *Ti adjátok a köztársasági elnököt, mi a miniszterelnököt* cikkével a lengyelek szemében ő lesz a rendszerváltás kulcsfigurája; ahogy Krasowski írja, „a lengyel politika királycsináló hátvédje”, főleg, hogy a cikke megjelenése után Tadeusz Mazowiecki személyében épp az szállt vitába téziseivel, aki hamarosan a kormányfő lett. Bár az ötlet korábban több ellenzéki fejében megfordult, bár a kulcsfontosságú tárgyalásokat a Kaczyński-fivérek folytatták le, az a körülmény, hogy az ellenzéki napilap megírta az ügyet, fordulópontnak számított. A cikk szerzője bizonyosságot szerzett róla, hogy adott körülmények között milyen hatalmas eszköz az újság.

Azt állítottam, népszerűsége és híre ekkor hágott a csúcra, igaz, úgy tűnt, a következő években Michnik még nagyobb hatalomra tesz szert. Az általa szerkesztett lap meghatározta a politikai vita trendjeit, akár ma a Twitter, megszabta a kulturális divatot és értékrendet, akárcsak ma az influenszerek. „Olyan időket éltünk, amelyben Michnik tökéletesen értette a költészetet”, összegezte a helyzetet Marcin Świetlicki. A *Gazeta* főszerkesztőjére azok is hallgattak, akik nemrég még az ellenfelei voltak, a posztkommunista Aleksander Kwaśniewski elnöksége alatt már-már miniszterelnök-helyettesnek tekintették. Még a XXI. század elején is Michnik fintora vagy szemöldökráncolása úgy hatott, akár Novoszilcov álma az *Ősökben*. Az újságot kiadó Agora konszern nagyhatalom a médiapiacon, ráadásul a cég bejegyzése a tőzsdén és ezzel egyidejűleg részvénytársasággá alakulása a *Gazeta Wyborcza* nem egy újságíróját igen gazdag emberré tette. Michnik hű maradt magához, ellenállt, nem kívánt ebben részt venni, nem lett milliomos.

11.

A kilencvenes években a *Gazeta* főszerkesztője mégis egyik politikai vereséget a másik után szenvedte el. Alapjában véve egyetlen tervvel, amelyet szorgalmazott és amelyet sikerült megvalósítani, megtörtént Lengyelország belépése az EU-ba és a NATO-ba, csakhogy e terv átlépte az ideológiai és pártbarikádokat, amelyek emelésében akkoriban ő élen járt. Ezek után, ha politikust vagy pártot támogatott, az a halál csókját jelentette. Fellépésével az átvilágítási törvény és a Nemzeti Emlékezet Intézete létrehozása ellen oda jutott, hogy a Szabadság Unió politikusai is, akik a legközelebb álltak hozzá, vele szemben mindkét tervet támogatták. Nehéz is lenne kézenfekvőbb példát találni arra, hogyan vesztette el Michnik hatalmát a lelkek felett.

„Nem volt ügyes a politikában, csak nagy volt a hangja” – összegezi e kérdést Krasowski, ám legérdekesebb Michnik-pamfletje egy mellékes megfigyelésből ered. A demokrácia arca a triviális normalitás, csakhogy ezt

a *Gazeta* főnöke nem akarta tudomásul venni: „akár a japán katonák, akik évtizedeken át rejtőztek a délkelet-ázsiai vadonban, abban a hiszemben, hogy még tart a világháború”.

Lehet rajta gúnyolódni, lehet hősnek látni, lehet La Mancha lovagjának is. Egy biztos: 1989 után nem változott, ugyanúgy szemlélte a világot. Egyfolytában a nacionalizmustól és az antiszemitizmustól tartott, egyfolytában Moczar tábornok hatvannyolcas szelleme kísértette. Krasowski a szemére hányja, hogy panaszáriáival azok alá adta a lovat, akikkel harcolni akart, kezdve az elhíresült „ciemnogród”-tól (mucsai sötétségtől), amelyet ő ruházott fel identitással és pártfogókkal. Michnik tirádái nélkül ugyanis az ostoba nyáj csak nyomta volna a maga blódségeit, így azonban Rydzyk, Jankowski vagy Giertych hús-vér ellenség lett.

12.

1997-ben mérlegre téve a demokratikus világ tökéletlenségét, ezt a címet adta írásának: *A szürke – szép*, és így mutatta be azt a világot, amelyben különféle világnézetek, politikai programok, jövőképek képesek szerepet játszani. A lengyel–zsidó kérdéstről írt publicisztikájában, szemben Jan Tomasz Grosszal, meg is mutatta e szürkeség egyik árnyalatát: „A mai időkben az igazság legnagyobb ellenfele az az általánosítás, ha »a lengyelek« helyett azt mondják, »a papok«” – jelentette ki a *Szomszédok* megjelenésének huszadik évfordulóján rendezett vitában. Most is következetes volt, hisz 1986-ban írt álnéven egy cikket a *Tygodnik Powszechny*be Thomas Mannról, arról az íróról, aki úgymond jól tudta, hogy „minden igazságnak megvan az ellenigazsága, hogy minden következtetés leegyszerűsítés, hogy az emberi lét természetes nagyszerűsége a többértelműség és a többretegűség. Mann tehát tisztában volt azzal, hogy csak ironikus nyelvvel és valamennyi megfogalmazott igazság jóindulatú mérlegelésével vagyunk képesek harmonikusan részt venni a kultúrában”.

Ez az írása ezt a címet viselte: *Don Quijote és a gyalázkodás*. Tegyük hozzá, hogy Don Quijote alakját legutóbb is tetemre hívta, amikor az Asztúriai Hercegnő Díját átvette, ezúttal Miguel de Unamuno szavait idézve („több tiszteletet érdemel a tévedés, amiben hisznek, mint az igazság, amiben senki sem hisz”), megállapíthatjuk hát, hogy a tévelygő lovag alakja különösen közel áll hozzá. A maga harcaiban azonban ritkán jutott eszébe a szürkeség szépsége, épp ellenkezőleg, inkább manicheus volt; annyi a példa, amikor a világot és az embereket egy durván meghúzott vonással sikerült osztályoznia, jellemeznie, megbélyegeznie, hogy nem is érzem kötelezőnek

hivatkoznom rájuk. Ezen a ponton éppenséggel elegendőnek tetszik Rafat A. Ziemkiewicz megállapítása, aki a Michnikre zúdított szitokáradat közepette tesz egy józan észrevételt is róla: „Michnik igazi tragédiája abban rejlik, hogy az értelmiségi Michnikkel nem más, maga a politikus Michnik végzett.”

A legfőbb fiaskó a Rywin-afférral⁴ kapcsolatos, hisz akkor akaratlanul is beleszorult egy szerencsétlen szerepbe annak a médiacégnek a lobbistájaként, amely meg akart venni egy televíziót, de azt a kormányzat megakadályozta. Az ügyet kivizsgáló parlamenti bizottság így azt is megtudhatta, hogy a legnagyobb lengyel napilap első embere, ha kilép a szerkesztőség kapuján, kivel és milyen ügyben ül le tárgyalni. Amikor megkerülte a választ az őt faggató képviselőknek, valószínűleg *fair* akart maradni egy olyan kétes figurával szemben is, mint Jerzy Urban, de balul sült el az ügy: azzal védte magát, hogy egy s más dologra nem emlékszik, ami úgy hatott, mintha hülyének nézné a hallgatóságát, amely az ülés jegyzőkönyve szerint oly mohón vetette rá magát, mintha most akarná rajtacsípni az irigyelt sajtócézárt. Az a Michnik pedig, aki ott mentegetőzött a bizottság előtt, a lehető legtávolabb járt „az evangéliumi parancsok világos egyszerűségétől”, nagyon is elmerült a politikai mocsárban. Vagyis a szobor egyszerre leszédült a talpazatról.

13.

Ha az, aki éveken át a lengyel értelmiség legjobb hagyományait képviselte, így csúfot vallott, akkor elkerülhetetlen – ha nem is közvetlen következményként, de semmiképp sem tőle függetlenül – e társadalmi formáció válsága, sőt, akár teljes kimúlása is. Arról faggatva ma a fiatalabb nemzedék képviselőit, értelmiséginek tartják-e magukat, még azok részéről is, akik hagyományosan értelmiséginek számító pályát választottak, csak gúny, keserűség, beolvasás a reakció.

„A lengyel értelmiség mint társadalmi osztály szörnyű, még ha tényleg intelligens, tiszteletre méltó és tisztességes emberekből áll is” – jegyzi meg Szczepan Twardoch. „Az értelmiség kulturális hegemoniát gyakorol, blokkolja a személyességet és más társadalmi rétegek részvételi lehetőségét” – összegezte e kérdést néhány éve a *Znak* hasábjain Piotr Kulas.

Mit mond Michnik ennek a nemzedéknek, természetesen túl azon, hogy óvja őket (bár erről a fiatalokat saját egzisztenciális tapasztalataik is meggyőzhetik), hogy ne iktassák ki oly könnyen életükből a transzcendens dimenziót? Andrzej Brzeziecki jóindulatúan Żeromski *Korlatvaszának* hőséhez, Stefan Gajowiechez hasonlítja, akinek hosszan kell azok panaszait

hallgatnia, akiknek üvegházat ígért, ám a pénzzel a beruházó lelépett. „Mit mond azoknak, akik túl fiatalok ahhoz, hogy a Nemzeti Emlékezet Intézete anyagokat őrizzen róluk, de akiket a bank háereése mégis »átvilágít«, hogy a jövőjükéről döntsön?” – kérdi az a Graczyk, aki Mazowieckiről is írt egy hasonló életrajzot. Krasowski ennél is brutálisabb: „A falu sírt az éhségtől, a munkások a haragtól, Jan Kulczyk⁵ dörzsölte a tenyerét, Michnik meg egyre csak a generálisokkal foglalkozott” – festi le a kilencvenes évek intellektuális légkörét. Nem lehet, hogy Jarosław Kaczyński, Michnik *bête noire*-ja többet értett abból, mi a III. Köztársaság nyavalyája?

14.

Van ebben a nagyon lengyel sorsban egy momentum, amit eddig senki nem írt meg, valami, ami Michnik eddigi életrajzíróit egyáltalán nem érdekelte: Graczyk 500 oldalán mindössze egy bekezdés található, amely a Nemzeti Emlékezet Intézete aktáin alapul, Cyril Bouyeure 400 oldalas könyvével hasonló a helyzet. A hatvanas évek végén, amikor Adam Michnik kijön a börtönből, a varsói Wola negyedben található lámpagyárban dolgozik kétkezi munkásként. Hogy emlékszik az akkori tapasztalataira, tudna-e emlékei alapján mondani valamit mai bírálóinak? Bevallom, szívesen feltenném ezt a kérdést alkalomadtán Adam Michniknek.

Mert alighanem úgy vagyunk Michnikkel is, mint a legújabb lengyel történelem többi nagy fejezetével, vegyük csak a varsói felkelést vagy II. János Pál pontifikátusát. Emlékszem, amikor évekig közömbösen viseltettünk a felkelés kitörésének, a pápa megválasztásának évfordulója iránt. Emlékszem azokra az időkre, amikor csak a dolgok sötét oldalát láttuk. Emlékszem, amikor a pápa bármely újításáról vagy a befolyásolhatóságáról szót ejteni eleve eretnekségnek számított. Emlékszem, amikor a giccses ünnepi máz vitathatatlanul elfedte az eleven embert. Emlékszem üres, alkalmi szóvirágokra, veterán meetingekre, de emlékszem igazi drámai tanúságtételekre is.

Ha pedig arról van szó, hogy „maradj hű a vesztes ügyekhez”, annyit mindenképp el kell ismernünk, hogy Adam Michnik ma is szemben áll a katolikus egyház iránt immár jóindulatot aligha tanúsító világgal, annak dacára, hogy valóban túl sok szexuális bűnöző és politikus visel reverendát. Ilyen időket élünk, így fest a függetlenségünk.

PÁLYI ANDRÁS fordítása

JEGYZETEK

¹ Népszerű vallásos dal, amelyet II. János Pál előszeretettel énekelt fiatalokkal együtt.

² 1791. május 3-án fogadja el a nemesi szejm az akkori Európa legprogresszívebb alkotmányát, de a reformoktól megrettenő nemesek az 1792. évi targowicai nyilatkozatban a cár segítségét kérik hatalmuk megőrzésére, így tör ki a lengyel-orosz háború, ami Lengyelország felosztásához, a lengyel függetlenség elvesztéséhez vezet. Józef Poniatowski herceg ekkor az alkotmány védelméért száll síkra.

³ 1981 májusában Otwockban Michnik állította meg a helyi rendőrség ellen támadó tömeget.

⁴ 2002-ben a baloldali Leszek Miller kormánya idején a *Gazeta Wyborczą*t kiadó Agora meg akarta venni a Polsat népszerű televíziót, de ezt a kormány egy törvénymódosítással megakadályozta. Ekkor Lew Rywin filmproducer korrupciós ajánlattal kereste meg az Agorát, közel 18 millió dollár kenőpénzt és a Polsat csatorna elnöki székét követelte magának annak fejében, ha a regnáló hatalomhoz fűződő jó kapcsolatai révén eléri a törvény megváltoztatását. Michnik felvételt készített Rywin ajánlatáról, és a *Gazeta* nyilvánosságra hozta az egész ügyet. Ezek után állt fel a parlamenti vizsgálóbizottság. Soha nem derült ki azonban, hogy ki volt Rywin igazi megbízója, bár az események háttérében állítólagos közvetítőként Jerzy Urban, a pártállami idők obskúrus eszközökkel dolgozó manipulátora is szerepet játszott.

⁵ Ismert, sikeres vállalkozó a kilencvenes években.

KOVÁCS BEA

A GYERTYÁK CSONKIG ÉGTEK

1.

Meghitt, majd megrendítő képet ad a bözödújfalusi zsidó szombatosok utolsó éveiről Székely Csaba új drámája, *Az igazság gyertyái*, amelyet Sebestyén Aba vitt színre novemberben a Marosvásárhelyi Nemzeti Színházban. A zsidó székelyek vagy székely szombatosok történetének kálváriája, peremléte és veszélyeztetettsége korántsem a második világháborúig felfokozódó antiszemitizmussal kezdődött, de tagadhatatlanul azzal ért véget. A székelység által gyakorolt kereszténység alapelveitől elmozduló, de származásukban a(z ortodox) zsidóktól is távol álló szombatosok történetének ezt az utolsó mozzanatát, a negyvenes évek derekán gettósított bözödújfalusi zsidó székely közösség előestéjét és végjátékát ragadja meg a Tompa Miklós Társulat ősbemutatója, az eddigi jelek szerint hangos közönségsikerrel.

2.

Egy kis közösséget mi tart meg, hosszú időn át, külső és belső kihívások ellenére, egyben? Leginkább a hit. A saját küldetésbe, a saját erőbe, különlegességbe és elhivatottságba vetett hit, ami mindenek előtt, jó esetben belülről fakad, vagy Istentől származik. Igaz ez a legtöbb kisebbségre, és főleg azokra a közösségekre, amelyek többszörös kisebbségben élnek. *Az igazság gyertyáiban* a székely szombatos Kovács család lesz a reprezentatív dramaturgiai magja mind a belülről jövő, mind a kívülről rájuk nehezedő konfliktusoknak; az ezekkel való megküzdés lehetőségének és lehetetlenségének többéves íve egy négytagú család történetén át bontakozik ki a színpadon.

A lelkes-zajos-akaratos Márta (B. Fülöp Erzsébet) a család vallási életének elsődleges megtartója, aki a legjobban ragaszkodik a rítushoz, bár még férje, a léha, végig mámoros, el-eltűnő Mojse (Henn János) sem támogatja ebben maradéktalanul. Két gyerekük, a szeleburdi, elszállt, ám jóakarátú, magában – és a közönséggel – diskuráló Sárka (Kiss Bora) és az apjáról rossz

mintát vevő, saját boldogulását eszeveszetten kereső Sámuel (Varga Balázs) is inkább a földi örömök, a világban való boldogulás után néznek. Bár a családnak akadnak segítők, például az unitárius papné, Éva (Nagy Dorottya), és lánya, Gizike (Gecse Ramóna), különbségüknek a faluban inkább megtűrői, mintsem támogatói vannak. Mégiscsak furcsa, hogy valaki székely létére zsidó legyen.

Székely Csaba drámájának erőssége abban áll, hogy a társadalom mikrokozmoszaiban, a családban és a falu életében képezi le és jeleníti meg a világ és az emberi civilizáció ciklikusan ismétlődő erőviszonyait, amelyeket mindenekelőtt a túlélés és a pusztítás ősi, zsigeri reakciói alakítanak. Ebből Sebestyén Aba egy, olykor idillikus, a népszínház karaktereivel és színpadi fogásaival is operáló előadást rendez, amelyben az olyan fajsúlyos témák, mint az antiszemitizmus, a vallásszabadság, a háború, családi és egyéni szinten a bizalom, a szerelem, az otthon, az egymástól való elszakadás könnyebben befogadhatók és értelmezhetők lesznek. Ez egyszerre áldása és átka is az előadásnak: azáltal, hogy humorral, zenével és harsány, hatásos színpadi megoldásokkal közönségbaráttá teszi a szombatosok történetét, egyben az etnikai, faji és vallási alapon való megkülönböztetés és az ebből fakadó háborúk és népiptások valóságát távolítja el a nézőtől. Kérdés, természetesen, hogy kinek mennyit fogad be a gyomra: úgy tűnik, a marosvásárhelyi közönség fogékonyabb a melodramatikus elemekre, mint a történelmi hitelességre.

3.

Nem mehetünk el az egységes színpadkép mellett, amely elsősorban Sós Beáta díszlettervező és a kivitelező csapat munkáját dicséri: a tesz-vesz város békességét, nyugalmát és kiegyensúlyozottságát idézik meg a fakeszes imahelyek és a tér jobb elülső részén elhelyezkedő Kovács-ház. Úgy tűnik, a negyvenes évek legelején Bözödújfalun elfér egymás mellett a katolikus, az unitárius és a zsidó szentély is, bár ez utóbbi közösség apróságát és labilitását a darabban az is jelzi, hogy nincs a faluban rabbi. A dörzsölt, anyagiakat nem megvető, üzleti érzékkel megáldott unitárius lelkész, Péter Ödön (Kovács Botond) jó lehetőséget lát az átkeresztelkedő-bizniszben, amikor Budapestről az első zsidótörvények híre megérkezik Bözödújfalura. Hogy finoman fogalmazzunk, a tiszteletes úr nem képviseli maradéktalanul az egyházban elvárt keresztény értékeket. Vele szemben Ráduly István plébános (Bartha László Zsolt) szétszórtságából inkább szerelem születik – Sáríka iránt –, nem kizsákmányolás, és bár folyton folyvást elkésik, elalszik, lemarad, végül

ő lesz az, akárcsak a történelmi valóságban, aki székely származásukra hivatkozva megmenti a bőződi szombatosokat a Gestapo markából.

Hatházi Rebeka földszínű, neutrális jelmezei leginkább a Kovács család szereplői által mutatják meg a falusi létet és a kivetettség árát, rajtuk láthatunk egyszerűbb, viseltes, egyre elszegényedő szettekkel. Az unitárius hölgyek kissé frissen és kozmopolitán festenek a háborús körülmények ellenére, mintha most jöttek volna teázásból vagy lovaglásról. A kakastollas csendőrök (Tollas Gábor és Ördög Miklós Levente) megjelenése, akárcsak a Gestapo-tisztké (Meszesi Oszkár és Korpos András) viszont telitalálat. A tömegjelenetek, amelyekben a falu szombatos közösségének alapvetően névtelen-arctalan masszáját látjuk, sokszor az illusztráció szintjén maradnak meg, és majd csak a háromórás produkció zárójelenetében teremtenek igazi kritikus tömeget. Talán ez az a két összetevője az előadásnak – a jelmez és a tömeg –, ahol erősebben hathatott volna a véletlen, a vérszag, a valóság a teatralitás helyett.

Cári Tibor zenéje egyszerre instrumentális és dalszövegekkel is közlő, a klezmer zenére csak finoman utaló, hangsúlyos része a produkciónak. A zenekar végig jelen van a színen, a zsiganógából szólaltatja meg a szombatos közösség felizzó lelkét, aminek haláltusája elsősorban eszmei szinten zajlik és következik be. Végül csak Márta és fia lesznek azok, akik a hirtelenjében felszabadított nem-zsidók közül hátramaradnak, vállalják a vonatutat a haláltáborig. Márta azért, mert ő meggyőződéses zsidó, és hite mélyebben gyökerezik, mint a túlélést biztosító, ám számára gyökértelenséget és önmeghazudtolást hozó felmentőlevél, Samu pedig végre lehetőséget kap arra, hogy a „másik másik asszony” mellé menekülő apjával ellentétben szembenézzen a sorssal, és az örület első tüneteit mutató anyja mellett maradjon. Bár a produkció végére, egy dal erejéig, az erős zárás garanciájaként egybeverődik a szombatos zsidóság, a valóság az, hogy ők már csak egy emlék, az üvegfalon túli relikviája egy unikum erdélyi közösségnek. Talán ez a leg-hangsúlyosabb üzenete *Az igazság gyertyáinak*: minden végtelenül emberi, apró-cseprő drámák, összezörrenések, hétköznapi vonalzóméretegések és vérre menő vendetták ellenére, bármely emberi közösség – és nagyban az emberiség – puszta gyűlöletből kitörölhető a föld felszínéről. Van olyan, hogy csak az emlék marad.

4.

Olyan ez az előadás, mint amikor egy családi fényképalbumot lapozunk, és a megsárgult, recés szélű fotográfia mögül egyszer csak a szívünkben felszólal a zene, meghalljuk az embert, a teljes életet.

5.

Rendezőként Sebestyén Aba abszolút érti Székely Csaba sajátos, olykor irtó száraz humorát, és ahhoz is ért, hogy – előjel nélküli – populáris és szó-rakoztató színházat csináljon. Székely kedvelt karakterei, a buta, de hatalommal bíró csendőrök, a nem túl állhatatos, de annál készségesebb főbíró (Nagy István), illetve a szerelmi elvakultságból náciává torzuló, pökhendi tanító (Galló Ernő) már-már archetípusok a mindenkori erdélyi rurális valóságon és a Székely Csaba-univerzumon belül is. A társulat színészei testre szabott szerepeket kapnak, amelyek ugyanakkor művészileg nem túl sok lehetőséget adnak a kísérletezésre. De ez nem is az a műfaj. Itt három óra alatt le kell pörgetni egy sajátos közösség eltűnésének történetét úgy, hogy az színház maradjon. Ilyen értelemben Sebestyén Aba rendezése biztosságos, és pont ettől sikeres.

A félnótás, a bölcs/bolond ösképét megidéző Sáríka, Kiss Bora alakításában lesz a kapocs jelen és múlt, színpad és nézőtér, remény és valóság között: mintha Székely Csaba azt mondaná ezzel, hogy csak a realitásérzéktől kissé távol álló ember lehet az, aki képes az idősíkokat átívelő történetmesélésre, a felekezetektől független kapcsolódásra, a színész és néző közötti párbeszéd megvalósítására. Sáríka monológjai olykor a történelemóra határát súrolják, de Kiss Bora szerethető, egyszerű bicebócája szerencsés dramaturgiai megoldás lesz arra, hogy a néző gyorsan és könnyen átható történelmi kontextust kapjon a színpadi eseményekhez.

6.

Aki szeretné beleásni magát a zsidó székelyek történetébe, megteheti: a premier előtt mutatták be a színház előcsarnokában az Újlaki-Nagy Réka által sajtó alá rendezett *Zsidó székelyek. A bözödújfalusi szombatos közösség emlékezete* című kötetet a szerző jelenlétében. Már a szöveggyűjtemény előszava rávilágít a bözödújfalusi közösség hanyattatott sorsára; ez, értelem-szerűen, nem is a színpadi produkció feladata volt. Mindenképp érdemes azonban a korabeli feljegyzések és megemlékezések történelmi hitelességű lenyomatait a színpadi fikcióval egybevetni, együtt olvasni: talán kevesebb volt a valóságban a móka-kacagás, de bízunk abban, hogy az előadás a do-

kumentáció ihletét is meghozza a nézőkben. Ilyen szempontból rendkívüli színházpedagógiai lehetőség is rejtőzik *Az igazság gyertyái*ban: a fiatal közönség szemeit felejthetetlen módon nyithatja fel arra, hogyan lesz színház a valóságból.

7.

Hogy gördülékeny, kedves és szívmengető előadás, színpadi nyelvben következetes, a színészeknek tartalmas színpadi időt biztosító és vastapsot hozó produkció *Az igazság gyertyái*, ez nem kétséges. Hogy mennyire éles, korszerű és formabontó, ez már más kérdés. A közelünkben zajló háború tudatában, ismeretében lélektanilag talán szükségünk van itt és most erre a típusú játékra ahhoz, hogy befogadható legyen bármiféle genocídium-történet. Még akkor is, ha pont egy olyan közösséget emel be a köztudatba, ami már nincs. Kell egy csepp önáltatás, tagadás, időutazás, hogy elhiggyük, tart még a történet, van még mese, és zajlik a párbeszéd.

Dögei Mátyás

EGYSZERŰEN EGYSZERŰ

Anatevka, Torockó, Bözödújfaló. Mi a közös ebben a három helységben? Hogy mindegyik zsidó lakosságáról készült már színpadi adaptáció. Klezmer zenével, bájosan egyszerű, kedves, tisztességes és kevésbé tisztességes, szerethető falusi emberekkel, akik rendszerint készülődnek a sábatra, konfliktusba kerülnek egy másik népcsoporttal, más vallású emberekkel. Keresik saját identitásukat, többnyire egy fából tákoltt díszletben. Hogy mit jelent zsidónak lenni. Székely Csaba egy olyan rendkívül izgalmas múltú faló történelmi drámáját írja meg, melynek sajnos jelene már nincsen. Legalábbis a térképen. Bözödújfaló édes-bús legendája, *Az igazság gyertyái* Sebestyén Aba rendezésében került színpadra a Marosvásárhelyi Nemzeti Színházban.

A szombatosok, vagy más néven zsidózók egy olyan székely népcsoport, akik a keresztény hitről áttértek a zsidó vallásra. Jópáran közülük Bözöd-újfaluban telepedtek le, ők *az igazság gyertyái*. Egy ilyen család történetét ismerhetjük meg. Mózes (Henn János), a tévelygő férj többször is elhagyja a családját, bohókás, abszurd alak, amolyan rejtői figura, ezért alig tudunk rá haragudni. Márta (B. Fülöp Erzsébet) az anya, aki próbálja összefogni a családot. Számára a legfontosabb a zsidó identitás, talán neki a legnehezebb feladni azt. Sámuel (Varga Balázs), a fiuk, aki szerelmes, persze nem abba, akibe kéne. Amikor apja elhagyja őket, megörökli szerencsejáték-függőségét, elkártyázza a nadrágját, és az alkoholban keresi a megoldást az összeomló életükre. Sára (Kiss Bora), a lány egy sérült, amolyan falubolondja figura. „Magában diskurál”, mondják róla többször is, miközben kifelé, hozzánk, nézőkhöz beszél, összefoglalja a történeteket, vagy saját gondolatairól mesél. A politikai korrektség korában különösen nehéz feladat egy ilyen szerepet eljátszani úgy, hogy ne hagyjon rossz szájízt az emberekben, ne feszítsen túl bizonyos etikai kérdéseket. Kiss Bora feltűnő érzékenységgel egy pillanatra sem teszi parodisztikussá karakterét. Érzékenyen fogja meg, kiszolgáltatottságát, esetlenségét emeli ki a figurának. Ő az egyetlen, aki észreveszi, hogy ott ülünk, így bizonyos szempontból fölé kerül a többieknek, többet tud. Amennyivel kilóg saját világából, annyira lóg bele a mienkbe.

A történet a második világháború alatt játszódik. Érkezik a faluba egy miniszteri biztos, aki a lakók származása felől érdeklődik. Ha a szombatosok megkeresztelkednek és visszatérnek valamelyik keresztény felekezethez, akkor megmenekülnek, nem fognak többé zsidónak számítani. Az előadás során azt figyelhetjük meg, hogy mennyit ér a zsidó identitás a szombatosoknak, hol van az a pont, ahol már mindenki feladni kényszerül az elveit. Hogyan befolyásolja a közhangulatot néhány állami rendelet, hogyan működik a propaganda, milyen hatással van az egyszerű emberekre. Székely Csaba a szövegével nem akar nagy igazságokat kimondani, nem válik szentimentálissá, inkább apró részleteket fest meg, melyek összeállnak egy tiszta történetté. A rá jellemző humorról, nyelvi játékokkal dolgozik, melyet a nagyközönség többnyire hangos nevetéssel értékeli.

Sebestyén Aba rendezése engedi érvényesülni a szöveget, a jeleneteket ő sem szándékozott túlgondolni, azokat a maguk egyszerűségükben teszi a színpadra, így a történet a közönség minden rétegéhez eljuthat. Helyenként már-már hiányérzetem van, a történetmesélésen, a szereplők szövegmondásán, apróbb játékaik túl nyitott lennék más impulzusokra is. Többször is előfordul, hogy szinte ugyanazt a színpadképet látjuk a jelenet kezdetétől

a végéig, néhányan a színpad elején állnak egy sorban, és így mondják el a szövegeiket. Persze nem tett volna jót a koncepciónak a „túlrendezés”, a szereplők túlmozgatása, de így már-már felolvasószínházi pillanatokot láthattunk, csak éppen szövegek nélkül.

A könnyen széteső, fából készült díszlet nem mindenhol tűnik indokoltnak, helyenként takarja a szereplőket, bizonyos elemei csak háttérül szolgálnak, nem vonódnak bele a játékba, így nem lesznek szerves részei az előadásnak. A színpad jobb szélén helyezkedik el a család háza, melynek a nézőtér felől is deszkák jelképezik a falát, ezektől néha takarásba kerül az, ami a házban történik. Az egyébként is stilizált díszletben ez a fal akár elhagyható lehetett volna. Ugyanakkor szépen jelképezi instabilitásával, a lécek letöréseivel, szétesésével a bizonytalanságot, a védtelenséget. Látunk keresztet, zsidócsillagot, jelképesen azt, hogyan tud egymás mellett békében meglenni ez a sokféle népség.

Cári Tibor zenéje érzékletesen húzza alá a színpadon történeteket, a klezmer dallamok kellemes atmoszférát teremtenek a darabhoz, segítenek belehelyezkedni a történetbe. Ezzel szemben a kórusok kissé nehezen értelmezhetők. A hátulról fel-felbukkanó tömeg musicalszerű megjelenései és zenei megszólalásai kontrasztban állnak az előadás és a drámaszöveg egyszerűségében rejlő varázsával. Mintha nagyívűvé próbálná tenni, de így idegenek maradnak ezek a jelenetek az előadás világától.

A tömegmozgatás máshol is nehezen egyeztethető az egyébként használt kisrealista játékstílussal. A falugyűlés alatt például a színpad két szélén ül Bözödújfalusi népe, és együtt nézik, hogy mi történik középen, ahol a „fontos” jelenet zajlik. Nem életszerű a viselkedésük, nem önálló egyéniségek, hanem egy statiszta csapat, akik egyszerre idenéznek, odanéznek, kijönnek, bemennek. Ezzel a fajta stilizált tömeghasználattal is lehet persze élni, de annyira nem volt precíz és pontos a közös jelenlétük, ezáltal valahol megrekedtek a két játékstílus között.

A dráma végén a bözödújfalusi szombatosokat a zsidókkal együtt elviszik a marosvásárhelyi gettóba, ahonnan a plébános próbálja kiszabadítani őket a deportálásuk előtt, hiszen már mind megkeresztelkedtek. Sára monológjával zárul az előadás, melyből megtudhatjuk, hogy harminc évvel később víztározó épült a falu helyére, kitelepítették az embereket, és mindent elárasztottak vízzel. Én a magam a részéről, nem erdélyiként, ezt a történetet ismertem Bözödújfaluról. Hogy pár éve még kilógtak a templomtornyok a víz alól. Rendkívül izgalmas, hogy miért pont ott épült meg ez a víztározó, és hogyan lehet elárasztani egy egész falut. Kicsit hiányoltam, hogy erről

nem szolt a dráma, épp csak lezárásként megemlítik a végén. Talán ez a hiányérzet egy második részért kiált.

Nem lehet elmenni a mellett a tény mellett, hogy egy erdélyi drámaíró tollából egy erdélyi történelmi dráma született, mely egy erdélyi színházban bemutatásra került. Fontos esemény, ezek a körülmények már önmagukban hordoznak valamiféle sikert, ünnepélyességet, hogy ez így létrejöhetett. Ugyanakkor nem egy összeborulás, „ősturáni szittyavér” sajnálkozást láthattunk, hanem egy önróniával bíró történetet, ami unikális, különleges, és ezért azt feltételezem, hogy nemcsak erdélyi színpadon lenne képes megtalálni a helyét.

Szereplők: Kovács Márta – B. Fülöp Erzsébet; Kovács Sámuel, a fia – Varga Balázs; Kovács Sára, a lánya – Kiss Bora; Kovács Mózes, a férje – Henn János; Ráduly István, plébános – Bartha László Zsolt; Demény Ferenc, tanító – Galló Ernő; Geréb Kálmán, falubíró – Nagy István; Péter Ödön, unitárius lelkész – Kovács Botond; Péter Éva, a felesége – Nagy Dorottya; Péter Gizella, a lánya – Gecse Ramóna; Kónya, csendőrtiszt – Tollas Gábor; Pintér, csendőrtiszt – Ördög Miklós Levente; Botskor Lóránt, csendőrparancsnok – Meszesi Oszkár; Nicolaus Schröder, Gestapo-tiszt – Korpos András; Bürger, fogoly – Adorjáni Nagy Zoltán; Rosenfeld, fogoly – Bálint Örs; Első zsidó – Renczés Viktória; Második zsidó – Ferenczi H. István; Harmadik zsidó – Szabó Fruzsina; Első csendőr – Kiss Péter; Második csendőr – Kovács Norbert; Falubeliek, zsidók – Adorjáni Nagy Zoltán, Balázs Hunor, Bálint Örs, Ferenczi H. István, Csiki Roland-Ádám, Kiss Eszter, Kiss Péter, Kovács Norbert, Pintér Janka, Póra Jácinta, Renczés Viktória, Soós Máté Bátor, Szabó Fruzsina, Szélyes Boróka, Szilágyi Orsolya, Timár Csenge-Mária. Zenészek: Kostyák Márton (nagybőgő), Makkai István (klarinét), Sipos Péter (hegedű), Leon Zsolt (brácsa), Málnási Zoltán (ütőhangszerek).

Rendező: Sebestyén Ába. Zeneszerző: Cári Tibor. Dízlettervező: Sós Beáta. Jelmeztervező: Hatházi Rebeka. Light designer: Majoros Róbert. Rendezőasszisztens: Talán Vanda. Ügyelő: Szakács László. Súlyó: Tóth Katalin. November 15., szerda, 19:00 óra (ősbemutató).

Borsodi L. László

A SENKITŐL
A VALAKI FELÉTOMPA ANDREA: SOKSZOR NEM HALUNK MEG.
JELENKOR KIADÓ, BUDAPEST, 2023.

Ha a Tompa Andrea-regény cselekménye indulásának idejét nézzük – a második világháború idején, 1944-ben a kolozsvári gettósítással kezdődik –, a korszakról született szépirodalmi és/vagy a fikciót a dokumentumpróza sajátosságaival ötvöző alkotások (pl. Anne Frank: *Anne Frank naplója*; Jorge Semprún: *A nagy utazás*; Radnóti Miklós és Pilinszky János versei; Kertész Imre életműve; Méhes György: *Bizalmas jelentés egy fiatalemberről*; Sütő András: *Álomkommandó*), illetve a tényleges dokumentumirodalomnak tekinthető művek (pl. Korniss Ottó: *Füst*; Nyiszli Miklós: *Dr. Mengele boncolóorvosa voltam az Auschwitz-i krematóriumban*; Elie Wiesel: *Az éjszaka*) ismeretében világosan látszik, hogy témában nem hozhat újat a mű. Akkor miben? A *miről* a *hogyanra* helyeződik a fókusz. A kérdés tehát az, létrejöh-e még olyan új irodalmi megszólalásmód, amely érvényeset tud mondani a tömeges mézárólásról, a haláltáborok világáról. A *Sokszor nem halunk meg* című regény narratívájának egyedisége és érvényessége az elbeszélői magatartásban, a szövegben érvényesülő nézőpontokban és magához a nyelvhez való viszonyban ragadható meg, amelynek értelmezése talán közelebb visz annak megértéséhez, hogy milyen lét- és történelemszemlélet érvényesül a műben.

A *Fejtől s lábtól* és az *Omerta*¹ című regényekhez képest megváltozik a forma. A szubjektív nézőpont, az ebből következő korlátozott tudás és a többszólamúság nem az énelbeszélés által teremődik meg, a szereplők nem válnak kizárólagos elbeszélőivé a saját történetüknek. Van ugyanis egy, szereplők fölött, de inkább között (?) álló narrátor, akinek a *mindentudása* nem abban a klasszikus értelemben vett sajátosságban merül ki, hogy önmagát mintegy az elbeszél világ fölé helyezve, *uralná* azt, vagyis ismerné és kibeszelné a figurák múltját, jelenét, jövőjét, titkaikat, elképzeléseiket, érzé-

seiket. Úgy mindentudó (s nem tudom, itt nem kellene-e idézőjelbe tenni a szót), hogy hallgat arról, amit a történelemből vagy a regény előzményirodalmából mindenki ismer. A gyilkos gettók embertelensége közvetlenül nem jelenik meg, a nagy történelmi események drámája a háttérben marad, de fontos, hogy nem válik díszletté. Sokkal inkább olyan keretté, amely a regénybeli eseményeket áthatja. A narrátor nem az események alakítója, hanem hagyja, hogy azok megtörténjenek, alakítsák a szereplők sorstalan sorsát. Ezzel összefüggésben ők sem alakítják, csupán – hétköznapjaik részeként – végigélhetik a háttérben-közélen dübörgő történelmi tragédia következményeit, és a szóbeszéd, a demagóg szólások, az újságok olvasása alapján a saját maguk számára értelmezhetik azt, ami a közelükben és Európában végbemegy, s aminek elszenvedői anélkül, hogy pontosan tudnák, mi zajlik valójában. Az elbeszélő *nem szól bele*, nem írja felül téves tudásukat, olvasatukat sem (Ferinek az egyenlőségen alapuló társadalmat hirdető szocializmus iránti lelkesedését). A mű az olvasó történelmi ismereteire, az idő távlatából adódó többlettudására számít, hogy mit minek minősít, mi minek minősül(het). Ezzel nyilván azt is érzékelteti, hogy a történelemben benne álló emberek magatartása, véleménye utólag – eme többlettudás birtokában – nem bírálható felül, mert hiányzik számukra az a külső perspektíva, ahonnan esetleg másként láthatnák a történelem valódi (?) indítékait, saját helyzetüket, és ahonnan esetleg beláthatnák saját döntéseik hibás voltát.

Ez a hallgatás-utalásos prózapoétikai eljárás, valamint az elbeszélés döntően jelen idejű volta teremt drámát a regényben. Minden a szemünk előtt játszódik, jelené válik a múlt: hús-vér emberek hétköznapjain keresztül képződik meg a történelem, ami tehát a kisemberek történelme. Ennek része a narrátor is. Ebben a narrációban ugyanis feloldódik a határ múlt és jelen között, érzékeltetve, hogy ami megtörtént, bármikor megtörténhet (kérdés, miért, szabad-e megtörténnie az egyszer voltoknak), hogy nemcsak a múlt a jelen része, hanem fordítva: a jelen is része a múltnak, sőt felelős vagy felelősséggel tartozik azért, ami végbement. Majdhogynem az összekötő szöveg az elbeszélőé, amelyben ő adja-veszi a szót, de meglátásom szerint épp azáltal tud csendes tanúként háttérben maradni, hogy a szereplők szólama a sajátjának a része: a szereplők párbeszéde grafikailag nem különül el, mintegy szabad függő beszédszerűen beépül a narrációba. A többnézőpontúság tehát nem a tiszta énfórmán, hanem az elbeszélő szólamán keresztül teremődik meg, ami kezeskedik azért, hogy megközelítőleg *helyes* válaszlehetőségeket adjon az olvasó azokra a kérdésekre, amelyeket a mű problematizál.

Az pedig, ahogyan problematizál, metszéspontok és törésvonalak mentén képződik meg. Bár lehet, ez a két egymással összefüggő metafora egyfelől nem pontosan illik egy olyan műre, amelynek a nyelve – például Visky András *Kitelepítés* vagy Vida Gábor *Senkiháza* című, szintén Erdély 20. századi történelmében játszódó regényeihez képest² – mintegy szándékosan kikapcsolja a metaforikus üzemmodot (a regény nyelvezetére később vizsgatérek), másfelől talán mégis némiképp körvonalazzák a többféleképpen színre vitt köztességeket, közöttiségeket, találkozási pontokat és széttartásokat. A folytatásban ezekből reflektálok néhányra.

Ha az eddig vázoltak alapján azt gondolnánk, történelmi regénnyel van dolgunk, csak részben igaz, amint az is, hogy holokauszt-, család-, fejlődés- vagy színházregényről volna szó. Egyik műfajváltozat sem válik kizárólagossá, úgy tűnik, inkább azok találkozási pontján helyezi el magát a mű. Amint ugyanis az eddig kifejtettekben látható, a *nagy* történelmi események és alakítók, sőt tulajdonképpen (fizikai-lelki) elszenvedőik is a háttérben maradnak, az úgynevezett totalizáló történelmi spektrum hiányzik, nem jön létre egy kvázi-mindentudás nevében bíráló, utólag igazságot tevő narratíva, ehelyett a korlátozott tudású szereplők szűk látómezején keresztül, a homályban tapogatózva dereng fel a fasizmus, majd a bolsevizálódó szocialista gépezet működése. És nem válik kizárólagos holokauszt-regénnyé sem. Kertész Imre *Sorstalanság*ához hasonlóan kikerüli a dantei, tulajdonképpen a keresztény etikai alapállást, és nem ítélik, nincsenek angyalian jók és démonian gonoszok. Kikerüli azt, amivel a holokauszt-irodalom számos alkotásában találkozni lehet: a borzalmak részletes ábrázolását. A pénzverdék történéseinek, az Isten házában belülről megvizsgált asszonyok tragédiájának a híre közvetetten, a manipulált írott és az egyoldalú szóbeli kommunikációs csatornákon keresztül jut el az előtérbe helyezett hétköznapi szereplőkhöz. Az így letompított durva történések előtérben erősödik fel mindaz, ami Nagy Feri, Erzsi és Tilda sorsává válik. A ki nem mondott hiány teremtette süketnémaság válik súlyossá. Nem artikulálódik, de a szereplők sejtik (az olvasó meg tudja), hogy a zsidó származású orvosnő gettóba küldése és onnan való vissza nem térése végérvényesen meghatározza egész családi életüket, allegorikus kiterjesztéssel: az erőszakos halál egy egész korszak léthelyzetét. Az imént *családot* említettem. A regény azonban csak olyan mértékben család-, amennyiben történelmi és holokauszt-regény. Ezek a minőségek – éppen a kor történései folytán – nem választhatók szét egymástól. Ugyanis ugyanaz a történelmi törés változtatja meg Nagy Ferenc és Erzsébet családjának, valamint számos más család – Tilda

vér szerinti családjának, Titi Constantinescunak, vagyis a zsidóknak, az eladott szászoknak, de még a románoknak is az – életét, amely Erdélyét is, amely hol a románoké, hol a magyaroké, majd ismét a románoké és/vagy az oroszoké. Vagyis senkié. Így lesz Erdély – Vida Gábor-i értelemben – Senkiháza. S ez a köztesség, gazdátlanság csak töredékcsaládok töredékes családregény-narratíváját teszi lehetővé. A gyerektelen nevelőszülőkhöz, az egykori cselédhez, Erzsikehez és az őt odaadóan szerető férjhez, az iparosember Ferihez kerülő Tilda családtörténetének a félben maradt volta s így elbeszélhetetlensége a feltétele egy félig család, félig nem család, egy problematikus szülő-gyermek, voltaképpen – a vér szerinti kötődés hiánya okán – egy nem szülő-gyermek kapcsolat elbeszélésének, annak minden külső (társadalmi) és belső (lelki) vonatkozásaival együtt. Azt mutatja meg, hogy mivel közös életük nem saját döntés, hanem ellenük irányuló politikai-katonai események véletlenszerű-sorsszerű alakulásának az eredménye, ezért történetükben – a gyermeket teljes szívükkel és odaadásukkal, jóságosan, gondosan és aggodalommal nevelő pótszülők minden törekvése ellenére – nincs ahogy láthatóvá válnia generációk egymásutániságának, oksági viszonyok hiányában egymáshoz való viszonyításuk is értelmetlen. A regény egyfelől azt sugallja, annak ellenére, hogy a szereplők közös életének alapját rajtuk kívül álló tényezők teremtették meg, mégis létezik emberi jóság (a nevelőszülőkké lett egyszerű emberek megmentik és felnevelik a zsidó orvoscsaládból hátramaradt csecsemőt). Másfelől viszont – s szerintem ez a hangsúlyosabb – az ebből a közös léthelyzetből elkerülhetetlenül következő törésvonalakra, szakadásokra irányítja a figyelmet. Ilyen értelemben idézi meg a mű – mint távoli konvenciót – a fejlődésregény műfajváltozatának kontúrjait, amelyeknek a körvonalazása elválaszthatatlan Nagy Tilda identitásalakulásának, -válságának az értelmezésétől, s ez szorosan összefügg az- zal, hogy a mű miként olvasható színházregényként is. Ez az a pont, amely a művet – a múltat a jelen felelőssége viszonylatában megközelítő történelemszemlélet mellett – sokkal inkább a jelenhez, mint a múlthoz köti. Mert felveti azt az egyetemes emberi kérdést – s itt türemkedik elő a regény filozófiai rétege –, hogy a születés és a körülmények, amelyekbe beleszületünk, miként alakítják vagy teszik problematikusvá azt a folyamatot, amelyben valakivé válhatunk vagy válhatnánk. Ebben a vonatkozásban is törésvonalakat, repedéseket mutat a mű.

Az ember létbe dobottsága (ld. egzisztencializmus) és determinált volta (ld. pozitívizmus) többszörösen is megmutatkozik a főszereplő sorsában. Nem elég, hogy tudtán kívül, még csecsemőkorában a körülmények folytán

kiesik biológiai családjá köréből, és bekerül egy számára idegen közegbe; ahogy tudatosodik, a befogadó családtól való idegenségét a vér szerinti kötetlek hiányával való szembesülés mellett növeli kamaszos lázadása, illetve az, hogy lány ugyan, de – az olvasó számára is érthetetlen módon – a családban Matyinnak becézik. Nem derül ki, mert nincs kimondva, Feri és Erzszi miért matyizzák, csak feltételezhető, hogy saját gyerektelenségük traumáját vetítik ki az örökbe kapott-fogadott kislányra. A felnőtt Tildának tehát a név okán meg kell küzdenie nemi identitásáért és teljes személyiségéért, ha nem lenne elég számára a zsidósága és talán sajátosnak mondható lelkiállapota miatt a tágabb környezetétől való idegensége (pl. nem tud, nem akar megfelelni a kötelező iskolai tanrend elvárásainak). S bár egyik idegenségfaktort sem tudja felszámolni – hiszen az események és az emberi kapcsolatai folyton felülírják a törekvéseit –, éles esze, a különféle művészeti területeken (zongorázás, versmondás) fokozatosan kibontakozó tehetsége kapaszkodó számára, hogy elismerjék értékét, hogy megmaradjon a társadalmi struktúrában, majd eljusson a színházig, és a színház váljék számára az önmegismerésnek, önmagára találásának és világértésének a lehetőségévé.

Nem révbé jutásról van szó, nem happy endet jelentő nagy megérkezésről, helyt találásról, hanem felismerésekről, résekről, ahonnan pillanatokra világossá válik számára ez-az, ami arra jó, hogy tovább keressen, s talán elfogadja a maga világában való létét. Személyisége határai kijelölésének egyik ilyen lehetősége – még színésszé válása előtt – az írás, amikor leírja „az első igazságot: A vér belül van”. Ez a belső valami, valaki, ez a belső én válik hozzáférhetetlenné Erzsinek és Ferinek; Titinek, aki rendező és a szerelme; Leventének, aki egy futókaland során teherbe ejti, és akitől lánya, Klára születik; Ágnesnek, az irodalmi titkárnak stb. De elsősorban nem válik hozzáférhetővé ez a mélyréteg önmaga számára. Folyton szembekerül önmaga meghatározhatatlanságával és jelentésnélküliségével: „Nincs semmi. Nem vagyok senki. Anne. Anne. Én senki.” Ez a József Attila-i egzisztencialista léthelyzet, a semmivel való örök szembesülés a színésszé teremtődés, a valakivé válás lehetősége is számára: „Amikor a színpadon állok, tudom, ki vagyok. Amikor az életben az utcán megyek, mint az az ember, én is az ismeretlen vagyok. A karakterem, tudom, hogy mit akar, feleli Tilda megfontoltan.” A színház annak az öröme – nyilatkozza egy riportban –, „hogy mindennap új bőrbe bújhatsz, új alaknak adhatsz testet, az vagy, aki lenni szeretnél”. Hétköznapi énjé üres, fekete lyuk, létezés és jelentés nélküli. S bár a hétköznapi énjét, zsidó mivoltát, saját korát a lágerről szóló színpadi művek megszólaltathatatlansága miatt nem játszhatja el, tehát a nyelv korlá-

taiba ütközik, neki a színészet, a színpadi élet egzisztenciális kérdés, az igazibb és az igazabb létezés lehetősége: „a szerep egy vékony, egészen vékony bőrréteg, ami megvéd, és amiben már biztosan tudod, hogy mi vagy te. És hogy ebben a burokban, ami körülvesz, biztonságot ad, az a jó, hogy nem magadat teszed a középpontba, hanem azt a valakit. És az a valaki a fontos”. Ha a láger témájú művek nem is, mintegy jóvátételként eljátszhatók a görögök, mert azok nem veszélyesek, de öntükroézsszerűen egyszerre értelmezik Tilda korát és sorsán keresztül az egyetemes emberi létezést. Szophoklész *Antigonéja* megérteti ugyanis vele, mit jelent eljutni a címszereplőnek a testvére gyászától a saját „ragyogó mártírúma felé”, hogy „[n]em elsötétül, hanem kivilágosodik”, hogy mit jelent a lelkiismeret hangjaként működő isteni törvény érvényessége, ereje, és miért bűn a hatalom ezt megsemmisíteni akaró törekvése (hogy ne legyen gyász, emlékezet). Az *Oidipusz királyon* keresztül pedig eljut önmagához, létezése lényegéhez: megérti, hogy a sors elől nem lehet kitérni, hogy Oidipusz nyomozása – tudniillik hogy az ókori tragédia főszereplője meg akarja ismerni a múltat, amelynek eredményeként a saját múltjával kell szembesülnie, és önmagában kénytelen felfedezni a bűnöst – azért egzisztenciális kérdés, mert ezáltal megmentheti a világot. Ez, az eleve elrendeltség ellenében tudatosan választott gondolkodói attitűd, a sorssal, a múlttal való szembenézés lehet az egyetlen lehetőség Tilda számára is, hogy egyszer haljon meg, hogy megőrizze sokféle rétegből, törésvonalból álló személyiségének valamelyes integritását. Így lehet a művészetnek, a színháznak egzisztenciális szerepe, válhat az önmegértés, a történelem értelmezhetőségének a közegévé. Ezért utaltam arra a bevezetőben, hogy bár a regény nem él metaforikus képekkel, a hétköznapi történéseket teremtő lecsupaszított, eszköztelen nyelv a hallgatásaival és intertextuális utalásaival együtt válik metaforikussá – történelmi korszakokon (a második világháború és az azt követő kommunizmuson) túlmutató létpéldázattá.

S miközben Nagy Tilda színészként ebben a keresésben, önértési folyamatban a nyelvre van utalva, állandóan a nyelv korlátaival szembesül több vonatkozásban is. A gettóban halálukat lelt szülei folytán eleve kiesik a zsidó nyelvből és kultúrából (nem beszél héberül), jószérével nem is kerül be abba, hiszen a zsidóság az ő életében eleve peremre szorítottság, száműzöttség. A számára idegen magyar nyelvre van utalva, amelyet nem választhatott meg, ezen a nyelven válik valakivé, mégis nem véletlenül ismételteti – talán ebben az értelemben is –, hogy ő senki. Ennyi erővel lehetne Anne Frank vagy Antigoné. És törésvonalakra ismer a magyar nyelven belül is a kolozsvári származású nevelőapa és a székely nevelőanya nyelvhasználati különb-

ségében: Feri választékos szociáldemokrata nyelvezetet, Erzsi csiki tájszólást használ. Mint ahogy nem otthonos a román nyelvben sem – jól mutatja ezt a Titivel való román–magyar kevert nyelvű kommunikációja, aki úgy román, hogy valójában zsidó, mint ahogy Tilda is úgy magyar, hogy szintén zsidó. Ráadásul folyton azzal szembesíti az olvasót a regény, hogy a nyelv nem fontos. Provokatív kijelentés ez, hiszen egyrészt a nyelvek sokféleségével találkozunk a műben (a multikulturalitását éppen elvesztő Erdély utolsó pillanatait tapasztalhatjuk meg), másrészt a főszereplő szakmájánál, hivatásánál fogva a nyelvre van utalva. Ennek a provokációnak talán egyrészt éppen az lehet a funkciója, hogy rámutasson: a színészi teljesítményben, létmódban nem az a lényeges, ami kimondatik, hanem ami a nyelvre utaltság helyzetében nem mondható ki, ami a nyelv közötti résekben jelenik/jeleníthető meg. Tilda egyébert sem küzd, mint hogy ezt a megszólaltathatatlant vigye színre (ez derül ki a Titivel, a Gyurival vagy az Agnessel való eszmecseréből is). Másrészt arra is utalhat ez a kijelentés – amint azt már Kertész Imre a *Sorstalanság*ban végrehajtotta³ –, hogy az Auschwitz, a lágerek előtti nyelv alkalmatlan annak a történelmi traumának az elbeszélésére, amit a fasizmus okozott, s hogy új nyelvre van szükség. Talán a politikai cenzúrán és a befogadói érdektelenségen vagy teherbírás hiányán túl ezért sem vihető színre az, ami a lágerekben történt. Ezért válik céllá és – talán túlságosan idealisztikus módon – lehetségessé egy olyan nyelven túli nyelvnek a keresése és részben megtalálása, amely Tilda színészi munkájának az eredményeként megvalósul a műben. Hogy ennek az irodalom, a színház által létrejövő nem verbális nyelvnek a főszereplő önmegértésen, -elfogadásán, az emberi sors vállalásán és az egymás megértésére irányuló törekvésen túl lehet-e jóvá tevő, helyreállító, vigasztaló szerepe szélesebb, társadalmi-történelmi kontextusban, nyitott kérdés marad. Vagy lehet, be kell érünk ezzel az írói ajánlattal mint lehetőséggel: hogy ez a legtöbb, amit a művészet tehet azoknak a törésvonalaknak a helyreállítására/megszüntetésére, amit a történelmi traumák okoztak, és annak elkerülésére, hogy a jövőben ne történhessen meg még egyszer, ami megtörtént.

Hihető ez? Elégséges? Vagy kevés? Főleg ha arra gondolunk, hogy a nyelven túli nyelv – nevezzük így: egy *közös* nyelv – megtalálásának az esélyét latolgató, azt elérni akaró irodalmi opusnak, jelen esetben Tompa Andrea regényének a nyelve ontológiailag maga is nyelvre utalt, és bizony maga sem mentes a törésvonalaktól. Elég, ha csak a mű tektonikáját is érintő poétikai eljárások némelyikére gondolunk. Miközben egyfelől – amint a fentiekben kifejtettem – az elbeszélői magatartás erényének mondható, hogy nem mi-

nósít, nem ítélkezik, nem korigál, és a közismert negatív történelmi események, döntések és személyek színre vitelének elhagyásával az olvasó tudására hagyatkozik, hogy a hétköznapi ember drámájára fókuszálhasson, másfelől, talán éppen amiatt, hogy hagyja történni az eseményeket, túlságosan sokáig *hőmpölyögteti* azokat. Tompa az olvasó türelmét is próbára teszi azzal, ahogyan a részletekben elveszve, túl aprólékosan, kis lépésekben szövődő jelenetkezéssel ábrázolja az első részben (*Megérkezés*) Matyi Tildává válásának első éveit. Ez pedig – az *Omertá*hoz hasonlóan, amelyben túl nagy figyelmet szentel Vilmos, a rózsanemesítő szólamának – szerkezeti aránytalanságot okoz a másik három fejezethez képest (*Menekülés; Felkészülés; Katasztrófa*). Pedig ott van úgymond az író kezében az eszköz a tömörítésre: az egyes alfejezetekben sorközökkel jelzi az időbeli ugrásokat, kihagyásokat. A jelenetkezés szűkítése, nagyobb időegységek összevonása feszesebbé s ezáltal még drámaibbá tehetné az első fejezetet, a főszereplő kamasszá válásának folyamatát láttató második fejezet előkészítését a nagyobb kihagyásokat megengedő poétikai tömörítés is megbírta, talán pszichológiailag is kellőképpen megalapozta volna. Mert megközelítésében az igazi dráma a *Menekülés*szel kezdődik, amelyben a két fejezet közötti nagyobb időbeli ugrást követően már a lázadó-öntudatosodó Tildával találkozunk, s talán ettől a ponttól lesz íve, belső feszültsége a regénynek, innen *viszi magával* az olvasót a mű, mert innen kerül a főszereplő mint énkereső, világértelmező elme a középpontba. Ettől kezdve az előző fejezet Erzsije és Ferije, Tilda életkori változásának megfelelően természetesen és a mű epikai rendjében is hitelesen, járulékos szerepet kapnak. Az is kérdés, hogy az egyébként kronologikusan haladó történetben (visszautalások csak ott vannak, kellő mértékben adagolva, ahol az a jelenbeli folyamatok megértéséhez szükséges) a *Menekülés* miért időbeli inverzióval kezdődik, hogy a fejezet első részében miért az érettségre készülő Tildával találkozunk, és utána az érettségiig vezető göröngyös utat beszéli el, hogy aztán a következő két fejezetben megmaradjon a történetmondás fő szervezőelveként a linearitás és a kihagyásos technika. A tömörítés, az elbeszélői narrációba beépülő szereplői szólamok pörgése pedig a mű végéig megőrzi, sőt növeli is Tilda identitáskereső útjának belső drámáját. A példaként felhozott prózapoétikai gyarlóságok egyben arra mutatnak rá, hogy a nyelven túlit megszólaltatni akaró nyelv is esendő, benne áll az időben, a történelemben, az irodalmi hagyományban. Így nem mentes attól, amitől talán szabadulni akar: a történelmi traumától, amely írja/beszélteti, és a történelemtől, amelyet újra/át akar írni (értelmezni) a szöveg, hogy az egyes ember és a társadalom megtalálja az utat önmaga

igazabb valójához, közelebb kerüljön ahhoz, aki más, aki a másik. Hogy emlékeztessen arra, amit Tilda elfelejtett, elfelejtettünk, de amit keres, amit keresnünk kell a senkitől a valaki felé vezető úton.

JEGYZETEK

¹ Tompa Andrea: *Fejtől s lábtól. Kettő orvos Erdélyben*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2013; *Omerta. Hallgatások könyve*. Jelenkor Kiadó, Budapest, 2017.

² Visky András: *Kitelepítés*. Második kiadás. Jelenkor Kiadó, Budapest, 2022; Vida Gábor: *Senkiháza. Erdélyi lektűr*. Magvető, Budapest, 2023.

³ Ld. Földényi F. László: A művészet hentesbárdja. Kertész Imréről, *Alföld/11.*, 71–83.

Szekernyés Tünde

EGY DIKTATÚRÁBA TÉVEDT LURLUGINA

ALINA NELEGA: *MINTHA MI SEM TÖRTÉNT VOLNA*. FORDÍTotta
ANDRÁS ORSOLYA, LECTOR KIADÓ, MAROSVÁSÁRHELY, 2023.

1987-ben, Bukarestben így fenyegetőzik Alina Nelega hősnője popatraian elvtársnak: „Egy napon, előbb vagy utóbb, meg fogom írni, mi történik itt és most, ebben az irodában, e mellett a kávé mellett, ebben az épületben, a vasajtók mögött az alagsorban, ebben a városban, ebben az országban.” 36 év telt el, és mi, a regény majdani olvasói, megszólítva érezzük magunkat: vajon hány fenyegetőzés teljesült be azóta? Vajon hány Cristina, Nana, Éva vagy Ágota írta meg, hogy mi történt a vasajtók mögött, és hányan élnek úgy, mintha mi sem történt volna? Alina Nelega regénye adósság lerovása és szembenézés egy korszakkal, egy személyes és kollektív múlttal. Egy válasz a *milyen volt a kommunizmusban?* kérdésre, korkép. De egy gyönyörű

szerelmi történet is, mely érzékenységgel, egyedi hangjával kiemelkedik a kortárs román irodalom hasonló témájú regényei közül.

A *mintha mi sem történt volna* Nelega második regénye, magyarul a Lector gondozásában és András Orsolya remek fordításában jelent meg. Az első-sorban drámaíróként ismert szerző a 2023-as budapesti könyvvásár vendége volt, én is ekkor találkoztam először a kötettel, amelynek a megjelenését már nagyon vártam. A bemutató külön érdekessége volt, hogy ezt követően a romániai irodalom standjánál egy másik olyan mű került sorra – Florin Irimiától *A kínai kisautók rejtélye* (Lector Kiadó, ford. Szonda Szabolcs) –, amely bár nagyon eltérő stílusban íródott, de szintén a Ceaușescu-féle diktatúrában játszódik. Az esetleges szervezői szándékon túl egyvalamiről biztosan árulkodik az egybeesés: a kortárs romániai irodalomnak van még mit mondania erről az időszakról. Erre maga Alina Nelega is ráerősített a bemutatón: a szerző az alapvetően szerelmi történetnek szánt regénnyel ugyanis egy tanítványának akart valamiféleképp válaszolni, aki a kommunizmusról kérdezte őt. Íróemberről lévén szó, a válasz közel 450 oldalnyi lett.

A kötet borítóján Láng Orsolya fotóját látjuk: rajta egy száműzött, ütötköpött, hűtőszekrényen felejtett baba. Ha klasszikus műfaji kategóriákban gondolkodunk, a *mintha mi sem történt volna* egy felnövéstörténet, s ilyenformán a képen lévő befóliázott baba a gyerekkor, a gondosan félretett emlékek szimbóluma lehet. Ennél konkrétabb fogódzót is ad maga a szöveg a fotó értelmezéséhez, Limonada baba „személyében”, de haladjunk csak szépen sorjában: a regény Cristina és Nana életének egy évtizedét mutatja be, ahogy diáklányokból felnőtt nővé, anyává, és legjobb barátnőkből szerelmesekké válnak. A regény tagolása, ahogy a narráció is, ezt az alakulást követi, hol a kettejük hullámzó kapcsolatából mutatva meg jeleneteket, hol az egyéni történetekre figyelve. A három nagyobb szerkezeti egység idősíkok szerint különül el, s az ezek alá tartozó fejezetek valójában életképek, melyeket a szereplők emlékezése és fantáziája tágít ki. A narráció túlnyomórészt Cristina életét követi közelről: boldogulását tanárként, feleségként és fiatal anyaként, de van néhány fejezet, amely kizárólag Nana történetére korlátozódik, és olyan is, ahol összekeverednek a hangok, a szabad függő beszéd használata következtében már nem tudni, hogy épp melyikük ordítja, hogy „te hülye, az vagy, hülye, őrült, elmebeteg”.

A szerző színházi kötődéseiről tanúskodik, ahogyan az elbeszélés ritmusával bánik: a különböző betéttörténetek és a jó érzéssel beidőzített szünetek az olvasói figyelmet a feszültségig fokozzák. Például a *három történet és egy mese a házi visinátáról* alaphelyzete valójában egy beszélgetés a két

lány között, melybe izgalmas anekdoták és gyermekmesék ékelődnek be, és csak mindezek végén lesz kimondva az a titok, amely a Cristina és Nana kapcsolatát végérvényesen megváltoztatja. Különös erővel bírnak a csendek a kötetben, melyek narrációs technika és tematika szintjén is jól közvetítik a kor elhallgatás-kultúráját. Már az első fejezetben is csak finom utalások révén sejthetjük, hogy mi történik Nanával az igazgatói irodában, ahonnan elfojtott nyögések és hörgések szűrődnek ki, és az is végig lappang, hogy milyen módon protezsálja Popa Traian a távolból Cristinát, miután erőszakot követ el rajta. Az elhallgatások még az őszintének tűnő kapcsolatokba is begyűrűznek: erre épül Radu és Cristina házassága – ki nem mondott, de közös megegyezésen alapuló szerződés ez valójában –, és a két főszereplő lány kapcsolatát is a kimondás/elhallgatás dinamikája szervezi. Az igazság megfogalmazása egy ilyen többszörösen terhelt közegben nem hoz feloldozást, csak tovább mélyíti a csendet: „Nem beszélünk Cristináról, nem beszélünk róla, érted?” – ordítja Nana az anyjának, hiszen: „Cristina az ő Limonadája, az ő babája, akivel mindenki azt csinál, amit csak akar, ide-oda hajigálják, megerőszakolják, megcsonkítják, de azért mégis az övé. Most pedig elássa a kertben, mert úgy akarja. Mélyre.”

Az elhallgatás mellett, és valamelyest ezzel összefüggésben, a testiség is áthatja a kötetet: mindegyik fejezetben megjelenik, de sosem érzéki, bensőséges módon, hanem mindig az erőszak egy formájaként. A szexualitás a hatalmi játszmák szerepe, amelyekről nem lehet nyíltan beszélni, halmozottan tabusítottak. Különösen erős fejezet ebből a szempontból a *csirke* című, mely sorról sorra vetíti előre Cristina megerőszakolását. Először a 770-es abortusztörvényre tett utalás a kukába dobott csecsemővel, majd a baromfi-hús feldolgozásának mozzanatai (a fehérneműjére fröccsen a vér, levetkőzik, fogával tépi fel a nejlonzacskót, majd a fürdőben lemossa a fonnyadt húst) készítik elő a párhuzamot a megerőszakolt nő és a levágott csirke között. A rendszer testbe (és nyelvbe) kódoltságát egy nyelvi játékkal valósítja meg a narráció, mikor az egyik fejezetben jegyzőkönyvbe veszik Cristina vallomását: „Vannak a belső szervek, a nemi szervek, az érzékszervek – és ezeken kívül létezik még egy Szerv (...), a Szerv bennünk van, mi magunk vagyunk a Szerv.”

A *mintha mi sem történt volna* több ponton is Tompa Andrea első kötetére, *A hóhér házára* emlékeztet: a női sorsokra fókuszáló, többszörös kisebbségi létet, kiszolgáltatottságot érzékenyen megjelenítő jelenetek mind ezt a kapcsolódást erősítik. Emellett – és erre maga Tompa is rávilágított a korábban említett könyvbemutatón – az is viszonylag ritka, és szimpatikus

sajátossága a két regénynek, hogy a marosvásárhelyi és kolozsvári világot egy multikulturális közegként mutatják be, ahol a magyar (vagy *A hóhér házában* épp a román vagy zsidó) szereplők is megjelennek, sőt, gyakran konfrontálódnak egymással a saját történelmi narratívák.

Bár eddig a kötet durva és finomkodást nem tűrő, gyakran brutálisan nyers részeit hangsúlyoztam, bőven van benne érzékenység, szépség is, sőt, épp az a legnagyobb erénye, ahogy ezek között lavírozik. Az átjárást legtöbbször a fantázia világa teszi lehetővé: Cristina a legkiszolgáltatottabb helyzetekben, miután megfosztják a szabadság utolsó terétől is, a szellemi szabadságtól – hiszen behatolnak a „saját szobájába”, és ellopják, elolvassák az írásait – a fiának kezd mesélni. Amikor szemben ül a megerőszkolójával, az általa kreált mesehősnek, krokodillánynak képzeleli magát, és az utolsó fejezet is egy *utolsó mese Ștefannak*, a lurugináról. Ez az áttetsző bőrű, furcsa lény, akinek minden gondolata és érzése látható, a vágyakozás szimbóluma egy olyan élet iránt, amely a regénybeli szereplők számára nem volt megélhető. *A mintha mi sem történt volna* vége, ahogy a legtöbb kommunizmusban játszódó regény esetében, 1989-re, a decemberi események körülre van időzítve, és számos kérdést hagy nyitva a jövőbeli remények vagy pesszimizta hangvételű elképzelések – melyek párhuzamosan megfogalmazódnak a kötetben – beteljesülését illetőleg.

A regény tehát alapvetően két meleg nő története a Ceaușescu-féle diktatúra időszakában, melyben nem a kommunizmus a téma, és nem is a lesbikusság. *A mintha mi sem történt volna* az emberi gyötrődésről, kiszolgáltatottságról és néhány elcsepegtetett boldog vagy szerelmes pillanatról szól – ez pedig, a luruginától tudjuk, egy és ugyanaz.

TALÁLT VERS

Fényi István

(1919 – 1994)

SORS, VIRÁGGAL

A végtelen készülődés telében,
földbe, hidegbe takarózva,
megint csak eljött a vaksi magunkig látás,
mintha az Isten is decemberből volna,

napot és holdat a semmiben felejtve,
mintha a valóból kiselejtezve,
zsugorodva a halál lepedőjén,
moccannánk mégis a tavaszi nagy szeretetre,

hát aki való, minek nincs,
aki lánogni tudott, miért hallgat,
csinálja ágyban-sírban is tovább,
ami szerelme, az irgalmatlan forradalmat,

kegyesünk, hitünk,
megtalálsz, gyöngyként szálltunk rá az ájulásra,
délkörünk nem hajózhat el,
aki hűségét sutba dobja, önmagát se találja,

a mindegy és nem-mindegy angyala
egyik oldalon és a másikon,
a védekezés dermedten is
a léttel és a nem-léttel parádézók hatalmával rokon,

egymás mellett a sorsban, rögben
ezt a szakadatlan ritmust kibírtad, kibírtam,
törhető törzssel vagy anélkül
a lángbaborulás kockázatát hordjuk magunkban.

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Communitas Alapítvány,
Bethlen Gábor Alap,
Petőfi Kulturális Ügynökség – Magyar Kultúráért Alapítvány

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)365-801946; E-mail: lato.szerk@gmail.com; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzi meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 120, fél évre 60, negyedévre 40 lej. Előfizetéseket a szerkesztőségben vesszük föl, valamint a <https://www.lato.ro/elofizetesek> oldalon.”

ISSN 1220-5982